

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Regionální a politická geografie

Bc. Jiří Zinek

**PROMĚNY REGIONÁLNÍHO OBRAZU TURECKA: ANALÝZA FAKTORŮ
GEOGRAFICKÉ POLARIZACE ZEMĚ**

**CHANGING GEOGRAPHICAL PATTERN OF TURKEY: THE ANALYSIS OF
FACTORS DETERMINING COUNTRY'S POLARIZATION**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiří Tomeš, Ph.D.

Praha, 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 23.07.2021

.....

Bc. Jiří Zinek

Poděkování

Touto cestou bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce RNDr. Jiřímu Tomešovi, Ph.D. za rady, odborné konzultace a také trpělivost. Musím také poděkovat Mgr. Vítu Bořilovi za motivaci a podporu při psaní této práce. Velký dík patří RNDr. Jiřímu Hasmanovi, Ph.D., který se stal odborným konzultantem této práce a vždy mi poskytl cenné připomínky, klid a motivaci pokračovat. Děkuji také kolegům ze studijního oboru REGPOL, kteří mi byli oporou. V neposlední řadě musím poděkovat své přítelkyni a rodině za neustálou podporu.

Abstrakt

Regionální diferenciacie je komplexním jevem, týkajícím se všech států světa, který je analyzován nespočtem studií, ovšem bez všeobecně přijímaného teoretického ukotvení. Diplomová práce se zabývá proměnou regionálního obrazu Turecka na více řádovostních úrovních od roku 1975 do roku 2018. Tato proměna je analyzována sadou vybraných demografických a socioekonomických ukazatelů. Hlavním cílem je dokumentovat a zhodnotit regionální demografickou a socioekonomickou diferenciaci Turecka, která ústí v polarizaci země. Práce vychází ze statistických dat Tureckého statistického úřadu. Geografická koncentrace demografických a socioekonomických ukazatelů byla znázorněna tabulkovými a mapovými výstupy. Sigma konvergenci hodnotící vývoj diferenciacie jednotlivých ukazatelů Giniho koeficienty vyobrazují grafy. Metodou vícenásobné regresní analýzy byl zkoumán vliv geografických aspektů na vybrané demografické a socioekonomické ukazatele. Značná část práce se zabývá také politicko-geografickým kontextem Turecka a teoretickými přístupy, ze kterých vychází.

Klíčová slova: Turecko, socioekonomický vývoj, regionální rozdíly, diferenciacie, geografická polarizace

Abstract

Regional differentiation is a complex phenomenon concerning all countries of the world, which is analyzed by countless studies, but without a generally accepted theoretical anchorage. The Thesis deals with the transformation of Turkish regional image at multiple levels from 1975 to 2018. This transformation is analyzed by a set of selected demographic and socioeconomic indicators. The main objective is to document and evaluate Turkish regional demographic and socioeconomic differentiation, which leads to the country's polarization. The Thesis is based on statistical data from the Turkish Statistical Office. The geographical concentration of demographic and socioeconomic indicators was illustrated by tabular and map outputs. Sigma convergence evaluating the evolution of differentiation of individual indicators Gini coefficients are shown by graphs. The multiple regression analysis method examined the impact of geographical aspects on selected demographic and socioeconomic indicators. Significant part of the Thesis also deals with Turkish political-geographical context and the theoretical approaches on which it is based.

Keywords: Turkey, social-economic development, regional inequalities, differentiation, space polarization

Obsah

Seznam tabulek.....	8
Seznam obrázků.....	9
Seznam grafů.....	10
Seznam příloh.....	11
Seznam použitých zkratk.....	13
Úvod.....	14
1 Aspekty utvářející dnešní podobu Turecka.....	18
1.1 Fyzicko-geografické souvislosti vývoje Turecka.....	18
1.2 Vnitropolitické pozadí po založení republiky (1923-1975).....	21
1.3 Vnitropolitické pozadí sledovaného období (1975-2018).....	25
1.4 Demografický a socioekonomický kontext Turecka.....	27
1.5 Národnostní menšiny v Turecku.....	31
2 Teoretické přístupy.....	34
3 Data a metodika.....	40
3.1 Výběr analyzovaných regionů a časového období.....	40
3.2 Demografické a socioekonomické ukazatele.....	43
3.3 Statistické metody.....	48
4 Vývoj a proměna regionálního obrazu země.....	51
4.1 Demografický vývoj a proměna makroregionálního obrazu země.....	51
4.2 Demografický vývoj a proměna makroregionů pobřeží a vnitrozemí.....	54
4.3 Socioekonomický vývoj a proměna makroregionálního obrazu země.....	56
4.4 Socioekonomický vývoj a proměna makroregionů pobřeží a vnitrozemí.....	60
5 Proměna regionálního obrazu země.....	62
5.1 Demografický vývoj na úrovni NUTS 1.....	62
5.2 Socioekonomický vývoj na úrovni NUTS 1.....	68
6 Vývoj regionální diferenciac země.....	75

7	Geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů.....	91
8	Shrnutí výsledků empirické části	97
9	Závěr.....	103
10	Zdroje	107
10.1	Literatura.....	107
10.2	Další zdroje	110

Seznam tabulek

Tab. č. 1: Použité demografické a socioekonomické ukazatele v jednotlivých kapitolách	46
Tab. č. 2: Makroregionální podíl v % vybraných demografických ukazatelů	51
Tab. č. 3: % podíl pobřeží a vnitrozemí na vybraných demografických ukazatelích	54
Tab. č. 4: Makroregionální podíl v % vybraných socioekonomických ukazatelů	56
Tab. č. 5: % podíl pobřeží a vnitrozemí na vybraných socioekonomických ukazatelích	60
Tab. č. 6: Regresní modely demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni NUTS 3 regionů – efekt geografických aspektů v roce 1985	92
Tab. č. 7: Regresní modely demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni NUTS 3 regionů – efekt geografických aspektů v roce 2018	94

Seznam obrázků

Obr. č. 1: NUTS regiony Turecka	42
Obr. č. 2: Počet obyvatel regionů NUTS 1 Turecka v roce 1975.....	62
Obr. č. 3: Počet obyvatel regionů NUTS 1 Turecka k roku 2019.....	62
Obr. č. 4: Počet ekonomicky aktivních v NUTS 1 regionech Turecka k roku 1985.....	65
Obr. č. 5: Počet ekonomicky aktivních v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2019.....	65
Obr. č. 6: Počet negramotných NUTS 1 v regionech Turecka k roku 1985.....	68
Obr. č. 7: Počet negramotných NUTS 1 v regionech Turecka k roku 2018.....	68
Obr. č. 8: HDP v NUTS 1 regionech Turecka k roku 1990	70
Obr. č. 9: HDP v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018	70

Seznam grafů

Graf č. 1: Giniho koeficient obyvatelstva v regionech NUTS 1 a NUTS 3	75
Graf č. 2: Giniho koeficient ukazatelů migrace regionů NUTS 1	76
Graf č. 3: Giniho koeficient ukazatelů migrace regionů NUTS 3	78
Graf č. 4: Giniho koeficient ukazatele EA regionů NUTS 1 a NUTS 3	79
Graf č. 5: Giniho koeficient ukazatelů dětské populace a plodnosti regionů NUTS 1	80
Graf č. 6: Giniho koeficient ukazatelů dětské populace a plodnosti regionů NUTS 3	82
Graf č. 7: Giniho koeficient ukazatelů vzdělanosti regionů NUTS 1	83
Graf č. 8: Giniho koeficient ukazatelů vzdělanosti regionů NUTS 3	84
Graf č. 9: Giniho koeficient ukazatele veřejných investic regionů NUTS 1 a NUTS 3	85
Graf č. 10: Giniho koeficient ukazatele HDP regionů NUTS 1 a NUTS 3	87
Graf č. 11: Giniho koeficient ukazatele sektorového HDP regionů NUTS 1	88
Graf č. 12: Giniho koeficient ukazatele sektorového HDP regionů NUTS 3	89

Seznam příloh

Příloha č. 1: Počet přistěhovalých v regionech NUTS 1 Turecka mezi lety 1975-85

Příloha č. 2: Počet přistěhovalých v regionech NUTS 1 Turecka mezi lety 1990-2000

Příloha č. 3: Počet přistěhovalých v regionech NUTS 1 Turecka mezi lety 2009-19

Příloha č. 4: Počet vystěhovalých v regionech NUTS 1 Turecka mezi lety 1975-85

Příloha č. 5: Počet vystěhovalých v regionech NUTS 1 Turecka mezi lety 1990-2000

Příloha č. 6: Počet vystěhovalých v regionech NUTS 1 Turecka mezi lety 2009-2019

Příloha č. 7: Migrační saldo v regionech NUTS 1 Turecka v období 1975-85

Příloha č. 8: Migrační saldo v regionech NUTS 1 Turecka v období 1990-2000

Příloha č. 9: Migrační saldo v regionech NUTS 1 Turecka v období 2009-2019

Příloha č. 10: Počet dětí (0-14) v NUTS 1 regionech Turecka k roku 1985

Příloha č. 11: Počet dětí (0-14) v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018

Příloha č. 12: Počet vysokoškolsky vzdělaných v NUTS 1 regionech Turecka k roku 1985

Příloha č. 13: Počet vysokoškolsky vzdělaných v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018

Příloha č. 14: HDP primárního sektoru národního hospodářství v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2004

Příloha č. 15: HDP primárního sektoru národního hospodářství v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018

Příloha č. 16: HDP sekundárního sektoru národního hospodářství v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2004

Příloha č. 17: HDP sekundárního sektoru národního hospodářství v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018

Příloha č. 18: HDP terciárního sektoru národního hospodářství v regionech NUTS 1 Turecka k roku 2004

Příloha č. 19: HDP terciárního sektoru národního hospodářství v regionech NUTS 1 Turecka k roku 2018

Příloha č. 20: Počet ohrožených chudobou na hranici 60 % národního mediánu přepočteného příjmu v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2006

Příloha č. 21: Počet ohrožených chudobou na hranici 60 % národního mediánu přepočteného příjmu v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018

Příloha č. 22: Kumulované investice v NUTS 1 regionech Turecka mezi 2000-05

Příloha č. 23: Kumulované investice v NUTS 1 regionech Turecka mezi 2014-19

Seznam použitých zkratk

NUTS – územní statistická jednotka

LAU – místní samosprávné jednotky

HDP – hrubý domácí produkt

ČSÚ – Český statistický úřad

VŠ – vysokoškolsky vzdělání

G – Giniho koeficient

LC – Lorenzova křivka

EA – ekonomicky aktivní

AKP – Strana spravedlnosti a rozvoje

CHP – Republikánská lidová strana

DP – Demokratická strana

SPSS – rozhraní pro vytváření statistických analýz

EHS - Evropské hospodářské společenství

EU – Evropská unie

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

RP – Socialistická strana

ANAP – Strana vlasti

BMC – Společnost vyrábějící automobily

Turkstat – Turecký statistický institut

Úvod

Turecko je specifickým státem, který nelze přiřadit k Evropě, ale ani k zemím Blízkého východu, byť se v mnoha ohledech od těchto států tolik neliší, například náboženstvím či kulturními fenomény, jako je rozvodovost, vzdělanost. Turecko prodělalo v posledním století zvláště dynamický rozvoj, který je charakterizován především ekonomickou transformací z agrární země na nově industrializovanou a transformací sociální ve smyslu vzdělanosti, ale také emancipace žen (Findley 2010). Přes veškerý prodělaný vývoj jsou i nadále v Turecku spatřovány značné socioekonomické, ale také demografické disparity mezi západem a východem (Celebioglu 2010), respektive mezi pobřežními oblastmi a vnitrozemím (Gezici, Hewings 2007). Geografická poloha Turecka (expozice) a s ní spojené výhodnější přírodní podmínky vždy zvýhodňovaly západní, popřípadě pobřežní území, a i proto zde docházelo k dřívějšímu rozvoji, o čemž svědčí založení prvních trvalých sídel a měst na území západní Anatólie (Pirický 2006).

Koncentraci obyvatelstva s jeho demografickými charakteristikami, rozvoj regionů a tím i hospodářství a jeho sektorové zaměření výrazně ovlivňovala a stále ještě ovlivňuje nadmořská výška (konfigurace nížin a hor) a klima (vlhčí západ a sever, oproti suššímu vnitrozemí a jihozápadu země) (Pirický 2006). Vedle fyzicko-geografické determinace území, nelze opomenout ani kulturní aspekty, konkrétně etnické (etno-lingvistické, méně pak náboženské) složení na regionální úrovni se svými demografickými a socioekonomickými specifiky, přestože již od 60. let 20. století není etnicita v rámci sčítání obyvatelstva zjišťována, etnolingvistická různorodost nevytizela a způsob života zmíněných minorit, včetně tradic a zvyků se diametrálně liší od těch tureckých (Koc a kol. 2008). Tyto aspekty a mnohé další se následně promítají do již zmíněné demografické a socioekonomické diferenciaci Turecka, která byla v minulosti hojně analyzována (Gömleksiz a kol. 2017, Yildiz 2012, Özaslan a kol. 2010, Kirdar a kol. 2008, Gezici, Hewings 2004 a další). Ovšem tyto práce analyzují pouze aktuální stav diferenciaci, nebo v krátkém časovém období jen skrze velice omezený počet socioekonomických ukazatelů, zatímco tato diplomová práce sleduje sadu demografických a socioekonomických ukazatelů v období od roku 1975 do současnosti. Omezené sledované období a úzký výběr ukazatelů předchozích prací si autor vysvětluje především problémy s datovou základnou, která je před rokem 2000 silně roztroušena mezi jednotlivé servery Tureckého statistického úřadu a dalšími institucemi a často jsou k dispozici jen v turečtině. Dalším problémem se ukázala být fundovanost pracovníků těchto organizací, kterým bylo zasláno nespočet emailů dotazujících se právě na statistická data. Výzkumník v drtivé většině

dostal odpověď, že tato statistická data neexistují, ale například v rámci ukazatele investic je nakonec našel na starších stránkách Tureckého statistického úřadu. Tato diplomová práce je tak vůbec první prací, která zkoumá takto dlouhé časové období s takovým počtem demografických a socioekonomických ukazatelů a zaceľuje tak mezeru ve zkoumání regionální diferenciace Turecka.

Každý typ regionu je specifikován řádem/velikostí, svými charakteristickými socioekonomickými a demografickými, ale také přírodními aspekty, kterými může být popsán. Tato práce podrobuje analýzám regiony na rozdílných řádovostních úrovních Turecka z důvodu komparace dosažených výsledků. Dá se předpokládat, že na makroregionální, popřípadě NUTS 1 úrovni, se bude diferenciace vyvíjet jinak než na úrovni NUTS 3 regionů (Özaslan a kol. 2010). Zvolená statistická metoda Giniho koeficientu umožňuje dokumentaci vývojových tendencí diferenciace na rozdílných řádovostních úrovních, potenciálně vedoucí k polarizaci Turecka. Práce také zkoumá vztah geografických aspektů nadmořské výšky, lokalizace na pobřeží a vnitrozemí a vzdálenosti k Istanbulu s demografickými a socioekonomickými ukazateli kvantitativní metodou vícenásobné regresní analýzy. Zjištěné souvislosti by pak měly přispět k odůvodnění případné demografické a socioekonomické regionální diferenciace a možné polarizace země.

Prvním cílem této práce je zdokumentovat a zhodnotit diferenciaci Turecka, a zdali dochází k polarizaci země. Demografické a socioekonomické nerovnoměrnosti jsou pozorovány na více řádovostních úrovních, díky nimž může být popsána i míra diferenciace v různých řádech regionů a dojít ke komparaci výsledků.

Druhým cílem je popsat vývoj diferenciace v čase. Práce se zabývá obdobím od roku 1975 do roku 2018 a autor se zde pokouší popsat vývoj regionální diferenciace demografických a socioekonomických ukazatelů na dvou řádovostních úrovních v souvislostech.

Třetím cílem práce je potvrdit, či vyvrátit vliv geografických aspektů (nadmořská výška, vzdálenost od Istanbulu, pobřeží/vnitrozemí) na vývoj demografických a socioekonomických ukazatelů v území.

Na výše stanovené cíle práce navazují výzkumné otázky, Turecko je dynamicky se transformující zemí, ať už ekonomicky, nebo demograficky. Socioekonomická proměna byla nastartována v 60. letech minulého století v několika západních regionech (Istanbul, Ankara, Izmir) a rozšiřovala se dál do tureckého území (Kirdar 2008). Někteří autoři zabývající se regionální diferenciací nahlíží na Turecko jako na silně polarizované (Celebioglu a kol. 2010, Gezici, Hewings 2004), ovšem jiní (Yildirim a kol. 2008, Gömleksiz a kol. 2017) jsou s takovými soudy spíše zdrženlivější. V tomto případě se ukazuje značná roztržičnost

dosažených výsledků výzkumných prací, a to především z důvodu vybraných ukazatelů a jejich malého počtu, postihující například pouze HDP a vysokoškolsky vzdělané, nebo plodnost a vysokoškolsky vzdělané, ale také zvolené řádovostní úrovně, na kterých je diferenciaci pozorována. Z výše popsaných důvodů vyvstává první výzkumná otázka:

Výzkumná otázka 1: Jaké ukazatele dosahují nejvyšší míry diferenciaci? Projevuje se tato diferenciaci na jednotlivých řádovostních úrovních regionů stejně a dochází k polarizaci země?

Diplomová práce vychází ze tří teoretických konceptů, a sice *nové ekonomické teorie*, Kuznetsova modelu *vývoje nerovnoměrnosti* a Friedmannovy *obecné teorie polarizovaného vývoje*. Tyto teorie předkládají premisy, jak se v čase regionální diferenciaci vyvíjí a v jakých souvislostech. Podle Kuznetsova modelu je základním aspektem stírání meziregionálních disparit industrializace a s ní spojená urbanizace. V tomto modelu nejdříve disparity narůstají, ale s dosaženým stupněm zprůměrnění a urbanizace začínají klesat a křivka diferenciaci, tak vytváří jakési obrácené U (Kuznets 1955). *Nová teorie růstu* pracuje především s aspektem lidského kapitálu a inovacemi, které jsou rozvíjeny zdroji za účelem ekonomického růstu. V této teorii je ovšem také zásadní působení institucí, historický vývoj regionů, ale také náhoda, která může rozhodnout o konvergenci či divergenci mezi regiony (Blažek, Uhlíř 2012). Friedmannova (1972) *obecná teorie polarizovaného vývoje* nepředpokládá pokles diferenciaci, ale naopak její nárůst, neboť kapitál a zdroje se podle ní neustále kumulují v jádru na úkor periferie. Na základě těchto teoretických konceptů byla stanovena výzkumná otázka č. 2: Jak se proces demografické a socioekonomické diferenciaci vyvíjí ve sledovaném období a probíhá tento proces stejně na obou řádovostních úrovních regionů?

Pirický (2006) ve své knize nachází souvislosti mezi prvotním zakládáním sídel a geografických aspektů, ale i jejich úspěšností přetrvávající po staletí. Nespočet prací studující diferenciaci Turecka rozděluje turecké území na vyspělejší západ a zaostalejší východ (vzdálenost k Istanbulu) (např. Gezici, Hewings 2004, Yücesahin, KC 2015, Zungur, Zararci 2017), ovšem jen málo z nich zahrnuje i aspekt lokalizace na pobřeží a ve vnitrozemí (Gezici, Hewings 2007, Celebioglu a kol. 2010). V žádné práci, se kterou se autor setkal, pak nebyla zahrnuta nadmořská výška jako determinující aspekt hospodářství ani jiných aktivit. I přes stále účinnější překonávání přírodních bariér, autor shledává vyšší nadmořskou výšku společně s hornatým reliéfem jako jeden z problémů postupujícího rozvoje infrastruktury, který může limitovat například průmyslovou výrobu. Tím se již dostáváme ke třetí výzkumné otázce:

Výzkumná otázka 3: Ovlivňují geografické aspekty vývoj demografických a socioekonomických ukazatelů?

Na základě uvedených cílů práce a výzkumných otázek byly stanoveny hypotézy, které se snaží práce verifikovat.

Hypotéza 1: Podle mnohých autorů (Gezici, Hewings 2004, Celebioglu, Dallerby 2010) zabývajících se diferenciací tureckých regionů, je finanční a lidský kapitál vysoce koncentrován v konkurenčnějších jádrových oblastech okolo velkých měst, především na západě Turecka. Turecké území pak považují za silně polarizované s prvky socioekonomického dualismu. Lze tedy předpokládat, že míra regionální diferenciace bude dosahovat vysokých hodnot, značící polarizaci země.

Hypotéza 2: Turecko prodělalo od 60. let dynamickou transformaci hospodářství z agrární země na industriální a tuto přeměnu následoval proces urbanizace (Öztürk a kol. 2017). Jsou tedy splněny hlavní aspekty Kuznetsova modelu *vývoje nerovnoměrnosti*, který predikuje vývoj křivky diferenciace jako obrácené U (Kuznets 1955). Lze tedy předpokládat, že i přes nepostihnutí celého transformačního období, křivka diferenciace tureckých regionů bude podobná té, která byla představena výše a v posledních letech pozorování této práce bude míra diferenciace ustupovat.

Hypotéza 3: Podle Kindapa a Dogana (2019) regionální nerovnoměrnosti rapidně ubývají v období ekonomické recese. Lze tedy predikovat, že se dynamičtější nivelizace regionálních disparit projeví i v této práci.

Hypotéza 4: Vyspělejší regiony se silnou průmyslovou výrobou, ve kterých se koncentruje finanční i lidský kapitál, jsou lokalizovány především na západě země (Özaslan a kol. 2006, Celebioglu 2010) a zároveň jde o regiony, které se rozprostírají na pobřeží s nižší nadmořskou výškou. Lze tedy usuzovat, že socioekonomické a demografické ukazatele jsou ovlivněny zmíněnými geografickými aspekty.

1 Aspekty utvářející dnešní podobu Turecka

Tato kapitola se stala zcela zásadní pro další části diplomové práce, neboť se zabývá širokou špaletou témat od fyzicko-geografických podmínek, etnických menšin až po vnitropolitické dění, které Turecko utvářelo a do jisté míry utváří i dnes. Kapitola přináší souvislosti nastalých situací, které se promítly do vývoje jednotlivých demografických a socioekonomických ukazatelů, a v jakém smyslu a čím je ovlivnily s důrazem na jejich proměnu na regionální úrovni.

1.1 Fyzicko-geografické souvislosti vývoje Turecka

Turecká republika nabízí nezměrnou různorodost území, od moří a velkých jezer, přes vyprahlé pouště, úrodné nížiny až po pohoří s celoroční sněhovou pokrývkou. Tato heterogenita je z velké části determinována polohou, ale také velikostí území, na kterém se rozprostírá. Rozloha zaujímá 783 000 km², z čehož téměř 10 000 km² pevninského Turecka tvoří vodní plochy (pro představu, jedná se o 1/3 území Belgie). K této ploše však musíme započítat ještě 260 000 km² mořského pobřeží, které tvoří takzvanou výlučnou ekonomickou zónu (Turkstat 2020). Většinou své rozlohy se Turecko rozprostírá na poloostrově Malé Asie (též Anatólie), ale zasahuje až na Balkánský poloostrov (území Thrákie), která je od východní části tureckého území oddělena Marmarským mořem a frekventovanými námořními cestami, průlivy Bospor a Dardanely (Findley 2010, Pirický 2006).

Turecko tvoří především hornaté území s četnými pohořími přesahující mnohdy i 3 500 metrů nad mořem. To dokazuje jeho průměrná výška, která činí 1 132 m n. m. a 33 z celkového počtu 81 hlavních provinčních měst se rozprostírá ve výšce nad 900 m n. m. Největší pohoří, tedy Pontské (*Kuzey Anadolu Dağları*) se nachází na severovýchodě země postupně přecházející v pohoří Malý Kavkaz (*Küçük Kafkas Dağları*) táhnoucí se dál na východ za hranice Turecka. Na jihu pak pobřeží a vnitrozemí rozděluje pohoří Taurus (*Taurus Dağları*), na které volně navazuje pohoří Zagros (*Zagros Dağları*). Na východě Turecka se mocně tyčí Arménská plošina (*Ermenistan Yaylası*) s nejvyšším vrcholem této hornaté země Araratem (*Ağrı Dağı*, 5 137 m n. m.). Mezi zmíněnými pohořími leží Anatolská (náhorní) plošina (*Anadolu Yaylası*), která je jimi výrazně ovlivněna. Vnitrozemská oblast je prakticky uzavřena sousedními pohořími a nachází se ve srážkovém stínu, proto zde převládá kontinentální typ klimatu (výraznější kolísání amplitudy teploty) s ročním úhrnem srážek jen okolo 300 až 400 mm (Pirický 2006).

O nepřívětivosti tureckého vnitrozemí hovoří i rozmístění obyvatelstva, které je koncentrováno především na pobřeží. Většina obyvatelstva žije na pobřeží Egejského a Marmarského moře. Vyšší hustotu zalidnění lze spatřovat také na pobřeží Středozemního a v neposlední řadě Černého moře (Turkstat 2020). V přímořském prostoru se etablovala a rozvíjela první města především proto, že pobřeží skýtalo nejvlídnější podmínky pro život. Podle Pirického (2006) jde o zásadní determinantu prvotního osídlování Turecka. Na pobřeží vzniklá města měla totiž hned několik výhod, a sice teploty ani v zimě neklesají pod bod mrazu a nachází se zde dostatek úrodné půdy, který umožnil rozšíření zemědělství a specificky pak ovocnářství. Další nespornou výhodou přímořského území je možnost celoročního rybolovu, který byl jedním z hlavních zdrojů obživy. Nejdůležitější faktor však musíme hledat jinde, a sice v pitné vodě, které je zde dostatek. Úlohu vodojemu na pobřeží plní četné srážky, ale i řeky pramenící v horách, které přinášejí dostatečné množství vody i pro potřeby větších měst (Manisa leží na řece Gediz, Bursa na Nülüferu, mimo pobřeží Diyarbakir ležící na Tygridu, atd.).

Jak již bylo zmíněno výše, nejen poloha a dostatek pitné vody určoval rozvoj sídelní struktury. Neméně důležitým aspektem pro úspěšný vývoj měst byla a mnohdy ještě stále je schopnost účinně překonávat velké vzdálenosti, která je v členitém reliéfu Turecka značně obtížná. V Turecku, především v minulosti, byla velmi rozšířená kabotážní doprava, spojující jednotlivá pobřežní města. Kabotážní doprava umožňovala čilý obchod mezi pobřežními městy celého Středozemního moře. Vůbec nejúspěšnějším a dnes i populačně největším pobřežním (Marmarské moře) městem je Istanbul (dříve Konstantinopol), často nazývaný mostem spojující Evropu s orientální exotickou Asií. Istanbul se nachází na rozhraní mezi Evropou a Asií, tedy v západním Turecku, kde plní strategickou kontrolní funkci nad Bosporskou úžinou. A především to zaručilo Istanbulu nebyvalou prosperitu, co se týče obchodu, ale i rozvoje věd a kultury (Pirický 2006). Dalším příkladem výhodné lokalizace na pobřeží (Egejské moře) dokládá město Izmir, které je třetí populačně největší (Turkstat 2020). Mezi největší pobřežní města u Středozemního moře patří Antalya, Mersin, či Adana a na pobřeží Černého moře to jsou Samsun, Zonguldak, či Trabzon. Jednou z mála anomálií je hlavní město Ankara, nacházející se v Centrální Anatólíi, které se dynamicky nerozvíjelo vlivem pozitivních fyzicko-geografických podmínek, ale především díky Mustafu Kemalovi, který vybudoval z okresního města lokálního významu jednu z nynějších metropolí (Pirický 2006).

Složité topografie krajiny byla také jedním z důvodů pozdní výstavby infrastruktury, ať už se jedná o elektrifikaci, stavbu železnic či zpevněných cest. Ještě po 1. světové válce, až do začátku 30. let disponovalo Turecko celkovou délkou železnic jen něco přes 1 500 km, které

byly vystavěny a vlastněny z počátku především Brity a následně Němci (Findley 2010, Pirický 2006). To zapříčinila ekonomická situace bankrotující Osmanské říše, která nebyla schopna sama investovat rozvoj infrastruktury v tak složitém terénu, a proto se železniční monopol dostával do rukou zemí západní Evropy (Findley 2010). Vše změnil až vzestup Mustafy Kemala, který do konce 40. let minulého století především s podporou Německa vystavěl železniční síť, která se příliš neliší od té dnešní (dnes asi 12 500 km železnic, v roce 1940 okolo 10 000 km (Turkstat 2020)). Před vznikem republiky v roce 1923 byly stavěny železnice především na západě, popřípadě jihozápadě země a spojovaly všechny velké přístavy, jako např.: Izmir, Mersin, Istanbul, atd. Zdokonalování dopravní konektivity pouze na západě se rychle změnilo s postupující industrializací před začátkem milénia (Train of Turkey 2018).

Silniční síť na tom byla ještě o poznání hůř. Do konce druhé světové války v Turecku prakticky neexistovaly zpevněné silnice. Masivním impulsem se stal Marshallův plán, který značně investoval mimo jiné právě do rozvíjející se silniční infrastruktury. Doposud se ovšem nedá hovořit o rozvinuté dopravní síti, neboť Turecko čítá pouze 362 000 kilometrů zpevněných silnic (Turkstat 2020). Co se však Turecké republice nedá upřít, je vývoj elektrifikace země. Ještě před druhou světovou válkou více než polovina obyvatel neměla přístup k elektřině a Turecko se tak řadilo v tomto ohledu mezi nejzaostalejší státy v Evropě. Elektrifikace však postupovala velmi dynamicky a již v roce 1990 mělo přístup k elektřině 88 % obyvatel a v roce 2013 dokonce již podle Tureckého statistického institutu celá populace Turecké republiky (Turkstat, tradingeconomics 2020).

Z důvodu vývoje ekonomické produkce nesmíme opomenout turecké nerostné bohatství. Turecko je zemí velmi bohatou na nerostné suroviny, kterých se zde vyskytuje celá řada (téměř 60 těžených surovin). Pestrost nerostných surovin je způsobena geomorfologickým vznikem poloostrova Malé Asie. Na západě země se nachází největší zásoby mramoru na světě. Odhaduje se, že je zde pod povrchem uloženo až 40 % celkových světových zásob této stavební komodity. Dalším hojně rozšířeným obchodovatelným artiklem je rtuť. Podle explorativních studií se v Turecku nachází až 25 % světových zásob rtuti. Od roku 2015 je pak Turecká republika největším vývozcem zlata v rámci evropských zemí (naleziště zlata se nachází v provinciích Kayseri, Canakale a Usak) (Lomas 2018). Turecko je bohaté i na další barevné kovy, jako jsou měď, chrom, zinek (největší naleziště na světě poblíž Adany), stříbro, bór (taktéž největší zásoby na světě), olovo, bauxit hliníku atd. (Piranjo a kol. 2019).

1.2 Vnitropolitické pozadí po založení republiky (1923-1975)

Podle Mustafy Kemala „Atatürka“ je Anatólie prostorem předurčeným k velké budoucnosti, neboť jde o kolébku civilizací a civilizace vyvolené, turecké (Findley 2010). První osídlení lze vystopovat až do doby kamenné před více než 9 000 lety před naším letopočtem. Okolo roku 1700 př. n. l. pak na území Malé Asie vznikla první sjednocená říše (Pirický 2006), která byla pro další vývoj, dnešního tureckého území, důležitou etapou. Prastará sídla a první feudální systémy jsou zmiňovány především proto, že na nich stojí celá ideologie, díky níž mohla vzniknout Turecká republika. První prezident Mustafa Kemal vytvořil ideologickou podobu historie (Shaw 2001), která je v projevech politických činitelů Turecka mnohdy prezentována i dnes. Kemal sjednotil Turecko ve 20. letech 20. století na základě původu Turků (a jejich jedinečnosti), kteří podle něj pocházejí právě z prostoru Anatólie, navzdory faktu, že první turkické kmeny se na poloostrově poprvé objevují až za dalších 2 500 let, tedy někdy okolo 11. století (Pirický 2006).

Prakticky okamžitě po vyhlášení Turecké republiky a zvolení Mustafy Kemala tureckým prezidentem nastalo období obrovských změn. K reformám docházelo často pod nátlakem a použitím síly, a i proto byly novátorské myšlenky tak úspěšně zaváděny do praxe (Findley 2010). I přes demokratizaci ještě stále náboženské republiky totiž prezidentský mandát skýtal nebývalé pravomoci, a to i ve srovnání s dnešními prezidentskými republikami (zákonodárnou i exekutivní moc kontroloval Mustafa Kemal). Šlo tedy de facto o autoritářský režim vedený ne vždy „osvícenským diktátorem“ Mustafou Kemalem (krvavé potlačení povstání Kurdů v roce 1925 či vojenské potlačení demonstrace proti zakázání nošení fezu) (Howard 2001, Pirický 2006, Findley 2010).

Silně antiklerikální Kemal byl reformátorem, který chápal modernizaci Turecké republiky jen skrze přiblížení se Západu (tedy spíše westernizace než modernizace), a to ve vnímání žen, vzdělání, hospodářství, religiozity, veřejné správy, ale i stylu oblékání atp. (Findley 2010). Z tohoto dogmatu vychází i jím založená liberální Republikánská lidová strana (CHP), jediná povolená strana, která vládla až do roku 1946, kdy byl povolen politický pluralismus, který však oficiálně nebyl legislativně nikdy zakázán (Gökay 2006). Tato strana se důsledně řídila šesti hlavními ideologickými principy nebo, jak představitelé strany uváděli, šesti šípy, mezi které spadá nacionalismus, laicismus, republikanismus, etatismus, revolucionismus a populismus (Siegl 2013).

Jak vyplývá z prvního bodu, nacionalismus byl velmi důležitým aspektem rodící se Turecké republiky, a proto musely být přizpůsobeny i podmínky turectví. Turkem se tak stal

prakticky kdokoli žijící na jeho území, hovořící turecky bez jakéhokoli ohledu na rozdílnou etnicitu, či náboženské přesvědčení až na oficiálně uznané minority Řeků, Arménů a Židů (Kaya 2013, Kurban 2007). Právě z tohoto důvodu v současnosti neexistují objektivní data o etnickém složení Turecka. Tímto krokem si Mustafa Kemal legitimizoval jedno-národnostní stát Turků, čehož využíval ve své politické kampani, kdy hlásal, že skoncoval s multi-etnickým rudimentem Osmanské říše (Findley 2010) a nacionální principy hrají na politické scéně Turecka svou roli do současnosti.

Modernizace/westernizace nemohla proběhnout bez odluky světské a náboženské moci (zrušení chalífátu v roce 1924). V tomto ohledu byly turecký laicismus a sekularizace inspirovány francouzským systémem, i když v muslimském Turecku, kde hrál islám několik staletí dominantní úlohu jak v politickém rozhodování, tak v běžném životě, muselo dojít k citlivým změnám, aby mohl být proces úspěšný. Laicismus a sekularizace v Turecké republice nesou originální znaky a vymykají se tak ostatním státním systémům, především ve využívání náboženské symboliky a podporou jen sunnitského islámu se znaky potlačování práv menšin jiného vyznání (Siegl 2013). Princip republikanismu úzce souvisí s dalším ideovým šípem populismu, neboť moc má být odvozena od lidu a vykonávána skrze volené reprezentanty demokratické parlamentní republiky. Všechny tyto body byly završeny reformismem. Reformismus si kladl za cíl skoncovat s fundamentálními, tradičními, zkorumpovanými institucemi, které měly být nahrazeny novými moderními, podněcujícími vývoj progresivní, moderní a především turecké společnosti (Siegl 2013).

Mezi vůbec první zavedenou reformu se řadí zavedení povinné školní docházky, která byla nově zprostředkovávána státem, na rozdíl od dřívějších časů, kdy garantem vzdělanosti byla církev. Tento akt je stále aktuální, projevující se v ukazatelích vzdělanosti a jejího vývoje. Podle Sayilana a Yildiz (2009) žilo v roce 1927 v Turecku pouhých 8,9 % gramotných. Nutno dodat že za téměř sto let doposud negramotnost nebyla zcela vymýcena a v některých provinciích podíl negramotných dosahuje stále ještě dvojciferných hodnot (Turkstat 2020). Školskou reformu doplnily v roce 1925 ustanovení týkající se ošacení (byla zakázána tradiční pokrývka hlavy fez a zákaz platí dodnes), ale především zavedení gregoriánského kalendáře. O rok později, tedy v roce 1926, byl přijat nový trestní a obchodní zákoník, byla zrušena polygamie a především ženy získaly rovnoprávnost (podle Elverena (2018) otázka rovnoprávnosti žen s reislamizačními snahami prezidenta Erdogana opět vyvstává), což v muslimském světě byla dosud nevídaná událost, která získala celosvětový ohlas (Findley 2010, Shaw 1976).

Reformní snahy pokračovaly i nadále a v roce 1928 se Turecko stalo opravdu sekulárním laickým státem, neboť národní náboženství, islám, bylo vyňato z turecké ústavy (Howard 2001, Pirický 2006). Dalším překvapujícím krokem bylo nahrazení arabské abecedy latinkou, které mělo nastat ihned. I přes obrovské protesty veřejnosti, ale také „opozice“, byly opravdu arabské nápisy nahrazeny nápisy v latině, dá se říci přes noc (Findley 2010). Začátkem 30. let se v Turecku začala velmi silně uplatňovat propaganda podobná té italské či sovětské burcující masy, která většinou hovořila o jasných zítřcích a pevnosti charakteru pracovitého inteligentního lidu. I díky propagandě dokázal Mustafa Kemal aktivizovat masy a držet stále dynamické tempo modernizace turecké společnosti, která již byla reformním úsilím značně vyčerpaná.

Ani 30. léta nebyla klidným obdobím, kdy by si mohla společnost odpočinout. Kemal zareagoval na celosvětovou finanční krizi založením Turecké národní banky a centralizoval tak finance pod svou kontrolu. V roce 1934 přišla další řada reforem a mezi ty nejzásadnější patří rozhodně udělení volebního práva ženám, čímž se Turecko stalo jedním z prvních emancipovaných států na světě (Findley 2010). Nově si také každý turecký občan musel zvolit mimo křestního jména i příjmení. Tímto zákonem a s následným odhlasováním parlamentu získal Mustafa Kemal slavné přízvisko Atatürk (otec Turků). O rok později byla dokonce po vzoru západních zemí prohlášena neděle za den pracovního klidu. Další zásadní celospolečenské reformy však Mustafa Kemal Atatürk již nestihl, v roce 1938 totiž umírá na cirhózu jater v pouhých 58 letech (Findley 2010).

I přes veškeré Kemalovo úsilí však nemůžeme podle Siegla (2013) tureckou modernizaci/westernizaci ve 20. a 30. letech vnímat skrze tradiční modernizační teorie jako modernizační. Ačkoliv došlo k odluce náboženství od státu, byla zavedena povinná školní docházka garantovaná státem a životní styl se přiblížil Západu, tak zde chyběla politická participace vedená zdola nahoru, která je považována za důležitý a signifikantní prvek moderní demokracie. Politika Turecka byla utvářena shora především prezidentem a jeho stranou CHP, která spolu s ním měla absolutní vliv na tamní dění (Findley 2010). Po Kemalově smrti nastaly spory o tom, kdo by měl být garantem předešlých, ale i následujících reforem turecké společnosti, aby nedošlo k jejich zrušení a nastolení starých pořádků. Nejsilnějším aktérem se nakonec ukázala být armáda, která v tomto prostoru měla vždy silný vliv a tradici, a prohlásila se ochráncem laické demokratické republiky vedené v rámci kemalismu (Findley 2010).

Těsně po smrti Mustafy Kemala Atatürka vypukla druhá světová válka. Po negativních zkušenostech z té první se Turecko dlouhou dobu distancovalo od zasahování do globálního konfliktu. Tradičně mělo totiž velmi dobré vztahy s Německem, ovšem na druhou stranu se

obávalo tlaků a agrese ze strany fašistické Itálie. Pod nátlakem spojenecké aliance nakonec v roce 1945 vyhlásilo válku nacistickému Německu a císařskému Japonsku. Dalším aspektem prozápadního spolenectví byl i Marshallův plán a zahraniční investice, které umožnily výstavbu pozemní infrastruktury, ale také elektrifikaci země (Pirický 2006).

Také politický systém doznal výrazných změn a ještě více se začal podobat těm v západní Evropě, přičemž tyto změny gradovaly v roce 1950, kdy se konaly první pluralitní parlamentní volby v historii Turecké republiky, které vyhrála kemalistická strana CHP, ale do poslanecké sněmovny se dostala i Demokratická strana (DP cílila na náboženské, tradicionalistické a rurální obyvatelstvo). Volby a shon okolo nich se v Turecku silně projevíly již o rok dříve, kdy kemalistický sekularismus vedený stranou CHP začal ustupovat celospolečenským konzervativním náladám, což mělo za následek revizi náboženských zákazů. V roce 1949 tak bylo znovu povoleno náboženské vzdělávání, poutě do Mekky a zpřístupnění hrobů sultánů veřejnosti (Siegl 2013). I přes společenskou inklinaci k islámu westernizační proces pokračoval nehledě na to jaká politická strana byla zrovna u moci a tyto snahy gradovaly v roce 1964 podepsáním smlouvy o přidruženém členství Turecké republiky v EHS (Findley 2010).

Smlouva s Evropským hospodářským spolenctvím způsobila vlnu industrializace vybraného většinou západního tureckého území (Bursa – *Fiat*, *Renault*, Izmir - *BMC*, Istanbul – *Otosan*, která se projevila především ve výrobě automobilů, dopravních prostředků a zemědělských strojů) (Berzin 2010) a vznikl jakýsi prototyp „sociálního státu“, kdy bylo tureckým občanům poskytnuto sociální zabezpečení a bezplatná lékařská péče (Findley 2010, Pirický 2006). Zvrat ve westernizačním procesu a zmrazení vztahů především s EHS způsobila turecká invaze na Kypr v roce 1974, která trvá vlastně dodnes, neboť severní část Kypru je i nadále okupována tureckými ozbrojenými silami, a dokonce zde byla vyhlášena Severokyperská turecká republika, což prakticky zablokovalo (vetování ze strany Řecka) přístup k EU (Pirický 2006). Nejen invaze na Kypr, ale také ropné šoky 70. let uvrhly tureckou ekonomiku do silné recese ovlivňující Turecko ještě v 80. letech 20. století.

1.3 Vnitropolitické pozadí sledovaného období (1975-2018)

Reislamizační snahy se naplno projevíly v 70. letech, kdy se do vládní koalice dostala Islamistická strana národní spásy a počet náboženských škol (*Imám Hatip*) vzrostl z počtu 101 na 304 mezi lety 1974-78 spoluprády této fundamentální strany (Siegl 2013). Ohrožení laickosti státu eskalovalo již druhým pučem v roce 1980. Tento puč znamenal posílení pozice prezidenta, dané změnou ústavy. Jak již bylo zmíněno výše, do premiérského křesla byl v roce 1983 „dosazen“ (po volbách armádou schválen) praktikující muslim Turgut Özal. Prakticky ihned byla zavedena povinná výuka islámu, religiózní etiky a kultury na základních a středních školách. O důležitosti islámu vypovídají statistická data, tvrdící, že v Turecku žije 98 % věřících muslimů (Turkstat 2020). Nový premiér Turgut Özal se snažil nasměrovat Turky k turecko-islámské syntéze (Siegl 2013). I přes do očí bijící konflikt sekularity a laickosti nedošlo k dalšímu vojenskému převratu taky proto, že v té době armádní špičky představovali praktikující muslimové (Siegl 2013), ale hlavním důvodem byla efektivita Özala při řešení ekonomické recese.

Turgut Özal totiž nebyl jen dalším věřícím státníkem, ale také velice schopným, důležité dodat, liberálním ekonomem, dříve pracujícím pro Světovou banku. Právě premiér Özal zavedl celý seznam reforem a proreformních úsilím se trochu podobal Mustafu Kemalovi Atatürkovi (proto se začalo říkat období změn v 80. letech *özalismus*). Turgut Özal se vydal opačným směrem než ministerští předsedové před ním, kteří hájili jistý typ protekcionismu dosahujícího špatných ekonomických výsledků (Siegl 2013). Industrializace země probíhala velmi pomalu, velice neefektivně a turecké produkty byly často nekonkurenceschopné v porovnání s hlavním tureckým odbytištěm na Západě. Autoři často pojmenovávají 80. léta v Turecku jako deregulační, či liberalizační dekádu (povolení kurdských jmen, sblížování se s arabskými státy, dialogy s Řeckem) (Siegl 2013). S příchodem zahraničních věřitelů a investorů se ekonomická situace prakticky okamžitě zlepšila a HDP Turecka rostlo ekonomicky nejrychleji ze všech členských států organizace OECD (Deichman a kol. 2003).

Ekonomická restrukturalizace však měla dopady i na společnost, a to nejen pozitivní. Özal totiž ve velké míře restrukturalizoval i státní správu, a to se neobešlo bez výrazného počtu propuštěných státních zaměstnanců, zmrazení platů, a dokonce docházelo i ke snižování mezd. Liberalizace, zefektivňování veřejné správy, ale také například internacionalizace zemědělství a vstup nadnárodních společností se zemědělskou výrobou způsobil pokles počtů agrárních podniků (Zülküf 2010), nárůst míry nezaměstnanosti a vlnu migrace z rurálních oblastí do urbánních (Akbulut 2016). Özalova vláda ale také zavedla cenzuru tiskovin a televize a bránila

pluralismu politické scény (v Turecku existovaly oficiálně pouze tři armádou schválené politické strany, které působily v parlamentu) s odůvodněním prosperující turecké ekonomiky, která by mohla být zničena nově zvolenou, jinak se profilující politickou stranou (Siegl 2013).

Po smrti Turguta Özala (1993) se vlády ujala strana *Refah partisi* (RP), která otvírala nové islamizační cíle. Tyto snahy byly řízeny přímo vládní stranou RP a naprosto se odlišovaly od pojetí islamizace Özala. Özalova strana ANAP se profilovala spíše neutrálně za účelem smíření znesvářených stran pravice, levice, kurdských a tureckých nacionalistů, mezi kterými docházelo ke krvavým střetům. Naopak *Refah partisi* šla jasně vyznačenou islamizační cestou a do tureckých dějin se zapsala především snahou povolit muslimské šátky do škol a jiných institucí a znovu zavést právo šaría. V konečném důsledku však strana RP téměř nic nepřevodila do praxe, a již po třech letech ve vládě byla v roce 1997 sesazena dalším pučem a později dokonce zakázána jako strana ohrožující republikánský sekularismus a laicismus (Siegl 2013, Svačinková 2009).

V roce 2001 vznikla strana Spravedlnosti a rozvoje (AKP) vedená, bývalým starostou Istanbulu a místopředsedou zakázané islamistické strany Refah, Recepem Tayipem Erdoganem. A již po roce od svého vzniku vyhrála turecké parlamentní volby. Strana AKP se jevila jako vysoce proreformní a proevropská, snažící se splnit požadavky EU ke vstupu (Siegl 2013) a navíc pracovala jen s velmi umírněnou islámskou rétorikou. Jedním z hlavních problémů pro vstup do EU byla oblast lidských práv. Již v roce 2004, v uvolněné atmosféře nového tisíciletí, bylo vládní stranou AKP povoleno vysílání kurdské televize a velký důraz byl kladen na podporu a prezentaci žen ve veřejných funkcích. Mimo jiné také došlo ke zpřísnění trestů za násilí na ženách (Arat 2010). Poklidné dění narušila až volba prezidenta v roce 2007, kdy armáda nesouhlasila s kandidátem vládnoucí AKP Abdullahem Gulem. Doposud byl totiž prezidentem (pozice v Turecku tradičně vnímaná s velkým uznáním) vždy muž vybraný z armádních kruhů a nyní mělo jít o politika podporovaného vládnoucí stranou, takže by netvořil ani opozici vládě. Vyhrocenou situaci nesla nelibě i EU, která hrozila odstoupením od přístupových jednání s Tureckem, nastala-li by situace, kdy by měla být strana AKP zrušena. Nakonec armáda ustoupila a akceptovala navrženého kandidáta (v očích společnosti jednala armáda proti demokratizačním snahám a u široké veřejnosti se tak vítězem stal premiér Erdogan a poraženým právě armáda, která ztratila společenskou podporu a důvěru) a Abdullah Gül se stal prezidentem (Findley 2010).

V roce 2010 byl přijat další reformní demokratizační balíček změn ústavy národním referendem, který přinesl především další snížení vlivu armády a naopak zvýšení odpovědnosti jejího působení před civilními soudy. Nejsilnější kontrolor neměnných kemalistických

principů, armáda, byla citelně oslabena a Erdogan a strana AKP tak přišla o nejsilnějšího konkurenta. Po drtivě vyhraných volbách v roce 2011 pokračovala dusná atmosféra. Napjatá situace mezi AKP a armádou eskalovala v roce 2012 takzvanou kauzou Ergenekon. Podle tureckých oficiálních zpráv armádní velitelé s dalšími veřejnými činiteli plánovali vojenský převrat s účelem odstranění Erdogana a AKP. V konečném důsledku bylo uvězněno několik stovek lidí a společnost naplno pocítila Erdoganovu zášť vůči opozici a kritikům, kteří byli ve velkém zatýkání, na základě novely zákona o terorismu (Siegl 2013).

V tomto období se Turecko také začalo odklánět od EU a naopak cílilo čím dál více na islamizační proces. V roce 2013, jak upozorňuje Siegl (2013), byl zakázán prodej alkoholických nápojů ve večerních hodinách a taktéž byly zakázány jakékoli reklamy propagující alkoholické nápoje. Vládní činitelé dávali také stále více rozhovorů týkajících se podobě správné muslimské rodiny, kde je hlavou rodiny muž a žena by měla pečovat jen o domácnost. Tyto patriarchální tendence jsou nyní v Turecku spatřovány s vyšší frekvencí, než tomu bylo dříve (Elveren 2018, Arat 2010), a mnoho mladých žen se bojí o svá práva. Stále častěji také dochází k výjezdu mladých žen za studiem či prací do zemí západní Evropy, či USA a jejich setrvání zde. Jako důvod emigrace je dominantně spatřována politická situace v zemi a strach z ponižování práv žen (Elveren 2018).

V roce 2016 došlo k dalšímu „pokusu o převrat“ vojenskými aktéry. Tento puč dopadl stejně jako kauza Ergenekon v roce 2012, tedy masovým zatýkáním armádních představitelů a členů politické a intelektuální opozice. Přesně o rok později ještě v době rozvířených emocí bylo vyhlášeno celonárodní referendum o změně ústavy, která by po přijetí změnila parlamentní systém na prezidentský. V referendu se většina vyslovila pro změny a prezident Recep Tayyip Erdogan posílil svou pozici a stal se tak de facto prezidentem s neomezenými pravomocemi (Lahučká 2017). Po údajném pokusu o puč také strmě narůstá inflace a Turecko čelí další ekonomické stagnaci, která může gradovat až v ekonomickou krizi (Lindner 2018).

1.4 Demografický a socioekonomický kontext Turecka

Turecko při svém vzniku bylo vždy dominantně ovlivňováno především vztahy k západním evropským státům, kterým se chtělo vyrovnat. Tvrdé, neústupné, ale především rychlé reformy po vzoru vyspělých západních států udělaly ze silně islámské, tradicionalisticky zkonstatělé Osmanské říše novou proreformní sekulární republiku Turecko. Během pár let tak došlo k naprosté změně prakticky všech aspektů života projevujících se i v současnosti.

Populačně se Turecko od svého vzniku změnilo k nepoznání. V roce 1927 čítala republika asi 13 milionů obyvatel, zatímco k roku 2018 je to téměř 83 milionů (Turkstat 2020).

Nejrychlejší nárůst populace je sledován především po 2. světové válce, kdy nastal tzv. „babyboom“. Jde o období, kdy ukazatel plodnosti dosahoval těžko uvěřitelných sedmi dětí na ženu (UNESCO 1957). Ovšem s postupujícím rozvojem, vzdělaností, urbanizací, zlepšující se zdravotní péčí a poklesem mortality začala dynamičtěji klesat i plodnost (Yücesahin, KC 2015). V roce 1980 se plodnost pohybovala okolo hodnot 4,5 a turecká populace čítala 44 milionů obyvatel, přičemž v roce 2000 již hodnota plodnosti klesla až k 2,5 dítěte na ženu a populace vzrostla na 63 milionů (Turkstat 2020). Hodnoty plodnosti se však v rámci regionů výrazně liší a to především z důvodu rozdílné etnicity, která však od roku 1965 již není sledována. Podle Koce a kol. (2008) žije v Turecku okolo 13 milionů Kurdů (ale také Zazové, Lazové, Romové, atd.), kteří dosahují násobně vyšších hodnot zmíněného ukazatele plodnosti. Bohužel však nejsou k dispozici přesné počty těchto menšin ani to, kde žijí.

Migrace je v Turecku velmi rozšířeným socioekonomickým fenoménem, dotýkající se prakticky všech tureckých rodin, což dokládají statistická data. Od roku 1975 do současnosti opustilo své domovy okolo 43 milionů migrujících, přitom do roku 1985 migrovalo ročně jen okolo 3/4 milionu obyvatel, zatímco aktuálně každým rokem migruje již okolo 3 milionů lidí. A i proto je počet vystěhovalých a přistěhovalých důležitým sociálním ukazatelem. Ve druhé polovině 20. století do Evropy migrovala část obyvatelstva z urbánního západu Turecka za prací, a naopak pracovníci z rurálního východu země mířili na západ (Kirisci 2003). Öztürk a kol. (2018) uvádí, že se přistěhovalectví do urbanizovaného prostoru západu zvýšilo v 80. letech 20. století s postupující liberalizací a umocnilo se především před příchodem milénia (podle statistických dat Turkstatu 2020 Turecko čítá v roce 2018 80 % urbanizované populace, zatímco v roce 1975 jen 40 %) a stalo se příčinou dynamičtěji rostoucích počtů obyvatel v regionech se silným jádrem. Vidina vyšších výdělků a lepších životních podmínek však nebyly jedinými důvody k emigraci, jak vnitřní, tak vnější. V 80. letech se znovu rozhořel konflikt mezi Turky a Kurdy, který gradoval ve druhé polovině 90. let přesídlováním stovek tisíců obyvatel etnických menšin (Kirisci 2003), které ovlivnily migrační statistiky. Další vlna ekonomické migrace do zahraničí podle Elverena (2018) nastala po roce 2001, kdy Turecko zasáhla ekonomická krize a vysoká míra nezaměstnanosti. V tomto období došlo k největší vlně emigrace vysokoškolsky vzdělaných (brain-drain) z Turecka. Podle Elverena (2018) emigrovalo z Turecka 8 % VŠ vzdělaných, kteří ztratili svou práci. Ekonomická krize na začátku století také značně pozměnila cílové regiony přistěhovalých, čemuž následně přispěla i krize v roce 2008 a západní regiony již nedosahovaly takových hodnot migračního salda jako v minulosti a tyto hodnoty se neustále snižují (Turkstat 2020).

S početní velikostí populace, plodností, ale také migrací úzce souvisí i další sledované ukazatele práce, a sice počty dětí a ekonomicky aktivních. V 70. letech 20. století tvořil podíl dětí téměř polovinu celkového obyvatelstva Turecka, tyto hodnoty pomalu klesaly a v roce 1985 představoval podíl dětské populace 38 %, v roce 2018 již jen 31 % (Turkstat 2020). Je tedy zřejmé, že Turecko je mladou republikou. Podíly ekonomicky aktivních dosahovaly nejvyšších hodnot především na východě země před příchodem milénia (kdy EA představovaly 75 % celkové populace), nyní se podíly EA na celkové populaci pohybují okolo 47 %.

S masivně rostoucími počty populace vznikaly situace, které musely být řešeny, přičemž proreformní dění po vzniku Turecka se jevilo jako nejrychlejší cestou, jak se s těmito novými tématy vypořádat. Školský systém v Turecku vznikl již za Osmanské říše, radikálně se však změnil až se vznikem republiky a nástupem Mustafy Kemala. Započalo období westernizace školství (písma, sekularizace, atd.) a rapidního nárůstu počtu škol (v roce 1930 disponovalo pouze 14 % vesnic školami, v roce 1980 již byly školy téměř všude (Yücesahin, KC 2015), ovšem po smrti Atatürka školské reformy stagnovaly až do konce 60. let (Siegl 2013). Důležitou roli ve změně školství přinesla liberální vláda Turguta Özala, který privatizoval prakticky vše, co se dalo, a to i školy. V roce 1980 se v Turecku nacházelo okolo 230 soukromých (většinou islámských) škol a v roce 2000 to bylo již téměř 1 900 soukromých školských institucí z celkového počtu více než 50 000 školských zařízeních (Nohl, Wigley a Wigley, 2008).

Strana AKP taktéž novelizovala školství, ovšem ne vždy v pozitivním smyslu. Podle Elverena (2018) v roce 2010 umožnila AKP přeměnu klasických středních škol na náboženské školy Imam-Hatip a v roce 2012 novelizovala dobu povinné školní docházky ve schématu 4+4+4. V prvních letech jsou žáci vzdělávání v základních školách, další čtyři roky na náboženských Imam-Hatip či klasických školách a poslední čtyři roky především v zařízeních Imam-Hatip z důvodu jejich obrovského nárůstu po roce 2010 z přeměněných středních škol. Spolu s prodloužením školní docházky došlo ke změně osnov, kde byla evoluční teorie nahrazena výukou o hodnotách Islámu, ale také konceptu džihádu. Elveren (2018) varuje, že reislamizační proces ve školství do jisté míry ovlivňuje vzdělanost žen, která zůstává i nadále nižší než u mužů. Co však AKP nelze upřít, je založení velkého množství nových univerzit (v roce 2004 73 univerzit, v roce 2014 již 180). Podle Tekneciho (2016) však kvantita tureckých univerzit nahrazuje jejich akademickou kvalitu.

V Turecku od jeho založení došlo k působivé transformaci vzdělanosti obyvatelstva. V roce 1985 čítalo Turecko 75 % gramotných (v roce 1927 pouze 8 %) a jen 3 % vysokoškolsky vzdělané populace nad 20 let, především na středozápadě (severozápadě) země. K roku 2018 podíl VŠ vzdělané populace dynamicky vzrostl, a to až na 17 %, tedy na 10 milionů

vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, a ve všech regionech došlo k rapidnímu nárůstu počtu graduovaných.

Mimo transformaci vzdělanosti došlo i k výrazné přeměně tureckého hospodářství. Turecká republika je rapidně se rozvíjející zemí, která prodělala dynamickou transformaci ekonomiky v posledních 60 letech. Tím spíše, že jde o pozdně industrializovanou zemi, kde ještě v roce 1985 celých 55 % obyvatel zaměstnával primární sektor (Turkstat 2020). S Marshallovým plánem došlo v 50. letech 20. století ke značné mechanizaci zemědělství a rozvoji infrastruktury, ovšem jen ve vybraných regionech. Další rozvoj zemědělství, jeho intenzifikace a zprůměrnění je patrné od 80. let 20. století, kdy s postupující liberalizací vstoupily na turecký trh nadnárodní korporace (Zülküf 2010). V této době došlo ke značnému zvýšení produktivity primárního sektoru hospodářství a jeho zaměstnanost začala klesat (v roce 2000 průměr čítá okolo 36 % zaměstnaných a v roce 2018 již jen 18 %) (Turkstat 2020).

K dynamickému rozvoji došlo také v rámci sektoru průmyslu, přičemž industrializace probíhala od západu k východu a i nadále lze pozorovat její rozdílný regionální stav (Yucekaya 2018). V tureckém průmyslu dlouhodobě vládne automobilová výroba a výroba zemědělských strojů před výrobou bílého zboží (Beko), se kterou je spojena celá řada subdodavatelských firem, která dodává komponenty pro zde sídlící automobilové koncerny. V Turecku aktuálně vyrábí automobilky Renault, Volkswagen, Fiat, Toyota, Ford, Hyundai a Mercedes v rámci zemědělských strojů HATTAT, Hidromek, a další. Toto odvětví je lokalizováno především v západních provinciích Burse, Kocaeli, Manise, Izmiru, Ankaře a Adaně (Bussines info 2020). Koncentrace automobilových gigantů v prostoru Anatólie jistě není náhodná a vypovídá o zdejších socioekonomických aspektech. V první řadě je zde dostatek pracovní síly a tato pracovní síla je na poměry západní Evropy velmi levná. Další výhodou je podle Berzina (2010) také již poměrně zakořeněná tradice strojírenství, které se zde v minulosti etablovalo především díky zahraničním investicím (první automobilové závody byly budovány v 60. letech). V neposlední řadě Turecko disponuje značnými zásobami barevných kovů a železa, které jsou k dispozici právě strojírenskému průmyslu, ale putují také na vývoz (Lomas 2018).

Snad nejtradičnějším odvětvím podle Pirického (2006), jež bylo zavedeno již v dobách Osmanské říše, je textilní průmyslu, který i nadále chrlí množství výrobků putujících na export. Textilie jsou zde úspěšné hlavně díky již zmíněné levné pracovní síle, ale také dostatečným zásobám vody, která je pro tento průmysl zásadní (oblast Černomoří).

V současné době však podílem zaměstnaných i podílem HDP dominuje sektor služeb, který se začal výrazněji prosazovat po roce 1980 s Özalovými liberalizačními reformami a zavedením proexportně orientované ekonomiky (Yildirim 2019). Ovšem nejzásadnější podle

Yildirima (2019) byly 90. léta 20. století s masivním rozvojem technologií způsobivší dynamickou terciarizací Turecka, která byla možná jen díky dynamicky rostoucím ukazatelům vzdělanosti.

1.5 Národnostní menšiny v Turecku

Velký vliv na demografickou a socioekonomickou diferenciaci území mají bezesporu minority, a ty které v jednotlivých regionech dominují, mohou výrazně ovlivnit sledované ukazatele. Celkové složení obyvatelstva Turecka je okolo 75-80 % Turků a 20-25 % jiných národností (Karimova, Deverell 2001, Kurban 2007, Kaya 2013). Menšiny mají mnohdy diametrálně odlišné kulturní zvyky, které se projevují v nejrůznějších aspektech života (vzdělanost, zaměstnanost, migrace atd.).

V Turecké republice jsou oficiálně uznávány pouze tři skupiny menšin neturecké národnosti: Řekové, křesťanští Arméni a Židé. Tyto tři skupiny byly uznány národnostními minoritami již v roce 1923 v rámci Lausannské mírové dohody, o což se zasadily především západní mocnosti (Karimova, Deverell 2001, Kurban 2007, Kaya 2013). Ovšem problematika minorit v Turecku je daleko složitější, protože nejen výše zmíněné menšiny tvoří netureckou část obyvatelstva Anatólie. Musíme si uvědomit, že předchůdkyně Turecka, Osmanská říše, byla multikulturním státním útvarům od 15. století až do jejího zániku.

Národní uvědomění ve druhé polovině 19. století odstartovalo pogromy vedené proti menšinám žijícím (arménská genocida, pogromy na kurdské menšině) na území Osmanské říše, které byly často viněny z ekonomických či sociálních krizí. Nacionalisticky laděná nota o předurčenosti tureckého národa ještě zesílila s nástupem zakladatele republiky Mustafy Kemala a přetrvávala až do dnešní doby, kdy ji převzal prezident Erdogan (Lahučká 2019). I přes notný nacionalismus zakladatele moderního Turecka je zajímavé, že právě Mustafa Kemal „Atatürk“ potřeboval pro své reformní úsilí (například přechod k latině) kvalifikovanou pracovní sílu, a tak nabízel azyl především evropským uprchlíkům.

Odborníci dělí minority Turecka podle tří aspektů, a sice náboženského vyznání, etnika a lingvistické příslušnosti. Z hlediska náboženského vyznání nalézáme v Turecké republice pět hlavních minorit, a to ortodoxní Řeky, křesťanské Armény, židy, ší'itské alavity a křesťanské Asyřany. Ortodoxní Řekové se v souvislostech s 1. světovou válkou téměř všichni vystěhovali a aktuálně jich zbývá v Turecku jen něco okolo 3 000 (Karimova, Deverell 2001, Kurban 2007, Kaya 2013).

Arménská minorita je rozšířena především na západě země v Istanbulu a platí za úspěšné obchodníky a bankéře. Arméni mohou mít vlastní školy, náboženské instituce, mluvit

svou řečí, atd. Obdobně si stojí i Židé, kteří taktéž sídlí v nejbohatších provinciích (Istanbul, Ankara, Izmir) a těší se obdobných práv, které mají Arméni. Přičemž počty židovského obyvatelstva se pohybují okolo 25 000 lidí, tedy něco mezi třetinou až polovinou obyvatelstva arménského. Asyrská populace v Turecku dosahuje podobné velikosti jako židovské obyvatelstvo, ovšem jako neuznaná menšina Lausannskou mírovou smlouvou nesmí vykonávat liturgické obřady, či vydávat knihy v jiném jazyce než v turečtině, stejně jako tomu je u výuky, která je vedena taktéž v turečtině a podle turecký osnov (Karimova, Deverell 2001, Kurban 2007, Kaya 2013).

Poslední skupinou podle vyznání jsou alavité, kteří se dělí do mnoha skupin podle rozdílného praktikování ší'itského islámu, ale i etnicity a lingvistiky. Většina alavitů jsou etnicky a lingvisticky Turky, kteří pro své ceremonie a literaturu používají turečtinu raději než arabštinu. Problematictější je to s 3 miliony kurdských alavitů, kteří čelí dilematu, zdali náleží k etnické či náboženské skupině, především kvůli politické situaci a boji za „svobodný Kurdistan“. Odhaduje se, že v Turecku nadále žije okolo 200 000 alavitů z hlediska religiozity (Karimova Deverell 2001, Kurban 2007).

Dalším aspektem dělení tureckých minorit je etnicita. V rámci tohoto dělení rozeznáváme etnikum Kurdů, Romů, Arabů, kavkazských národů a dalších malých skupin. Kurdové jsou jednoznačně nejrozšířenějším etnikem v Turecké republice a jejich počty dosahují okolo 12 až 15 milionů obyvatel. Kurdská menšina byla od založení republiky v roce 1923 po vzoru kemalistického jednotného národa turkizována a ještě na začátku tisíciletí byly zakázány kurdské školy, radiové a televizní vysílání, či vedení politických debat v kurdštině. To se změnilo s nástupem politické strany AKP a premiérem Erdoganem, který dobře věděl, že Kurdové mají obrovský volební potenciál, a proto při vystoupení v Kurdsém „hlavním městě“ Diyarbakiru v roce 2005 přednesl projev, kde emocionálně označil kurdský problém za svůj vlastní. A opravdu došlo k mírnému zlepšení situace a v roce 2009 dokonce k povolení vysílání v kurdštině. Vyvrcholení zlepšení vztahů turecké vlády a Kurdů vyústila v roce 2011 otevřením lingvistických oborů kurdštiny na Mardinské univerzitě. Ovšem v poslední době jsme svědky spíše opačného fenoménu oslabování kurdských práv a pravomocí. Většina kurdského etnika vyznává sunnitský islám a asi 1/3 ší'itský (alavité). S tímto etnikem se lze setkat na celém jihovýchodním území Turecka (Karimova Deverell 2001, Kaya 2013). Kurdové jsou vůbec nejdůležitější etnickou menšinou z hlediska demografických a socioekonomických disparit v území, a to především kvůli populační velikosti tohoto etnika. Koc a kol. (2008) ve své práci upozorňuje na rozdílné demografické chování, přičemž plodnost Kurdů dosahuje i násobně

vyšších hodnot než v případě Turků. Jejich postoj je mnohdy více konzervativní, což se odráží ve vzdělanosti a především ve vzdělanosti žen (Elveren 2018).

Poměrně početným etnikem jsou Romové, kterých se na území Turecka vyskytuje okolo 750 000. Romové jsou Turky podle Karimova a Deverella (2001) utlačováni a existuje velké množství předsudků proti této etnické skupině. Další etnika rozšířená na poloostrově Malá Asie jsou kavkazské národy jako Gruzínci, či Azerové, kteří však většinou přejali turečtinu a sunnitský islám, čímž se více či méně asimilovali. Z východu pochází také Arabové (většinou alavité) a křesťanští Arabové, kteří cítí neustálý tlak tureckého systému na svá etnika, která často musí přejímat turečtinu a nemají svou vlastní v Turecku vzniklou literaturu, či televizní vysílání, která je importována především ze Sýrie, odkud pochází (Karimova Deverell 2001, Kurban 2007).

Posledním aspektem určování příslušnosti minorit je lingvistika. V Turecku se nachází dvě etnika dominantně sebeurčená jejich vlastním jazykem Zaza a Laz. Je pravdou, že i minority jako Kurdové, nebo Židé mají svůj vlastní jazyk, ale jejich sebeurčení je dáno spíše etnikem, či religiozitou. Zaza sdružuje okolo 3 milionů obyvatel východního vnitrozemí Turecka. Nejvíce mluvčích jazykem zaza tvoří alavité (ší'itští muslimové), následování menšinou sunnitů. Všichni jeho mluvčí se považují etnicky za Kurdy. Druhým jazykem podporující sebeurčení je jazyk Laz. Laz je jazykem především kavkazských národů (Gruzínců, Osetinců, Čečenců, Abchazů, ale také balkánských Albánců, či Bulharů), které se již v Turecku etablovali a žijí zde celé generace, o čemž svědčí i to, že celá tato skupina konvertovala k sunnitskému islámu. V Turecku jsou dvě skupiny hovořící jazykem Laz. První nalezneme na východním pobřeží Černého moře a druhou naopak na západním pobřeží Turecka, ale také v provinciích Yalova a Bursa (Karimova Deverell 2001, Kurban 2007).

2 Teoretické přístupy

S transformací hospodářství, která je v Turecku stále aktuální (Öztürk a kol. 2017), ale také s procesem diferenciací souvisí Kuznetsův model *vývoje nerovnoměrnosti*. Tato teorie se zabývá vývojem disparit mezi regiony v souvislosti s přechodem od agrární společnosti k industriální. Podle Kuznetsovy teorie regiony s převládajícím zemědělstvím dosahují nižších nerovností příjmů a nižší produktivity práce, zatímco průmyslové regiony se vyznačují narůstajícími disparitami a zvyšující se produktivitou práce. Vysoká úroveň dosaženého zprůměrnění, urbanizace, koncentrace kapitálu a institucí v těchto industriálních jádrech pak potenciálně způsobují i následné ekonomické výhody pro část populace dosahující nižších příjmů a disparity začínají ustupovat. Tento vývoj diferenciací si lze podle Kuznetse (1955) představit jako křivku obráceného U. Hlavním aspektem mechanismu této teorie je proces industrializace, který vede k nárůstu migrujících z rurálních zemědělských oblastí do urbánních oblastí s rozvíjejícím se průmyslem (Kuznets 1955).

V 60. letech minulého století Turecko započalo masivní proces industrializace (Öztürk a kol. 2017), který byl znásoben liberální politikou Turguta Özala, a především pak přílivem mezinárodních investic (Siegl 2013). O dynamické transformaci hospodářství vypovídají statistická data, která říkají, že v roce 1985 pracovalo v primárním sektoru 55 % všech zaměstnaných, přičemž v roce 2000 to bylo již jen 36 % a v roce 2018 pouhých 18 % (Turkstat 2020). V období před rokem 2000 začala také sílit migrace z rurálních oblastí do oblastí urbánních, lokalizovaných na západě země. Kirdar (2008) upozorňuje na vysokou dynamiku postupující urbanizace. V roce 1975 urbánní populace tvořila 40% podíl na celkovém obyvatelstvu, s příchodem milénia byl podíl již 65 % a v roce 2018 celých 75 % (Turkstat 2020). Kuznets (1955) tvrdí, že prvotní období, charakterizované dynamickou industrializací a nárůstem urbánního obyvatelstva, generuje zvýšení nerovnoměrností. V bodě, kdy se do průmyslového regionu odstěhuje většina pracovní síly a v primárním sektoru zůstane minimální počet zaměstnaných, dochází k nivelizaci rozdílů. Dá se tedy predikovat, že do příchodu milénia s masivní industrializací Turecka meziregionální disparity spíše rostou v souladu s Kuznetsovou teorií. I přes vysoce urbanizovanou společnost a úroveň industrializace (Turkstat 2020) je Turecko i nadále označováno za nově industrializovanou zemi (Yildirim 2018). V tomto kontextu a v souladu s Kuznetsovou teorií by regionální diferenciací měly i nadále narůstat či stagnovat. Podle této premisy se pokles disparit projeví až v delším časovém horizontu.

Kuznetsův model přepracoval Acemoglu a Robinson (1998), kteří spatřují důvody snižující se diferenciaci spíše v úrovni demokratizace a sociálního zabezpečení, souvisejícího s historickým kontextem. Na základě dosažené demokratizace se duo autorů zabývá redistribucí kapitálu, práv a rozvoje vzdělanosti. Stupeň demokratizace je pak podle Acemogla a Robinsona (1998) závislý na faktoru hrozby revoluce. Na příkladech Francie, Velké Británie, Švédska a Německa rozvíjí teorii, že v 19. století v době revolucí docházelo k politickým reformám, zvyšujícím práva a přerozdělováním kapitál. Acemoglu a Robinson (1998) tak upozorňují na souvislosti mezi dosaženou ekonomickou úrovní, stupněm demokratizace a mírou sociální diferenciaci. Zároveň Acemoglu a Robinson (1998) vypracovali vývojové typy regionů podle dosaženého stupně ekonomiky a úrovně demokratizace. Pracují zde s modelem západních regionů, ve kterých je aplikován, s jistými výtkami, Kuznetsův model. V modelu s autoritářskými státy je spatřována vysoká míra diferenciaci a model jihovýchodních států Asie předpokládá nižší míry diferenciaci, značný ekonomický růst s nižší mírou demokratizace (Acemoglu, Robinson 1998).

Doplňující myšlenky Acemoglu a Robinsona (1998) jsou velice zajímavé právě v kontextu Turecka, neboť po revoluci v roce 1923 a vyhlášení Turecké republiky nastaly dynamické procesy vzdělávání společnosti (zvyšování lidského kapitálu), a také regionálního rozvoje, přičemž tyto procesy gradovaly s příchodem milénia s jistými demokratizačními snahami (Findley 2010). V tomto ohledu lze předpokládat ustupování regionální diferenciaci v rámci vzdělanosti, přestože jsou v Turecku spatřovány výrazné disproporce v úrovni vzdělanosti mužů a žen, především pak na rurálním východě země (Elveren 2018). Ovšem v posledních letech míra demokratizace Turecka klesá (Lindner 2018), což by podle Acemoglu a Robinsona (1998) mělo značit naopak narůstající disparity mezi regiony, ovšem k prokázání této premisy musí dojít empirickými postupy.

Díky *neoklasické teorii* došlo ke kvantifikaci ekonomie a rozvoji kvantitativních metod, kterými lze analyzovat ekonomické veličiny a jejich závislosti. Objektem jejího studia se stalo stanovení aspektů k docílení rovnovážného stavu, zahrnující přerozdělování příjmů, rozhodování firem a jednotlivců o přerozdělování kapitálu. Premisa docílení rovnovážného stavu může být splněna pouze za celkového využití zdrojů. Mezi tyto zdroje, na kterých je závislá produkce, patří počty obyvatelstva a technologický vývoj, přičemž tyto zdroje tvoří jakousi konstantu a jsou dané. *Neoklasická teorie* však nepředpokládá možnost existence regionálních problémů stejně jako vliv institucí a makroekonomiky. Jak uvádí Solow (1956), ekonomický progres je docílen tehdy, když rostou počty obyvatel, ale také je zvyšována technologická úroveň. Jde o dva exogenní faktory, objevující se náhodně bez souvislosti

s kapitálem. Dosahují-li exogenní faktory stejného růstu ve dvou regionech/zemích, nakonec dospějí do rovnovážného stavu růstu. Zcela zásadní je proces konvergence, způsobený především technologickým pokrokem, neboť toho mohou podle této teorie dosáhnout všechny země nebo regiony, a tím směřovat k rovnovážnému stavu (Blažek, Uhlíř 2012).

Nová teorie růstu vznikla v 80. letech 20. století s masivní explorační dat a znovuvzkříšeným zájmem analýz hodnotících rozdílný regionální rozvoj a dlouhodobé přetrvávání disparit mezi vyspělými a méně vyspělými zeměmi. *Nová teorie růstu* navazuje a vychází z *neoklasické teorie ekonomie*, přičemž klade důraz na aspekty lidského kapitálu, technologického progresu, informací a znalostí. Na těchto aspektech pak závisí udržitelný ekonomický růst. Teorie zároveň předpokládá souvislost s historickým vývojem a na rozdíl od *neoklasické teorie* počítá s vlivem institucí (školský, atd.) silně ovlivňujících prostor, ve kterém se vytváří nové vědomosti a ve kterém jsou následně uplatňovány. Opomíjení těchto aspektů bylo *neoklasické teorii* vyčítáno a právě revize neoklasických modelů dala vzniknout teorii *nového ekonomického růstu*. V této teorii je lidský kapitál a technologický progres považován za aspekty endogenní, tedy zahrnuté v modelu, které se nevyskytují náhodně, ale jsou rozvíjeny za pomoci zdrojů, v čemž se opět liší s *neoklasickou teorií*, v níž lidský kapitál a inovace tvořily skupinu exogenních aspektů, nepodmíněnou kapitálem. *Nová teorie růstu* zároveň predikuje několik rovnovážných stavů, a to, ke kterému nakonec dospěje, je ovlivněno jak historickými souvislostmi, tak institucemi a jejich působením, ovlivňujícím prostředí, ve kterém se nachází (např. zvýšení cla). Podle této teorie může docházet k regionální konvergenci, ale také divergenci v závislosti na historickém a institucionálním vývoji, ale také náhodě, a proto musí být tato teorie testována v praxi, k čemuž nejvíce přispěli Barro a Sala-i-Martin, pracující s několika verzemi konvergence a divergence ((Blažek, Uhlíř 2012).

Beta (β) konvergence reprezentuje ekonomický růst, měřený mezi regiony/státy dosahující rozdílné úrovně vývoje. Nastává, když rozvojové/chudší regiony hospodářsky rostou dynamičtěji než regiony rozvinuté/bohaté. Dalším typem konvergence je sigma (σ), nastávající v případě, kdy rozptyl například HDP per capita mezi regiony klesá, což by mělo vést ke stírání rozdílů mezi regiony a vyústit v rovnovážný stav. Pravděpodobně nejzásadnějším typem konvergence je pak podmíněná beta (β) konvergence. Tento typ konvergence předpokládá, že každá země/region cílí k jinému rovnovážnému stavu. Rozdílné rovnovážné stavy determinují disparity dosaženého technologického pokroku, ale také rozdílného chování společnosti konkrétního regionu, projevující se například v jiných mírách vzdělanosti, či populačního růstu (Barro, Sala-i-Martin 1996). V konečném shrnutí země/regiony s podobnými znaky jako je například populační růst, kultura, technologický pokrok, instituce a jejich rámec, směřují

ke konvergenci a jsou nazývány tzv. konvergenčními kluby. Jedná se například o země Evropské unie či regiony jednoho státu, ve kterém by měly být zmíněné znaky ještě podobnější (Blažek, Uhlíř 2012).

V této práci je měřena tzv. sigma konvergence metodou Giniho koeficientu váženého a neváženého průměru, hodnotící meziregionální vývoj nerovnoměrností jednotlivých ukazatelů na úrovni NUTS 1 a NUTS 3. Z výše uvedené teorie, by se dalo předpokládat, že by rozdílnosti mezi regiony měly klesat a pomalu by tak měl nastávat rovnovážný stav, neboť jde o regiony jednoho státu. Ovšem Turecko je velkou zemí jak populačně, tak rozlohou s určitými specifickými rysy jako je etnické složení či rozdílný populační přírůstek na západě a východě země, ale také rozdílně vyvinutou infrastrukturou atp. Zmíněné specifické rysy by mohly být překážkou sigma konvergence. Na druhou stranu od 60. let minulého století jsou v Turecku implementovány rozvojové programy, které by měly potlačovat meziregionální disparity (Gömleksiz a kol. 2017) a představují tak institucionální prvek modelu, v němž předpokládáme stejný technologický rozvoj. Proto lze předpokládat, že regionální diference, především po roce 1980 s vlnou liberalizace (Siegl 2013), se bude snižovat a nivelizace disparit povedou k postupnému uplatňování rovnovážného stavu mezi regiony.

Diplomová práce vychází mimo jiné z konceptu *obecné teorie polarizovaného vývoje* J. Friedmana (1972), který v ní představil nové pojmy jádro-periferie, sjednocující terminologii těchto dvou typů regionů a která na rozdíl od předchozích teorií nepredikuje nastolení rovnovážného stavu mezi regiony. Tato teorie předpokládá nerovnovážnou distribuci moci ve společnosti a ekonomice, vytvářející strukturální vztahy mezi periferií a jádrem, přičemž v tomto vztahu je obohacováno jádro na úkor periferie. Rozdíl mezi jádrem a periferií zásadně specifikuje jejich míra svébytnosti, jinými slovy, to jak závisí na jiných regionech. Jádra mají zároveň výrazně vyšší schopnost a předpoklady k tvorbě inovací. Friedmannem (1972) byly navrženy a popsány mechanismy, kterými jádrové, dominantní regiony působí na území periferie, a jak se skrze ně nadále obohacují. *Obecná teorie polarizovaného vývoje* popisuje šest těchto mechanismů. Prvním je *dominance*, tedy proces, kterým jádra i nadále posilují díky přílivu kapitálu, včetně toho lidského (brain-drain), nerostného bohatství atd. V praxi tento mechanismus představuje koncentraci velkých firem a institucí v největším/hlavním městě, nese s sebou výrazný tok kapitálu. Druhý mechanismus představuje *informační* aspekty, související s růstem populace, kapitálu a produktivity, podmiňující technologický progres. *Psychologický* mechanismus popisuje proces technologického progresu/inovací, a s ním související aspekty. *Modernizační* mechanismus mění behaviorální znaky společnosti v souvislosti se snadnějším přijímáním modernity v kontextu vývoje nových

technologií/inovací. Předposledním mechanismem je mechanismus *vazeb*, tedy sklon inovací tvořit další inovace. Šestý *výrobní* mechanismus je definován strukturou ekonomických vazeb, podporující společnosti vytvářející inovace. Popsané mechanismy podle Friedmanna (1972) vyvolávají konflikt mezi jádrem a periferií, který by měl být tlumen alespoň částečnou decentralizací moci za účelem posílení vzájemných vztahů mezi jádrem a periferií. Decentralizace moci ve prospěch periferie může vést až ke vzniku nových jader, která svou konkurenceschopností neohrožují dosavadní jádro, ale mohou plnit roli jádra dalším regionům. Vazby jader mezi sebou jsou silnější než vazby jádro-periferie. Představený model je však až výsledkem vývoje ekonomiky, která má čtyři stádia. Nejdříve nastává preindustriální stádium prakticky bez ekonomických aktivit, které následuje stádium jádra-periferie, stádium rozšiřování ekonomických aktivit a institucí do periferních regionů a stádium propojených ekonomik mezi rozvinutými regiony se silnými vazbami mezi sebou. Tyto stádia byla vytvořena za účelem dlouhodobě udržitelného regionálního růstu, který byl podle Friedmanna (1972) možný jen skrze utlumení polarizace mezi jádrem a periferií, ale nikoli tak, aby došlo k nastolení rovnovážného stavu bez regionálních disparit.

Oproti předchozím čistě ekonomickým pracím závislosti periferie a jádra (Perrouxova *teorie růstových pólů*) zohledňoval Friedmann i další proměnné jako institucionální, sociální a ekonomickou kulturu v daném geografickém celku a pokusil se dokumentovat kumulační efekty. Teorie *jádro-periferie* je však kritizována za přístup mezi regiony, kdy zde prakticky neexistuje *win-win* model, je zde naopak nastolen pouze model *win-lose*, to znamená, že jádrové území roste na úkor periferní oblasti (Blažek, Uhlíř 2011).

V Turecku je jasným jádrem Istanbul, koncentrující násobně vyšší počty obyvatel, ale také HDP, vzdělaných atp., než jádra druhého stupně. Mezi jádra druhého sledu můžeme řadit Izmir, Ankaru, Bursu, Kocaeli (s městem Izmit) a popřípadě Antalyi. Všechny tyto regiony mají několik společných znaků, a sice nachází se v západní polovině Turecka a jsou to regiony s dosaženým vyšším stupněm vývoje než regiony ostatní (Özaslan a kol. 2006, Celebioglu 2010). Zároveň jde o regiony, které vždy v historii plnily funkci jader (Findley 2010). Z této skupiny musí být vyloučen region hlavního města Ankary. Ankara byla v minulosti nedůležitým městem regionálního významu, ze kterého Mustafa Kemal po založení republiky v roce 1923 začal budovat region mezinárodního významu (Findley 2010), kterým již jistě je. Tento příklad odkrývá potenciální sílu institucí, které mohou decentralizovat moc do jiných periferních regionů a vytvořit tak nové jádro. V tomto případě došlo k decentralizaci moci z Istanbulu právě do Ankary (Findley 2010). Zároveň je patrné, že nejprogresivnější regiony se nachází na západě země, proto je důvodné predikovat vysokou polarizaci Turecka a zároveň

koncentraci finančního a lidského kapitálu, přírodních a lidských zdrojů do západních regionů, potenciálně značící dualitu Turecka (Gezici, Hewings 2004, Celebioglu, Dallerby 2010). Autoři Özaslan a kol. (2006), Celebioglu (2010) a Kindap, Dogan (2019) v souladu s výše představenou teorií upozorňují na vyšší stupeň regionálního rozvoje periferních regionů sousedících s jádrem. Tento trend je podle Friedmanna (1972) způsoben silnějšími vazbami jádra s periferními regiony v jeho přímém zázemí.

3 Data a metodika

Ověřitelnost práce a zdůvodnění vybraných kvantitativních metod zaručuje metodická část. Hlavním cílem této kapitoly je zdůvodnit výběr ať už zkoumaných regionů, časového období, ukazatelů, či použitých kvantitativních metod. Pro případnou verifikaci výsledků však nepostačuje pouhé odůvodnění výběru výše zmíněných aspektů práce, ale musí být popsány tak, aby nemohlo dojít k jejich případné dezinterpretaci.

3.1 Výběr analyzovaných regionů a časového období

Dostupnost statistických dat v čase na jednotlivých řádovostních úrovních se stala jednou z hlavních určujících proměnných pro výběr sledovaného období a územních jednotek. Některá statistická data pro Tureckou republiku jako například počet obyvatel jsou dohledatelná již od roku 1927 z prvního sčítání tureckého lidu, ovšem jde o velice úzký dataset, týkající se pouze celonárodní úrovně, který nelze použít jako analytický základ této práce.

Diplomová práce se zabývá tématem regionální diferenciace Turecka, a proto je výběr vhodné řádovostní úrovně sledovaných regionů zásadní. V geografii obecně platí, že čím jsou zkoumané územní celky větší, tím více jsou konečné informace generalizované (Toušek, Kunc, Vystoupil 2008). Ovšem musíme zohlednit dohledatelnost relevantních statistických dat na jednotlivých regionálních úrovních. To je v kontextu Turecka často prvotním problémem, neboť instituce Tureckého statistického úřadu vznikla až v roce 2005 (Turkstat 2020) a až s tímto rokem nacházíme kvalitnější zpracování, a především diverzifikovanější obsah turecké statistiky. Zásadní je také zvolená metoda pozorování, která se taktéž promítla do výběru územních jednotek.

V kapitole *Vývoj a proměna regionálního obrazu země* jsou sledovány socioekonomické ukazatele na úrovních NUTS 1, tří makroregionů a pobřeží, vnitrozemí. Makroregiony jsou uměle vytvořenými územními jednotkami, které vznikly vždy spojením čtyř NUTS 1 regionů. NUTS 1 celky byly spojeny do regionů na základě jejich polohy, to znamená, že na západě lokalizované NUTS 1 utvořily západní makroregion, ve středním Turecku lokalizované NUTS 1 regiony vytvořily centrální makroregion a na východě se rozprostírající NUTS 1 jsou podkladem pro východní makroregion. Jinak tomu bylo v případě pobřežního a vnitrozemního regionu, které se agregovaly z NUTS 3 regionů, opět podle své polohy. V Turecku se nachází 28 pobřežních NUTS 3 regionů a 51 vnitrozemských, ze kterých byly vytvořeny dvě oblasti, pobřežní a vnitrozemní. Inspirací pro vytvoření makroregionů a pobřežní a vnitrozemské oblasti byla práce Geziciho a Hewingse (2007), ve které autoři kladou důraz na

vymezení vyspělejších regionů, za účelem objektivizace polarizace. Kapitola analyzuje oblasti koncentrace obyvatelstva a produkce s cílem odhalit Tureckou polarizaci, a proto v tomto kontextu postačují územně větší regiony, kde jsou změny lépe viditelné.

Kapitola *Vývoj regionální diferenciac*e zkoumá turecké území na dvou řádovostních úrovních z důvodů komparace výsledků meziregionální diferenciac e a jejího vývoje. Pro tyto účely byly zvoleny regiony NUTS 1, čítající 12 oblastí a NUTS 3, rozdělující Turecko již na 81 regionů. V následující kapitole autor ke sledování vlivu geografických faktorů na vybrané ukazatele využil taktéž regiony NUTS 3. I přes koherentní počet provincií (NUTS 3) v analyzovaném období 2000 až 2018 vyvstal problém s členěním před rokem 2000, kdy byl počet provincií nižší. Prvotním úmyslem bylo sečíst nynějších 81 provincií na stejný počet provincií jako v roce 1975, tedy na počet 67. Ovšem to se ukázalo, jako velmi zkreslující, neboť jsou zde příklady nově vzniknuvších provincií, které byly vytvořeny ze tří nebo čtyř dalších provincií, a sice odtržením jen malých území a po onom sečtení se snížila celková objektivita sledování. Proto autor přistoupil k počtu 81 provincií jako po roce 2000. U některých sledovaných socioekonomických ukazatelů byly totiž nalezeny datasety i za okresy (LAU 1), a díky těmto datům mohlo dojít k objektivnímu přepočtu na větší počet provincií, než kolik v daném roce Turecko čítalo. V případě ukazatelů, kde neexistují statistická data na nižších úrovních, byla přiřazena hodnota ukazatele provinciím v roce 1975 až do roku 1999 stejná jako u provincie, ze které vznikla, popřípadě jako vytvořený podíl ze všech provincií, ze kterých byla vytvořena. Socioekonomické ukazatele, když to bylo možné, byly zároveň váženy počtem obyvatel, což opět zvyšuje objektivitu získaných hodnot. K tomuto kroku autor přistoupil, také díky seznámení se s množstvím literatury zabývající se obdobnou problematikou (Celebioglu a kol. 2010, Gezici, Hewings 2007, Özaslan a kol. 2006).

Obr. č. 1: NUTS regiony Turecka

Zdroj: Vlastní zpracování v ArcGIS

V rámci kapitoly *Vývoj a proměna regionálního obrazu země* jsou demografické a socioekonomické ukazatele v makroregionálním měřítku sledovány ve třech obdobích, tedy v roce 1975, 2000 a 2018. Jak bylo zmíněno výše, z důvodu dostupnosti dat však nemohly být všechny indikátory zahrnuty již od roku 1975, a tak jsou zakomponovány od prvního roku dohledatelnosti. Rok 2000 byl vybrán z toho důvodu, že rozděluje sledované období na dvě části a zároveň je pro něj dostupná bohatá datová základna. Posledním vybraným rokem je rok 2018, tedy rok s posledními revidovanými daty. V případě NUTS 1 regionů probíhá sledování v počátečním a koncovém roce, a to především z důvodu zvolené metody pozorování. Výjimkou jsou migrační ukazatele, které jsou sledovány kumulativně za tři desetiletá období, především z důvodu dynamického vývoje a proměnlivosti tohoto jevu, ale také důvodu obsáhnutí dlouhodobých směrů migrace. Indikátor investic byl taktéž pozorován formou kumulovaných hodnot, tentokrát však za dvě pětiletá období. Pětileté období bylo vybráno především z důvodu objektivity cílení investic, neboť sledování za jednotlivé roky je mnohdy velice proměnlivé a dosahuje značných výchylek.

V následující kapitole *Vývoj regionální diferenciace* je však metodika výběru času jiná, a to z důvodu analyzování dat metodou Giniho koeficientu, pro který je nutná co nejdelší časová

řada dat. Počáteční rok zůstává totožný jako v předchozí kapitole, ovšem demografické a socioekonomické ukazatele jsou analyzovány za všechny roky s dostupnými daty. To znamená, že sledování začíná v roce 1975 a pokračuje roky 1980, 1985, 1990, 2000, 2001 atd. až do roku 2018. Statistická pozorování před příchodem milénia byla většinou prováděna v pětiletých intervalech, s výjimkou desetiletého intervalu mezi rokem 1990 a 2000. Po roce 2000 jsou již data dostupná v ročních intervalech. Opět vyvstává tentýž problém jako v předchozí kapitole, a sice, že statistická data vybraných ukazatelů často nemají společný počáteční rok sledování, a proto jsou zařazena od prvního roku dohledatelnosti. V této kapitole je migrace sledována kumulativně za pětiletá období, neboť před rokem 2000 včetně neexistují data za jednotlivé roky. Vzhledem k velkým ročním výchýlkám ukazatele investic per capita, byly vytvořeny jeho klouzavé průměry za pětiletá období, která byla následně analyzována.

3.2 Demografické a socioekonomické ukazatele

Již několikrát byly výše zmíněny demografické a socioekonomické ukazatele, skrze které lze pozorovat regionální proměny, či analyzovat proces diferenciací vedoucí až k možné polarizaci země s jejími podmiňujícími aspekty. Tyto ukazatele by měly být složeny co možná nejkompaktněji, aby docházelo k minimálním ztrátám celkového kontextu, a zároveň z nich mohly být vyvozeny relevantní závěry. Zásadní pro výběr demografických a socioekonomických indikátorů byla nastudovaná literatura, ale také dostupnost dat, která nejvíce ovlivnila počty a složení ukazatelů. Práce se zabývá demografickými a socioekonomickými ukazateli od roku 1975 do roku 2018, přičemž o podrobnějším sběru statistických dat tureckými úřady lze hovořit až s příchodem milénia. Do této doby bylo statistické sledování silně roztroušeno mezi jednotlivé turecké instituce (Turkstat 2020). Nejvíce informací poskytuje sčítání obyvatelstva, které v Turecké republice probíhá každých 10 let. Ovšem ani tak nelze hovořit o všezahrnující statistice. Podle autora je výmluvné založení Tureckého statistického úřadu jako takového až v roce 2005. Roztroušenost statistických dat a jejich dostupnosti před rokem 2000 velice ztížila vypracování této práce. Aby mohlo být zahrnuto co možná nejvíce demografických a socioekonomických ukazatelů, musel autor oslovit jednotlivé turecké instituce (například Presidency of the republic of Turkey investment office, Central bank of the republic of Turkey, Turkstat a jiné), za účelem získání podkladů pro tuto práci. Nutno dodat, že většina tureckých úřadů odpověděla, ovšem kýžená data nepřinesla s komentářem, že neexistují. Dalším problematickým aspektem bylo i to, že většina statistických pozorování před rokem 1990 existuje jen v turečtině, a proto musela být tato starší statistika nejdříve přeložena.

Statistická data byla využita ve dvou formách. V kapitole *Vývoj a proměna regionálního obrazu země* posloužily ukazatele v absolutních hodnotách. Tato kapitola se zabývá rozmístěním populace a produkce a jejich proměnou v čase s důrazem na možné koncentrační procesy v určitém prostoru Turecka. Kapitoly *Vývoj regionální diference* a *Geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů* se naopak zabývají ukazateli v relativních hodnotách, z důvodu porovnatelnosti regionů na více řádovostních úrovních. Jde o stejné ukazatele jako v předchozí kapitole, ovšem s jejich vztažením k populaci (hrubé míry migrace, podíl dětí na celkové populaci, HDP per capita atd.).

Práce obsahuje dvě skupiny ukazatelů, a sice demografické a socioekonomické. Jedním z nejpoužívanějších demografických ukazatelů, často prezentovaných sdělovacími prostředky, je počet obyvatel. Ukazatel počtu obyvatel nesmí chybět ani v této práci, neboť právě skrze něj lze analyzovat potenciální geografickou koncentraci. S počty obyvatelstva úzce souvisí fenomén migrace. Migrace někdy až dramaticky ovlivňuje počet obyvatel jednotlivých regionů či států. V rámci diplomové práce je sledována pouze vnitřní migrace. Vnitřní migrace skýtá hned několik ukazatelů jako počty přistěhovalých, vystěhovalých, nebo komplexnější ukazatel migračního salda. Migrační ukazatele jsou důležitými indikátory, které odhalují atraktivnější regiony, nebo naopak periferní, neatraktivní vystěhovalecké oblasti (Kirdar 2008). Sledovány jsou také demografické ukazatele počtů dětí, tedy obyvatel do 15 roku věku a počtů ekonomicky aktivních. Ukazatel ekonomicky aktivních je složen ze všech zaměstnaných a nezaměstnaných obyvatel Turecka nad 15 let a představuje tak veškerou pracovní sílu země. Tento ukazatel po roce 2001 doznal radikálních změn souvisejících se změnou metodiky sčítání. Před rokem 2000 včetně byli totiž mezi ekonomicky aktivní řazeni jedinci již od 12 roku věku (Turkstat 2020).

Druhou skupinu tvoří socioekonomické ukazatele. První dvojice těchto indikátorů se zabývá vzdělaností. Vysokoškolsky vzdělaní jsou ukazatelem předpokládajícím vyšší dosažený regionální vývoj, zaměstnanost v pozicích s vyšší kvalifikací, ale také s kvalitnějšími životními podmínkami (Özaslan a kol. 2010). Po uvážení byl do této práce zahrnut i ukazatel počtu negramotných. Počet negramotných je i nadále palčivým tématem tureckého školství, neboť negramotnost ještě dnes v některých provinciích atakuje 10% podíl obyvatel (Turkstat 2020). Jde tak o ukazatel předpokládající nižší stupeň rozvoje související se sektorovou zaměstnaností především v zemědělství a nižší ekonomickou produktivitou atd.

Na ukazatele vzdělanosti navazuje pravděpodobně nejužívanější ekonomický indikátor hrubého domácího produktu. HDP reprezentuje finanční kapitál všech vytvořených produktů a služeb na určitém území za určité časové období (ČSÚ 2020), v tomto případě v Turecku za jeden rok ve stálých cenách. Obecně platí, čím je vyšší HDP, tím je stát/region bohatší a také

rozvinutější, přesnější je však operovat s přepočtem HDP per capita, tedy HDP na obyvatele. To, že stát/region tvoří největší HDP, ještě neznamená, že jde o stát dosahující vyšší úroveň rozvoje a zároveň spadající mezi nejrozvinutější země. Například Čína vytváří jeden z největších HDP na světě, ovšem v přepočtu na obyvatele padá na příčku někde okolo 8. desítky (Tradingeconomics 2020). HDP zároveň ovlivňuje jak další ekonomické ukazatele, tak i ty sociální jako například VŠ, či migraci (např. Özaslan a kol. 2010). Práce sleduje i HDP tvořený jednotlivými sektory národního hospodářství, tedy produkce HDP zemědělstvím (primárním sektorem), průmyslem (sekundárním sektorem) a službami (terciárním sektorem). Primární sektor rozvinutých zemí obecně produkuje nejnižší HDP v řádech procent. Průmysl zde již sehrává dominantnější roli a tvoří okolo třetiny celkového HDP, největší objem HDP však tvoří sektor služeb. HDP jednotlivých sektorů národního hospodářství tak nevypovídá jen o ekonomické specializaci jednotlivých regionů, ale nastiňuje také jejich stupeň rozvoje (Toušek, Kunc, Vystoupil 2008).

Předchozí ekonomické ukazatele jsou doplněny ukazateli sektorové zaměstnanosti, ve kterých lze předpokládat jisté dublování výsledků s předchozími ukazateli. Zaměstnanost v priméru se ve vyspělých státech pohybuje jen v řádech procent a postupem času se i nadále snižuje, lze tak předpokládat, že regiony s nižší zaměstnaností v zemědělství jsou zároveň regiony rozvinutějšími s vyšší produktivitou práce. Zaměstnanost v primárním sektoru je doplněna zaměstnaností v sekundéru a terciéru. Turecko je pozdně industrializovanou zemí a lze předpokládat, že nejvyšší zaměstnanost v tomto sektoru budou dosahovat vyspělejší regiony stejně jako v případě zaměstnanosti v terciéru.

Předposledním sledovaným ekonomickým ukazatelem jsou veřejné investice, popřípadě investice na osobu. Veřejné investice jsou důležitým rozvojovým instrumentem každého státu, a i v Turecku existuje investiční rozvojový plán podle úrovně dosaženého rozvoje regionů (Turan 2020). Největší objem investic by tak měl podle této metodiky putovat do nejméně rozvinutých oblastí a způsobovat pokles meziregionální diferenciace. Socioekonomické ukazatele jsou doplněny počty ohrožených příjmovou chudobou na úrovni 60 % národního mediánu. Tento ukazatel chudoby byl vybrán především proto, že jsou k němu dohledatelná statistická data, komplexnější indikátor chudoby jako souhrnný ukazatel rizika chudoby nebo sociálního vyloučení nemá v rámci Turecka datové podklady. Chudobu ovlivňuje celá řada socioekonomických ukazatelů a jevů, jako jsou například věk, pohlaví, vzdělanost.

Poslední analytickou část *Geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů* doplnily ještě ukazatele nadmořské výšky, lokalizace na pobřeží, či ve vnitrozemí a vzdálenosti k Istanbulu. Tyto ukazatele byly zařazeny z důvodu analyzování jejich vlivu na

vývoj demografických a socioekonomických ukazatelů. Dle nastudované literatury do jisté míry předurčuje pobřežní území s nižší nadmořskou výškou kvalitnější podmínky pro život (Pirický 2006). Někteří autoři upozorňují na koncentraci kapitálu a obyvatelstva na západě, a proto byl zařazen ukazatel vzdálenosti k Istanbulu, tedy populačně největšímu a ekonomicky nejrozvinutějšímu regionu Turecka (Gezici a Hewings 2007, Celebioglu a kol. 2010).

Tab. č. 1: **Použité demografické a socioekonomické ukazatele v jednotlivých kapitolách**

<i>Vývoj a proměna regionálního obrazu země</i>	<i>Vývoj regionální diferenciace země, Geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů</i>	Roky s dostupnými daty
Počet obyvatel	Regionální podíl populace na celkové populaci	1975, 1985, 1990, 1995, 2000 až 2018
Počet přistěhovalých	Hrubá míra přistěhovalých	1975-80, 1980-85, 1985-90, 1995-00, 2008 až 2018
Počet vystěhovalých	Hrubá míra vystěhovalých	1975-80, 1980-85, 1985-90, 1995-00, 2008 až 2018
Migrační saldo	Hrubá míra migračního salda	1975-80, 1980-85, 1985-90, 1995-00, 2008 až 2018
Počet dětí	Podíl dětí na regionální populaci	1985, 1990, 2000, 2007 až 2018
Počet EA	Podíl EA v populaci nad 15 let	1985, 1990, 2000, 2007 až 2018
Počet VŠ	Podíl VŠ v populaci nad 20 let	1985, 1990, 2000, 2008 až 2018
Počet negramotných	Podíl negramotných v populaci nad 15 let	1985, 1990, 2000, 2008 až 2018
	Plodnost (počet dětí na ženu)	1985, 1990, 2000, 2007 až 2018
HDP ve stálých cenách	HDP per capita	1990, 2000, 2004 až 2018

HDP priméru	Podíl HDP priméru na celk. regionálním hospodářství	2004 až 2018
HDP sekundéru	Podíl HDP sekundéru na celk. regionálním hospodářství	2004 až 2018
HDP terciéru	Podíl HDP terciéru na celk. regionálním hospodářství	2004 až 2018
Veřejné investice	Investice na osobu	2000 až 2018
Počet ohrožených příjmovou chudobou na 60 % národního mediánu	Z důvodu malé datové základny vynechána	2006 až 2018
Počet zaměstnaných v priméru	Z důvodu duplikace podíl HDP priméru vynecháno	1985, 1990, 2000, 2004 až 2018
Počet zaměstnaných v sekundéru	Z důvodu duplikace podíl HDP sekundéru vynecháno	1985, 1990, 2000, 2004 až 2018
Počet zaměstnaných v terciéru	Z důvodu duplikace podíl HDP terciéru vynecháno	1985, 1990, 2000, 2004 až 2018

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat

3.3 Statistické metody

Tato diplomová práce operuje s několika kvantitativními metodami, které umožňují analýzy at' už geografické koncentrace, regionální diferenciace, či vztahů demografických a socioekonomických ukazatelů s geografickými aspekty. V každé empirické kapitole byla užita jiná kvantitativní metoda, podle cíle pozorování.

V kapitole *Vývoj a proměna regionálního obrazu země* se setkáváme s první uplatněnou metodou. Distribuce demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni makroregionů a NUTS 1 regionů byla sledována podílem regionu na celku. Tento podíl je nejjednodušší metodou kvantifikace geografické koncentrace na základě podílů sledovaných ukazatelů v jednotlivých regionech na celku. Jinými slovy pobřežní a vnitrozemský region tvoří určitý procentuální podíl z celkového počtu obyvatel a z toho lze usuzovat, kde je vyšší koncentrace tohoto ukazatele. V případě NUTS 1 regionů nahradila poměry geografické koncentrace kartografická metoda anamorfózy, tedy mapy s geometricky deformovanou kostrou podle velikosti jevu. Ke každému danému indikátoru na úrovni NUTS 1 byly v rozhraní GIS vytvořeny spojité anamorfózy metodou Garstner-Newman, znázorňující jeho vývoj v jednotlivých regionech. Zmíněná metoda tematické kartografie dokumentuje svou rozdílnou velikostí územní změnu sledovaného ukazatele v počátečním a koncovém roce/období, a tedy i proces geografické koncentrace (ArcGis 2014). V několika případech (přistěhovalí, vystěhovalí, VŠ, HDP), však nastala tak dramatická proměna regionálního obrazu, že muselo být přistoupeno k umělému zmenšení jednotlivých map tak, aby byly čitelné a zároveň mohly být zakomponovány do diplomové práce. Byla tak upřednostněna kompozice práce před kartografickým vyjádřením skutečné proporcionality jevu mezi sledovanými obdobími.

Kapitola *Regionální diferenciace země*, jak bylo předesláno výše, operuje s ukazateli v relativních hodnotách a s rozdílnou kvantitativní metodou. Využitou metodou vhodnou ke sledování nerovností je Giniho koeficient. Giniho koeficient dosahuje hodnot mezi 0 a 1, přičemž 0 vyjadřuje absolutně rovnoměrný vztah a 1 naopak absolutní diferenciaci. Platí tedy pravidlo, čím více se hodnoty blíží k 0, tím v zemi, regionu, panují rovnoměrnější podmínky. Naopak čím blíže jedné, tím se zde objevuje větší polarizace v rámci sledovaného území (Novotný, Nosek, Jelínek 2014). Giniho koeficient byl v této práci sestaven pro každý sledovaný demografický a socioekonomický ukazatel v letech, kdy pro něj byla dostupná statistická data ve dvou formách, a sice váženém a neváženém (až na výjimku podílu populace a sektorové zaměstnanosti, která dosahovala stejných výsledků jako sektorové HDP, a proto byla sektorová zaměstnanost z kapitoly vypuštěna). Nespornou výhodou Giniho koeficientu je

jeho využití pro delší časové období a možnost zanesení jeho hodnot do grafů, které přehledně znázorňují nárůst, či pokles diferenciací v souvislosti s aktuálním děním v zemi či ve světě.

Giniho koeficient je statistickou metodou, která je velmi snadno proveditelná, což můžeme označit za jedno z hlavních pozitiv. Giniho koeficient (G) lze vypočítat dvěma způsoby. Prvním způsobem je odvození z grafického znázornění Lorenzovy křivky (LC) ve čtverci. Druhý způsob jak vypočítat Giniho koeficient je čistě matematický. V tomto případě musí dojít k zjištění průměrů (Δ) hodnot rozdílů všech sledovaných regionů vzájemně. Takto zjištěné číslo se dále dělí dvojnásobkem střední hodnoty (μ) sledovaného ukazatele (např. průměrem HDP per capita). Z toho vyplývá následující vzorec: $G = \Delta / 2\mu$. Ovšem existuje i snazší cesta, jak dospět k rigidním výsledkům, a sice díky softwaru Easystat, který byl využit i v této práci. Tento program byl vytvořen na Karlově univerzitě autory Novotným, Jelínkem a Noskem (2014) a slouží k usnadnění statistických analýz, jako je například Giniho koeficient. Software operuje s tímto vzorcem, přičemž y je průměr indikátoru, y_i a y_j reprezentují jednotlivá sledování:

$$G = \frac{1}{k^2} \frac{1}{2y} \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^k (|y_i - y_j|)$$

Pro každý jednotlivý region je určena skupina demografických a socioekonomických ukazatelů dosahujících jedinečných hodnot. K těmto ukazatelům se však v rámci kapitoly *Geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů* přidávají ještě další specifické ukazatele, a sice nadmořská výška, lokalizace regionu na pobřeží či vnitrozemí a vzdálenost k Istanbulu. Tato kapitola zkoumá vztah mezi demografickými, socioekonomickými ukazateli a geografickými aspekty, a z tohoto důvodu byla zvolena metoda vícenásobné regresní analýzy. Regresní analýza je schopna mimo těsnosti mezi dvěma proměnnými také popsat, jaký vliv má vysvětlující (nezávislá) proměnná na proměnou vysvětlovanou (závislou) a predikovat jak se změní vysvětlovaná (závislá) proměnná, když se změní vysvětlující (nezávislá) proměnná. Lineární regrese má za cíl skrze rovnici popsat spojitost mezi oběma proměnnými přímkou, která definuje průběh této spojitosti a zároveň vytváří model spojitosti mezi proměnnými.

V této práci byla využita vícenásobná regresní analýza, do které vstupují alespoň dvě vysvětlující (nezávislé) proměnné a jedna vysvětlovaná (nezávislá) proměnná (Rabušic, Soukup, Mareš 2019). V této analýze vysvětlované (závislé) proměnné představují demografické a socioekonomické ukazatele a vysvětlující (nezávislou) proměnnou jsou vždy geografické aspekty. Rovnice vícenásobné lineární regrese je pak definována takto:

$$y = b_0 + b_1 * X_1 + b_2 * X_2 + b_n * X_n$$

přičemž y představuje hodnotu vysvětlované proměnné, kterou se snažíme predikovat, b_0 je konstanta, b_1 , b_2 a b_n jsou regresní koeficienty (parciální regresní koeficienty) a X_1 , X_2 a X_n představují hodnoty vysvětlující proměnné (Rabušic, Soukup, Mareš 2019).

Modely vícenásobné regrese byly vytvořeny v rozhraní SPSS, které uživateli nabízí rozdílné metody této analýzy. Pro danou analýzu byla zvolena metoda, při níž všechny proměnné vstupují do modelu najednou, tedy metoda Enter. Interval spolehlivosti byl nastaven na asi nejpoužívanější 95% hranici, ze kterého vyplývá 5% hladina významnosti. Hladina významnosti byla v souvislosti této práce jen orientační, neboť analyzované ukazatele jsou vztaheny k celé populaci Turecka. V případě vícenásobné regresní analýzy je nutné brát zřetel také na takzvanou multikolinearitu, tedy možnou závislost mezi jednotlivými proměnnými. K vyvarování se multikolinearitě slouží tzv. políčko VIF. Hodnota VIF nesmí přesahovat hranice hodnoty 5, když hodnoty přesahují 5 (VIF), dochází patrně k závislostem mezi proměnnými a proměnná by měla být vyloučena z pozorování. K vyloučení některé z proměnných, však autor nemusel přistoupit. Důležitým předpokladem je také normální rozložení proměnných, aby nedošlo k ovlivnění výsledků odlehlými hodnotami. Z tohoto důvodu byly některé ukazatele zlogaritmovány, aby se předešlo odlehlým hodnotám a nenormálnímu rozložení proměnných. K interpretaci výsledků jsou zásadní políčka R square a adjusted R square. R square vypovídá o tom, jaké množství rozptylu vysvětlované (závislé) proměnné je vysvětlováno vysvětlujícími (nezávislými) proměnnými, který lze převést do procentních bodů. Signifikantnější je však pozorovat adjusted R square. Jednoduché R pak značí vícenásobný korelační koeficient mezi vysvětlovanou (závislou) a všemi vysvětlujícími (nezávislými) proměnnými. Důležité je také sledovat standardizované regresní koeficienty Beta, které mají vypovídající hodnotu v kontextu vlivu jednotlivých proměnných. Tyto koeficienty dosahují hodnot od -1 do 1 a posuzují, který ukazatel vysvětluje model nejvíce a který naopak nejméně, přičemž významnost vlivu jednotlivých ukazatelů nacházíme ve výsledcích signifikance (Rabušic, Soukup, Mareš 2019).

4 Vývoj a proměna regionálního obrazu země

První empirická část práce si klade za cíl pozorovat vývoj a proměnu Turecka na regionální úrovni skrze výběr demografických a socioekonomických ukazatelů, které byly představeny výše. Cílem je zdokumentovat, zdali dochází postupem času ke koncentraci obyvatelstva, produkce a s nimi spojených ukazatelů v některých regionech, jak se koncentrace vyvíjí, a v jakých ohledech slábne, či se mění.

4.1 Demografický vývoj a proměna makroregionálního obrazu země

Základem každého státu je obyvatelstvo s jeho specifiky. Demografické ukazatele se staly pilířem i této kapitoly a díky nim můžeme sledovat, vysvětlovat a predikovat socioekonomické fenomény a jejich koncentraci v území. Tato podkapitola se zabývá vybranými ukazateli na úrovni makroregionů od roku 1975 do současnosti.

Tab. č. 2: Makroregionální podíl v % vybraných demografických ukazatelů

Makroregion	Západ			Střed			Východ		
Rok	1975	2000	2018	1975	2000	2018	1975	2000	2018
Podíl obyvatelstva	36,9	43,6	45,3	38,3	34,3	33,1	24,8	22,1	21,6
Období	1975-1985	1990-2000	2009-2019	1975-1985	1990-2000	2009-2019	1975-1985	1990-2000	2009-2019
Podíl přistěhovalých	50,2	51,7	44,4	33,8	32,5	34,2	16,0	15,8	21,4
Podíl vystěhovalých	32,1	31,7	39,8	36,3	37,8	34,3	31,6	30,5	25,9
Rok	1985	2000	2018	1985	2000	2018	1985	2000	2018
Podíl dětí	31,3	34,6	40,2	39,0	35,3	32,0	29,7	30,1	27,8
Podíl EA	37,6	42,7	49,8	37,8	35,7	32,4	24,6	21,6	17,8

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat

Z tabulky č. 2 je patrné, že západní makroregion se svým jádrem Istanbulem, popřípadě Izmirem, jasně převyšuje nárůstem populace geografický střed a východ Turecka. I přes nižší hladiny ukazatelů reprodukce rostl počet obyvatel západu Turecka díky silnému přistěhovalectví především mladých za lepšími životními podmínkami a pracovními příležitostmi, případně školstvím (Yücesahin, KC 2015).

V tomto, více než čtyřicet let dlouhém období, došlo v západním makroregionu k nárůstu počtu obyvatel o téměř 23 milionů, zatímco ve dvou zbývajících makroregionech, tedy středním a východním se počet obyvatel zvýšil jen o 20,5 milionů. To znamená, že se celkový podíl počtu žijících na západě neustále zvyšuje a aktuálně činí 45 % celé turecké populace, což značí 8% nárůst koncentrace obyvatelstva na západě v porovnání s rokem 1975.

Počet obyvatel silně ovlivňuje migrace a právě počty přistěhovalých a vystěhovalých se staly dalšími ukazateli práce. Migrace může být podle autorů Barra a Sala-i-Martina (2004) jedním z důležitých aspektů, které zrychlují proces poklesu disparit mezi regiony. Práce Kirdara a Sirina (2007) však v kontextu Turecka předkládá empirické důkazy o opačném efektu, tedy o negativních dopadech migrace na rozvoj provincií s převládajícím vystěhovalectvím. Migrační pohyb se neuvěřitelně zrychlil, ať už rozvojem pozemní infrastruktury, rostoucími počty dopravních prostředků ve společnosti, (Turkstat 2020) nebo již dříve v 80. letech vládní politikou Turguta Özala, který se vydal cestou liberalizace a privatizace, a tak podnítil mezinárodní investice třeba právě do tureckých komunikací (Siegl 2013). Zrychlení fenoménu migrace dokládá nárůst objemu migrující populace, který narostl zásadním tempem oproti prvnímu desetiletému období 1975-1985 s necelými 6 miliony migrujících na téměř 9 milionů mezi 1990-2000 a v posledním sledovaném období 2009-2019 na 25 milionů (Turkstat 2020).

Migrační chování doznává na úrovni makroregionů výrazných změn. Zatímco v obdobích 1975-1985 a 1990-2000 západní region pojal více než 50 % všech přistěhovalých, v období 2009-2019 to bylo již jen 44 % (tab. č. 2). Koncentrace přistěhovalých na západě tedy jednoznačně ustupuje. K výraznějšímu nárůstu podílu přistěhovalých došlo ve východním Turecku na úkor západu země.

Změny nastaly i v rámci vystěhovalectví v jednotlivých oblastech Turecké republiky. V posledním sledovaném období výrazně vzrostl podíl vystěhovalých ze západního makroregionu, zatímco ve východním došlo k jeho poklesu (tab. č. 2). Je tedy patrné, že se ze západního prostoru Turecka stěhuje stále více lidí. V otázce vystěhovalých v absolutních hodnotách tak dochází (naopak je tomu u imigrace) k nárůstu disparit mezi regiony. Západní makroregion však nelze označit za nový dominantně emigrační prostor Turecka. V přepočtu na obyvatele, a s ohledem na koncentraci obyvatelstva na západě, totiž emigruje ještě stále více lidí z východu a severovýchodu než ze západu země.

Turecko je zemí s dynamicky rostoucím počtem obyvatel (v posledních letech se však tento trend výrazně zpomaluje), zároveň ji lze z hlediska věkové struktury obyvatelstva označit za mladou (Turkstat 2020). Dalším sociálním ukazatelem je počet dětí. V západním

makroregionu se i přes nejnižší souhrnnou plodnost ve sledovaném období počet dětí zvýšil o více než 1,3 milionu, přestože celkově počet dětí v Turecku rostl jen v řádu jednotek statisíců. Dynamický nárůst počtu dětí na západě země lze vysvětlit dvěma faktory. Prvním z nich je migrace, především lidí v produktivním věku (Yücesahin, KC 2015), cílená na západ. Druhým faktorem je pak značná koncentrace obyvatelstva v západním makroregionu. Naopak střední Turecko se potýká s diametrálně odlišným fenoménem, a sice ztrátou téměř 1,3 milionu dětí (Turkstat 2020). Úbytek dětské populace následuje trend klesajícího podílu obyvatelstva centrálního Turecka (viz tab. č. 2), který však sám o sobě nevysvětluje celkovou proměnu. Ubývající počty dětí (a klesající podíl dětí na populaci) neoddiskutovatelně souvisí s dlouhodobě se snižujícím ukazatelem plodnosti (Aykut 2013).

Ekonomicky aktivní část populace je dalším ukazatelem, v němž je dokumentována silná koncentrace na západě země. Počty ekonomicky aktivních (dále jen EA) rostly nejvíce na západě země na úkor středního a východního Turecka, jak vyplývá z tabulky č. 2. V roce 1985 žilo nejvíce EA v centrálním Turecku, následované západním Tureckem. Ke konci roku 2018 již západní makroregion disponoval celou polovinou všech EA. Počet EA jistě souvisí s počtem obyvatel, ovšem ve střední a východní oblasti Turecka žije téměř o 8 milionů obyvatel více. Tento rozdíl potvrzuje slova Öztürka a kol. (2018), který upozorňuje na odliv obyvatelstva v reprodukčním věku do atraktivnějších regionů a na stárnutí populace venkova, se kterým se potýká především východ země. Jednoznačně tedy můžeme potvrdit zvyšující se trend koncentrace EA na západě.

V rámci podkapitoly bylo sledováno pět demografických ukazatelů ve třech makroregionech Turecka. Ve čtyřech z pěti zmíněných ukazatelů dochází ať už k pozvolné, nebo dynamičtější koncentraci demografických jevů v západním prostoru Turecka. Dochází zde ke koncentraci obyvatelstva, dětí, EA a počtu vystěhovalých. Z tohoto pohledu lze označit Turecko za polarizované, neboť většina sledovaných podílů ukazatelů se přesouvá na západ. Jedinou výjimku tvoří počet přistěhovalých a jejich podíl, který je taktéž stále silně koncentrován na západě země (takže lze hovořit o pátém z pěti silně koncentrovaných ukazatelů), ale v posledních letech se tento trend pozvolna mění.

4.2 Demografický vývoj a proměna makroregionů pobřeží a vnitrozemí

Tématem socioekonomické diferenciaci Turecka se zabývá celá řada autorů (Celebioglu 2010, Celebioglu a Dallerby 2010, Hewings, Gezici 2004 a další), kteří operují pouze s východozápadní dualitou území/východozápadním gradientem rozvoje. Autor se však na základě nastudované literatury domnívá, že je důležité spatřovat, především z důvodu historického vývoje (Pirický 2006), disparity i mezi pobřežím a vnitrozemím. Z tohoto důvodu v práci nechybí pozorování demografického vývoje a proměny makroregionů pobřeží a vnitrozemí.

Tab. č. 3: % podíl pobřeží a vnitrozemí na vybraných demografických ukazatelích

Makroregion	Pobřeží			Vnitrozemí		
Rok	1975	2000	2018	1975	2000	2018
Podíl obyvatelstva	48,2	53,0	54,8	51,8	47,0	45,2
Období	1975- 1985	1990- 2000	2009- 2019	1975- 1985	1990- 2000	2009- 2019
Podíl imigrace	59,3	60,4	54,6	40,7	39,6	45,4
Podíl emigrace	42,3	43,8	50,3	57,7	56,2	49,7
Rok	1985	2000	2018	1985	2000	2018
Podíl dětí	44,4	45,5	50,0	55,6	54,5	50,0
Podíl EA	48,6	53,0	59,0	51,4	47,0	41,0

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat

Z tabulky č. 3 lze vyvodit, že podíly mezi pobřežním a vnitrozemským makroregionem jsou poměrně vyrovnané, ale přeci jen se jazýček vah zvýšeného podílu u většiny demografických ukazatelů kloní spíše na stranu pobřežního makroregionu. Podíl obyvatelstva narůstá na pobřeží a dochází tak k jeho mírné koncentraci. Migrační chování, a především pak směr vnitřní migrace, se postupem času mění (Elveren 2018). Podíl přistěhovalých na pobřeží od roku 2000 klesá a můžeme tak hovořit o mírném poklesu koncentrace, který však zahrnuje miliony lidí. Naopak počty vystěhovalých z přímořského prostoru rapidně rostou a aktuálně se stěhuje více lidí z pobřeží než z vnitrozemí. V celkové bilanci stěhování však i nadále přetrvává proces koncentrace obyvatelstva na pobřeží, byť již ve výrazně zpomaleném tempu.

Počet dětí od roku 1985 na pobřeží vytrvale rostl a jejich podíl se vyrovnal podílu dětí žijících ve vnitrozemí (viz tab. č. 3). Musíme si uvědomit, že v pobřežních regionech se rozkládají největší turecká města (mimo Ankary) a právě do urbánního prostoru těchto měst

putuje největší množství přistěhovalých v produktivním věku (Kirdar, Sirin 2007). Tento trend pravděpodobně silně ovlivňuje narůstající počty dětí.

Ještě k dynamičtějšímu jevu koncentrace dochází z hlediska podílu EA. Podíl EA byl v roce 1985 téměř rovnovážný mezi pobřežním a vnitrozemským makroregionem, ale do roku 2018 v přímořském makroregionu vzrostl o 10 %, tedy na 59 % všech EA. Narůstající počet EA lze taktéž vysvětlit poměrně jednoduše, a to nabídkou pracovních míst a přistěhovalectvím do urbánního prostoru (Kirdar, Sirin 2007) pobřeží.

Vývoj a stav demografických ukazatelů pobřežního makroregionu do značné míry kopíruje a dubluje dění v západním makroregionu. Pobřežní makroregion se skládá z 28 provincií. Polovina těchto provincií spadá do prostoru západního Turecka, přičemž zde lokalizuje tři čtvrtiny veškerého obyvatelstva pobřeží. Ke koncentraci dochází u stejných demografických ukazatelů a disparity mezi makroregiony se často spíše zvětšují. Počet obyvatel pobřežního makroregionu od roku 1975 do současnosti i nadále narůstá, což je způsobeno především migrací do urbánního prostoru (Kirdar, Sirin 2007). Ovšem směr migrace doznává výrazných změn a i když pobřežní makroregion ještě stále disponuje kladným migračním saldem, již se nejedná o tak vysoké hodnoty. V pozorovaném období je patrný úbytek dětské populace a EA z vnitrozemního makroregionu. Obě tyto složky obyvatelstva se nově koncentrují v pobřežní oblasti. Největší disparity mezi makroregiony se projevily v případě ukazatelů celkové populace a EA (viz tab. č. 3). Ve dvou posledně zmíněných ukazatelích můžeme sledovat nejvýraznější nárůst koncentrace v pobřežním makroregionu a z hlediska EA již lze hovořit o polarizaci tureckého území, jež je způsobena především odlivem pracovní síly na západ (Kirdar, Sirin 2007).

4.3 Socioekonomický vývoj a proměna makroregionálního obrazu země

Druhá část kapitoly se zabývá socioekonomickými ukazateli vzdělanosti, HDP, HDP produkovaným jednotlivými sektory, sektorovou zaměstnaností, investicemi a počty ohrožených chudobou v makroregionech Turecka v časovém horizontu mezi lety 1985 a 2018. I v této podkapitole se autor snaží vysvětlit mnohdy rozdílný vývoj ukazatelů na makroregionální úrovni a dopadů na proměnu Turecka.

Tab. č. 4: Makroregionální podíl v % vybraných socioekonomických ukazatelů

Makroregion	Západ			Střed			Východ		
Rok	1985	2000	2018	1985	2000	2018	1985	2000	2018
VŠ	49,3	49,5	51,2	38,2	37,4	33,9	12,5	13,2	14,9
Negramotní	27,1	28,0	29,1	35,7	32,5	30,1	37,2	39,5	40,7
Rok	1990	2000	2018	1990	2000	2018	1990	2000	2018
Podíl HDP	54,5	54,5	60,0	33,2	33,3	28,6	12,4	12,2	11,4
Podíl Investic	43,0	43,1	46,6	37,2	39,2	35,8	19,8	17,7	17,6
Rok	1985	2000	2018	1985	2000	2018	1985	2000	2018
Podíl zam. v priméru	29,0	31,2	30,2	40,2	40,1	38,8	30,7	28,7	31,0
Podíl zam. v sekundéru	57,8	62,8	59,9	30,4	26,8	27,2	11,8	10,4	12,9
Podíl zam. v terciéru	46,7	48,9	51,8	35,7	34,6	33,3	17,6	16,4	14,9
Rok	-	2004	2018	-	2004	2018	-	2004	2018
Podíl HDP priméru	-	35,7	34,2	-	43,6	40,8	-	20,7	24,9
Podíl HDP sekundéru	-	68,1	65,8	-	24,0	25,1	-	8,0	9,2
Podíl HDP terciéru	-	57,7	59,6	-	31,3	29,2	-	11,0	11,2
Rok	-	2006	2018	-	2006	2018	-	2006	2018
Chudoba	-	42,9	46,6	-	34,9	32,6	-	22,2	20,8

Zdroj: vlastní zpracování dle dat Turkstat

Vzdělanost je jedním z důležitých témat Turecka a zároveň ovlivňuje celou řadu demografických či socioekonomických ukazatelů jako například plodnost, úmrtnost, nebo migrační chování (Yücesahin, KC 2015), a proto nemohly být vynechány její ukazatele (podíl VŠ a negramotných). Počty vysokoškolsky vzdělaných rapidně narůstají. V roce 1985 žila v Turecku 3 % VŠ vzdělaných obyvatel nad 20 let, kdežto k roku 2019 tvořili již 17,5 % (Turkstat 2020). VŠ vzdělání (dále jen VŠ) se koncentrují především na střeozápadě země. Procentuálně počty VŠ rostou prakticky ve všech sledovaných makroregionech obdobně, i když celkové podíly se výrazně liší a hovoří pro západní část Turecka, v níž žije více než polovina

všech VŠ. To lze vysvětlit koncentrací obyvatelstva v tomto prostoru, ale také historickou tradicí vysokoškolského vzdělávání na západě (Tekneci 2016) a rovněž migrací, za vzděláním, nebo prací (Elveren 2018). Celkem logicky je vysokoškolská vzdělanost vyšší v urbánním prostoru západu oproti rurálnímu východu, tím spíše, že celá polovina EA je koncentrována právě na západě země, kde se projevují mnohem větší tlaky na konkurenceschopnost a kvalifikovanost (Yildirim 2019). Makroregionální podíl VŠ mírně stoupá i na východě, a to na úkor centrálního Turecka.

Problémem zůstává i nadále negramotnost a vzdělání (i vzdělávání) žen, na které se na východě země často ještě nahlíží velice konzervativně. Podle Elverena (2018) jsou ženy mnohdy spatřovány jako hospodyně a síla, jež se stará o domácnost a o děti. Tento náhled na ženy paradoxně v turecké společnosti především na venkově posiluje. Vládní re-islamizační snahy a posilování pozice takzvaných škol Imam-Hatip (Imam-Hatip je teologický typ středních škol, jejichž počty dynamicky vzrostly po roce 1999 a s novelou školského zákona je zde nuceno studovat čím dál více studentů, neboť pro ně nezbyvá kapacita v klasických středních školách) (Elveren 2018) ohrožují vzdělanost, a především pak vzdělanost tureckých žen, neboť se vrací neo-osmanské nálady a islám hraje ve společnosti stále silnější roli s přímou podporou prezidenta Erdogana a jeho AKP, což vede ke strachu žen o svá lidská práva, včetně práva na vzdělání (Elveren 2018).

Nutno dodat, že navzdory re-islamizačním snahám počty negramotných v Turecku rapidně klesají. V roce 1985 žilo v Turecké republice téměř 10 milionů negramotných, tedy 30 % obyvatelstva nad 15. rok věku. V roce 2018 počet negramotných klesl na 2 miliony, tedy nějakých 3,5 %. V nynější době se nejvíce negramotných nachází na východě země, i přes jasně nejnižší počet obyvatel zde žije více než 40 % všech negramotných (Turkstat 2020). Yücesahin a KC (2015) spatřují rozdílný vývoj negramotnosti především v etno-kulturní rovině, kam lze zahrnout problematiku vzdělávání žen, ale také laxnější dodržování školní docházky. Makroregionálně dochází ke snížení disparit mezi západním a středním Tureckem.

Jedním z nejčastěji používaných makroekonomických ukazatelů je bezesporu HDP. Během sledovaného období (viz tabulka č. 4) došlo k výraznému nárůstu disparit mezi sledovanými makroregiony a koncentrací kapitálu na západě země, který aktuálně představuje 60 % celkového HDP. V západním makroregionu Turecka se podle Yucekaya (2018) nachází nejvyšší podíl pěti set největších firem, které mohou být důležitým aspektem k vysvětlení oné koncentrace HDP.

Na ukazatel podílu HDP na úrovni tří oblastí Turecké republiky navazuje podíl investic, který je v literatuře často tématem sporů nejen z důvodu jejich přerozdělování, ale také jejich dopadů na regionální vývoj (např.: Turan 2020, Celbis a kol. 2017). Tabulka č. 4 dokumentuje nejvyšší podíl veřejných investic na západě země, kde jejich objem tvoří téměř polovinu z celkového republikového podílu. Ovšem nesmíme opomenout, že v západním makroregionu Turecka žije celých 45 % obyvatel, a proto je koncentrace investic jen zdánlivá. Během třiceti let se přerozdělování investic změnilo jen velmi málo. Nejvyšší podíl investic putuje na západ, nejnižší na východ, ovšem při přepočtení investic na obyvatele se realita obrací a největší obnos veřejných financí putuje na východ. Právě investice na osobu doznaly výrazných změn. V období mezi roky 2000 a 2005 východní makroregion Turecka obdržel nejnižší počet investic na osobu, zatímco v období mezi lety 2014 a 2019 stojí na pomyslném žebříčku nejvýše, a to s výrazným nárůstem (turkstat 2020).

Ukazatele sektorové zaměstnanosti a sektorového HDP jsou výmluvnými indikátory nejen o hospodářském zaměření jednotlivých regionů, ale také o jejich vyspělosti (Yildirim 2019, Özaslan, Dincer, Özgür 2010). Nejvíce zaměstnaných v primárním sektoru hospodářství žilo v centrálním Turecku, a to téměř 40 %, čemuž odpovídá i nejvyšší podíl HDP tohoto sektoru, který činil téměř 41 %. Podíly zaměstnaných v zemědělství na západě a na východě země v každém sledovaném roce činily okolo 30 %. Lze tedy říci, že v primárním sektoru nedošlo během sledovaného období k žádným zásadním změnám. Z hlediska přírodních podmínek a topografie se jeví jižní část geografického středu Turecké republiky pro zemědělství jako nejpříznivější (Pirický 2006), proto se nelze divit zvýšenému podílu zaměstnaných a HDP v tomto odvětví.

Zatímco v případě zaměstnaných v zemědělství se objevuje mírná koncentrace, pro zaměstnanost v průmyslu a produkci HDP tímto sektorem to neplatí. Z příložené tabulky 4 je patrné, že naprostým hegemonem, je západní makroregion, který již od roku 1985 atakuje 60% hranici podílu všech zaměstnaných v sekundéru, kterou dokonce překonává v roce 2000. I přes vládní rozvojové plány podněcující průmyslovou výrobu cílené na centrální a východní Turecko (Elveren 2018, Yucekaya 2018) koncentrace pracujících a produkce HDP v sekundéru na západě klesá jen pomalu. Mírný ústup koncentrace na západě země pravděpodobně souvisí, jak uvádí Yıldirim (2019), s terciarizací ekonomiky, avšak i přes pokles zaměstnaných a produkce HDP průmyslu západem, jsou makroregiony v tomto ohledu silně diferencovány a můžeme hovořit o polarizaci či dualitě tureckého území stejně jako v případě produkce celkového HDP.

Paralely zaměstnanosti a produkce HDP v průmyslu jsou spatřovány i v rámci sektoru služeb. Podíl zaměstnaných v terciéru na západě neustále roste, stejně jako jeho produkce HDP. To může být první indicií ekonomické transformace tureckých makroregionů. Západ v čele s jádrovým regionem Istanbul (Izmir) pomalu přechází od průmyslu směrem k finančnictví a posilování právě sektoru služeb (Celebioglu 2010). Naopak ve východním prostoru je spatřován proces industrializace (Yucekaya 2018), čemuž napovídá rostoucí podíl zaměstnanosti v tomto odvětví.

Posledním socioekonomickým indikátorem je chudoba, fenomén, který úzce souvisí s téměř všemi jednotlivými ukazateli, které byly představeny výše. Právě chudoba může být hlavním motivačním činitelem k migraci či studiu, anebo naopak jeho překážkou (Elveren 2018). Podíl ohrožených chudobou roste od roku 2006 v západním prostoru Turecka, ovšem při přepočtu chudých na 1000 obyvatel je makroregionem s největší mírou chudoby ten východní, což se shoduje se závěry Saatciho a Akpinara (2007), kteří spojují chudobu s nejrůznějšími socioekonomickými ukazateli (vzdělání, pohlaví, migrace), ale také s aspektem stupně rozvoje největších měst v regionu. Podle těchto autorů se vyskytuje největší riziko chudoby v regionech s nejméně rozvinutým centrem, přičemž většina těchto sídel se nachází na rurálním východě země.

Na úrovni tří makroregionů bylo sledováno jedenáct socioekonomických ukazatelů, přičemž hned u šesti z nich byl pozorován proces koncentrace jevu na západě. Pravděpodobně mezi nejvíce koncentrované socioekonomické jevy patří HDP, zaměstnanost v průmyslu, nebo službách a HDP produkovaný sekundárním a terciárním odvětvím, či vysokoškolské vzdělání. Jedinými ukazateli, které jsou ve zvýšené míře pozorovány jinde než na západě, jsou zaměstnaní v zemědělství a HDP primárního sektoru v centrálním Turecku a negramotní na východě země. Z vývoje socioekonomických indikátorů jsou patrné disparity mezi jednotlivými makroregiony, které se většinou nestírají, ale naopak narůstají. Mezi ukazatele, které jsou rozmístěny rovnoměrně, alespoň v souvislosti s obyvatelstvem, patří investice na osobu a počty ohrožených chudobou.

4.4 Socioekonomický vývoj a proměna makroregionů pobřeží a vnitrozemí

Tato kapitola stejně jako předchozí sleduje vývoj a proměnu socioekonomických ukazatelů i na úrovni makroregionů pobřeží a vnitrozemí. Hlavním cílem je sledovat koncentraci jednotlivých jevů a její proměny.

Tab. č. 5: % podíl pobřeží a vnitrozemí na vybraných socioekonomických ukazatelích

Makroregion	Pobřeží			Vnitrozemí		
	1985	2000	2019	1985	2000	2019
Rok	1985	2000	2019	1985	2000	2019
Podíl VŠ	57,5	59,6	60,0	42,5	40,4	40,0
Podíl negramotných	39,9	38,9	40,6	60,1	61,1	59,4
Rok	1990	2000	2018	1990	2000	2018
Podíl HDP	63,1	63,2	66,3	36,9	36,8	33,7
Podíl investic	51,7	52,5	55,9	48,3	47,5	44,1
Rok	1985	2000	2018	1985	2000	2018
Podíl zam. v priméru	41,6	43,7	45,8	58,4	56,3	54,2
Podíl zam. v sekundéru	65,0	67,3	63,6	35,0	32,7	36,4
Podíl zam. v terciéru	54,9	58,3	61,3	45,1	41,7	38,7
Rok	-	2004	2018	-	2004	2018
Podíl HDP priméru	-	44,8	40,5	-	55,2	59,5
Podíl HDP sekundéru	-	69,0	67,9	-	31,0	32,1
Podíl HDP terciéru	-	66,4	68,2	-	33,6	31,8

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat

Z tabulky č. 5 plyne, že od roku 1985 nastává mírná koncentrace VŠ v pobřežním makroregionu, kde aktuálně žije 60 % všech VŠ. Pobřeží je nejvíce urbánním prostorem Turecka, kde jsou větší tlaky na vzdělání z hlediska uplatnění se na pracovním trhu, než ve vnitrozemí (Yildirim 2019). Zároveň v přímořských provinciích nalezneme největší počet univerzit (Tekneci 2016). Zatímco VŠ jsou mírně koncentrováni na pobřeží, negramotní se koncentrují ve vnitrozemí. Vnitrozemský makroregion tvoří útočiště téměř 60 % všech negramotných. Analfabetismus zůstává doposud velkým problémem Turecka, znásobený problematikou vzdělávání žen a fenoménem tzv. Iman-Hatip škol (Elveren 2018).

Dosažená ekonomická úroveň a ukazatele jejího stavu úzce souvisí se vzdělaností (Celebioglu 2010). Proto není překvapením, že produkce HDP je koncentrována na pobřeží země, obdobně jako VŠ. Tabulka č. 5 dokumentuje zvýšený podíl investic na pobřeží, ovšem při zohlednění počtu obyvatelstva, jsou investice rozdělovány naprosto rovnoměrně. Jedná se

o poměrně zajímavé zjištění, neboť na pobřeží se podle vládních rozvojových plánů nenachází žádná z nejméně rozvinutých provincií, kam by měly směřovat posílené vládní investice (Sahbaz a kol. 2017, Celebioglu 2010). Ze statistických dat vyplývá, že i přes teoretická východiska hovořící o cílení investic na nejchudší regiony, jsou investice přerozdělovány rovnoměrně mezi sledované regiony.

Ukazatelem, v rámci něhož se makroregionální disparity stírají, je zaměstnanost v priméru. Z tabulky č. 5 je patrné, že dochází k pozvolnému ústupu koncentrace pracujících v zemědělství ve vnitrozemí ve prospěch pobřeží. Ovšem podíl produkce HDP zemědělstvím na pobřeží naopak výrazně klesá a dochází k narůstající koncentraci kapitálu produkovaného zemědělstvím ve vnitrozemí. Tento jev dokládá pokračující mechanizaci zemědělství především ve vnitrozemí (Kahraman a kol. 2002 v Kirdar 2008), které vysvětlují rostoucí počty zaměstnaných, ale naopak snižující se HDP.

Průmyslová produkce a počty zaměstnaných jsou taktéž koncentrovány, ovšem tentokrát na pobřeží. I v případě sektoru průmyslu dochází k mírnému oslabení koncentrace ve prospěch vnitrozemí, které doznává, především na východě, výrazné industrializace a zlepšení infrastruktury (Yucekaya 2018). Nezbývá než konstatovat, že produkce HDP a počty zaměstnaných v průmyslu jsou i nadále koncentrované na pobřeží, ovšem tato skutečnost doznává pozorovatelných změn.

Naopak od roku 1985 do současnosti dochází k poměrně signifikantnímu procesu koncentrace HDP a zaměstnaných terciárního sektoru na pobřeží. Pomyslná ostří nůžek mezi produkcí sektoru služeb pobřežního a vnitrozemského makroregionu se neustále rozevírají a aktuálně činí poměr 68 % ku 32 % HDP sektoru služeb. To může být důkazem ekonomické transformace pobřežních, více rozvinutých regionů se silnými jádry (Istanbul, Izmir, Bursa), jež přecházejí od sektoru průmyslu právě ke službám (Celebioglu 2010). V tomto ohledu je patrná pozvolná polarizace země.

Je nasnadě připomenout, že dochází k poměrně značnému překryvu západního makroregionu s pobřežním, a to nejen z územního hlediska, ale také například koncentrací obyvatelstva, která činí více než dvě třetiny celkového počtu obyvatelstva přímořského regionu. Tato skutečnost se odráží i ve vývoji a proměně socioekonomických ukazatelů. V případě VŠ vzdělaných, negramotných, HDP, HDP služeb a zaměstnanosti ve službách dochází ke stále silnější koncentraci. Naopak ve zbylých ukazatelích dochází k nivelizaci disparit, přestože například HDP sekundéru a zaměstnanost v sekundéru jsou vysoce koncentrovány na pobřeží.

5 Proměna regionálního obrazu země

5.1 Demografický vývoj na úrovni NUTS 1

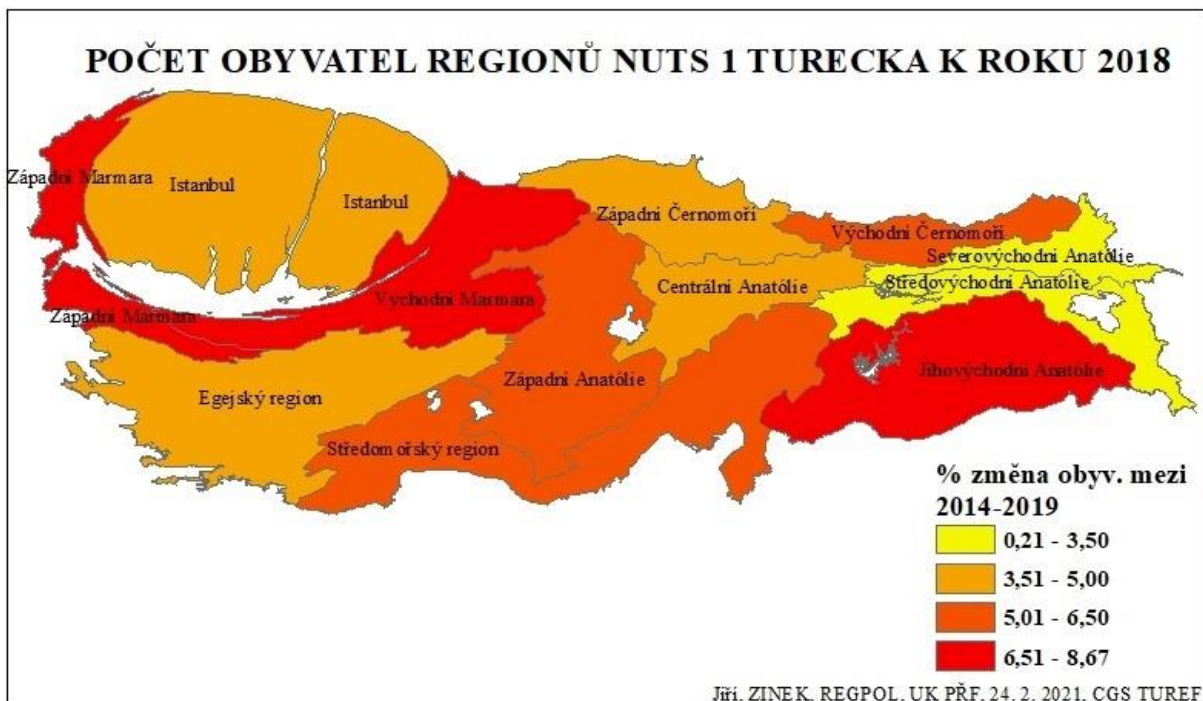
Kapitola se zabývá totožnými demografickými ukazateli jako kapitola předchozí. Mění se však měřítko pozorovaného území a statistické metody. K transparentnímu vyjádření vývoje a možné koncentrace jevu posloužily kartografické anamorfózy.

Obr. č. 2: Počet obyvatel regionů NUTS 1 Turecka v roce 1975

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Obr. č. 3: Počet obyvatel regionů NUTS 1 Turecka k roku 2019

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Plodnost a s ní spojené populační změny v jednotlivých regionech Turecka ovlivňují různé aspekty, mezi které lze řadit rozdílné kulturní zvyky, etnicitu či vzdělanost (Koc a kol.

2008). Turecká populace v roce 2018 dosáhla hodnot ukazatele celkové plodnosti dvou dětí na ženu (Turkstat 2020), zatímco u kurdské populace na východě/jihovýchodě republiky byla tato čísla daleko vyšší (Koc, Cavlin 2008) a v některých provinciích dosahovala čtyř dětí na ženu (Turkstat 2020).

K nejdynamičtějším nárůstu populace (viz obr. č. 2 a 3) došlo v regionu Istanbul, kde se počet obyvatelstva zvýšil o více než 10 milionů obyvatel. Istanbulský jádrový region následují výrazné nárůsty populace i ve Východní Marmáře, Egejském regionu, Západní Anatólii, Středomořském regionu a Jihovýchodní Anatólii, kde se počty obyvatelstva alespoň zdvojnásobily. V prvních dvou zmíněných regionech, tedy Istanbulu a Východní Marmáře, se zvyšuje počet obyvatel především díky migraci, neboť se jedná o ekonomická a průmyslová jádra Turecka (ačkoliv v posledních letech region Istanbul disponuje záporným migračním saldem). U Jihovýchodní Anatólie je realita diametrálně odlišná, neboť se jedná o region, který je dlouhodobě emigrační, ovšem jak již bylo řečeno výše, svou roli zde sehrávají kulturní a etnická specifika (kurdský region) (Koc, Cavlin 2008). Vyšší míry plodnosti a porodnosti jsou tak i přes poměrně silnou emigraci, schopné nahrazovat emigrující obyvatelstvo, a dokonce jeho počty stále navyšovat (Turkstat 2020).

Naopak nejnižšího populačního růstu dosahují rurální emigrační regiony Východní Černomoří a Severovýchodní Anatólie, a to především z důvodu odlivu obyvatelstva v produktivním věku za prací do urbánních regionů (Kirdar 2008). V současné době se populační růst zpomaluje a dochází ke stárnutí tureckého obyvatelstva (Öztürk a kol. 2018, Yücesahin, KC 2015). Regionální populační přírůstek je tak mnohdy spíše dílem migrace než přirozeného přírůstu.

S rozmístěním obyvatelstva výrazně souvisí migrace. Migrace je v Turecké republice rozšířeným socioekonomickým fenoménem, dotýkajícím se prakticky všech tureckých rodin, což dokládají statistická data. Od roku 1975 do současnosti změnilo své bydliště na 43 milionů obyvatel Turecka. Přitom do roku 1985 migrovalo ročně jen okolo 3/4 milionu obyvatel, zatímco aktuálně každým rokem migruje již okolo 3 milionů lidí (Turkstat 2020).

Intenzitu migračního procesu ovlivňuje celá řada aspektů, jako jsou rozvoj infrastruktury, liberalizační procesy, potřeba edukace, rozdílné životní podmínky, pracovní příležitosti, ale i bezpečnost (Elveren 2018, Kirdar 2008). Největší změna nárůstu počtu přistěhovalých byla zaznamenána v Istanbulu, Východní Marmáře, Egejském a Středomořském regionu a Západní Anatólii (přílohy č. 1, 2 a 3).

I přes značné disparity počtu přistěhovalých mezi výše zmíněnými regiony se všechny nachází v západní části země (bereme-li v úvahu jen západní a východní část), což svědčí

o atraktivitě západního prostoru Turecka. Nejde však o regiony, kde by počet přistěhovalých na 1000 obyvatel středního stavu dosahoval nejvyšších hodnot. Překvapivě nejvíce přistěhovalých na 1000 obyvatel středního stavu čítají Západní Marmara a Východní Černomoří. Západní Marmara profituje ze své polohy sousedící s jádrovým regionem Istanbul (Duran, Erdem 2017), Východní Černomoří pak ze své polohy na jižních březích Černého moře a zvýšené investiční aktivitě.

Nesmíme opomenout ani ukazatel počtu vystěhovalých (viz přílohy č. 4, 5, 6). V prvním (1975-1985) a druhém (1990-2000) sledovaném období regiony s nejsilnějším procesem vystěhovalectví čítaly okolo 250 vystěhovalých na 1000 obyv., v období mezi lety 2009 až 2019 se podíl vystěhovalých dramaticky zvýšil. Regiony s nejslabším emigračním procesem atakovaly hranici 300 vystěhovalých na 1000 obyvatel. Naopak nejvyšších podílů vystěhovalých dosahovaly severovýchodní regiony s 500 vystěhovalými na 1000 obyv. (Turkstat 2020).

Migrační saldo je komplexnějším ukazatelem migrace složeným právě z počtu vystěhovalých a přistěhovalých a vystihuje tak lépe migrační chování společnosti a změny v populaci. Transparentně odhaluje měnící se cílové regiony, popřípadě regiony odlivu. Zatímco v období 1975 až 1985 byl naprosto jasným cílovým regionem Istanbul, v období mezi lety 2009 a 2019 to již neplatilo (přílohy č. 7, 8, 9). A neplatilo to ani u protipólu, tedy záporného migračního salda, kde nejvyšších záporných hodnot dosahovala Severovýchodní Anatólie, kterou v nynější době vystřídal region Jihovýchodní Anatólie.

Západní Marmara s prvotně převažujícím procesem vystěhovalectví se postupem času stala jedním ze silně imigračních regionů. Region těží z takzvaného efektu souseda (Duran, Erdem 2017). Sousedí totiž s regionem největšího města Istanbulem a nejprůmyslovějším regionem Východní Marmarou a odtud se rozšiřují ekonomické aktivity do blízkého okolí (Celebioglu 2010) právě třeba do Západní Marmary, která se zároveň rozkládá na území s hustou pozemní infrastrukturou (Turkstat 2020). Z tradičního emigračního prostoru se Východní Černomoří v posledním sledovaném období stalo přistěhovaleckým regionem. Východní Černomoří profituje především z rozmístění přístavů a na přístavy navázaného obchodu (Yucekaya 2019), ale také silných vládních investičních pobídek (Turkstat 2020).

V kontextu migračního salda mezi regiony NUTS 1 panují viditelné disparity, především pak mezi západními a východními regiony. Západní regiony vycházejí v konečném součtu jako přistěhovalecké, naopak východní regiony, a velká část regionů nacházejících se geograficky ve středu Turecka se jeví jako vystěhovalecké. Turecké regiony jsou z hlediska

migračního salda silně diferencovány, i přes viditelné změny migračního chování v některých regionech.

Migrační proces doznává výrazné transformace, ať už jde o objem migrujících či směr jejich pohybu. Industrializace a kurdsko-turecké střety nabírající na intenzitě od 80. let a následné zlepšení vztahů po roce 2004 (povolení kurdského vysílání, oborů v kurdštině na univerzitách atd. Kaya 2013, Kurban 2007) pravděpodobně stojí za změnou migračního chování. Oproti minulosti se stále více obyvatel stěhuje i do východních regionů Turecka a předchází imigrační jádra (Istanbul, Východní Marmara) již nejsou tak v kurzu a šanci využívají i některá východní území, jako například Východní Černomoří, kde počet přistěhovalých dynamicky roste. I přes veškeré změny se však kladné hodnoty migračního salda stále koncentrují na západě země.

Obr. č. 4: Počet ekonomicky aktivních v NUTS 1 regionech Turecka k roku 1985

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Obr. č. 5: Počet ekonomicky aktivních v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2019

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Dynamický růst turecké populace spolu s migrací ovlivňuje regionální rozmístění EA. Tento ukazatel prodělal od roku 1985 rapidní proměnu, která se promítla v příložených mapách (obr. č. 4 a 5). V Turecku, čítajícím 50 milionů obyvatel v roce 1985, žilo téměř 22 milionů EA, představujících 44 % z celkové populace. K roku 2018 již turecká populace čítala 82 milionů obyvatel a počty EA vzrostly až na nynějších 32 milionů, podílejících se 39 % na celkové populaci (Turkstat 2020). Mírný pokles podílu EA lze alespoň částečně vysvětlit změnou metodiky výpočtu tohoto ukazatele. Od roku 2000 se počet EA počítá od 15. roku věku, na rozdíl od předchozích období, kdy byli zahrnováni jedinci již od 12. roku věku (Turkstat 2020).

Jako aspekt, ovlivňující počty EA v jednotlivých regionech Turecka, lze bezesporu označit migraci. Odliv obyvatelstva je patrný především ze středních, východních a severovýchodních území Turecka, což snižuje počty EA v daných prostorech (Kirdar a Saracoglu 2007). Počty EA zaznamenaly největší celkový nárůst v regionech s velkými jednoznačnými jádry. To dokládají nynější regionální podíly na celostátním počtu všech EA, který činí v Istanbulu 21 %, ve Východní Marmarě 10 %, v Egejském regionu 14 %, v Západní Anatólii 10 % a ve Středomořském regionu 12 %. V pěti NUTS 1 regionech žije téměř 70 % všech EA, potvrzujících silnou nerovnoměrnost distribuce tohoto ukazatele.

Vedle proměny regionálních podílů EA nastala také proměna podílů na celkové populaci v jednotlivých regionech. V roce 1985 dosahovaly nejvyšších hodnot východní a středovýchodní čili spíše zemědělské regiony, které v roce 2018 nahradily regiony západní. Změnu přineslo zrychlení migračního procesu, v rámci něhož se především mladí stěhují do industriálně-terciárních jader (Elveren 2018). Druhým aspektem je pak změněná metodika sčítání EA, která po roce 2000 silně ovlivnila regionální podíly EA na celkové populaci (Turkstat 2020) a pravděpodobně je dominantním faktorem této transformace.

Ve většině vyspělých států Evropy klesá podíl dětí na celkové populaci, a naopak narůstá podíl obyvatel důchodového věku (65 +) na úkor obyvatelstva v produktivním věku (Yücesahin, KC 2015). Turecko je však specifickou zemí se specifickým vývojem. V Turecku se nachází pouze čtyři regiony NUTS 1, ve kterých populace do 15 let věku od roku 1985 do roku 2018 vzrostla. Jedná se o regiony Istanbul, Východní Marmaru, Středomořský region a Jihovýchodní Anatólii. První dva zmíněné regiony spatřujeme zároveň jako nejvíce průmyslové regiony Turecka (Yucekaya 2018). Vyšší mzdy a více pracovních pozic (Yildirim 2019, Turkstat 2020), sehrávají důležitou roli v migračním chování. V Turecku, stejně jako například v České republice dochází k vyliďňování rurálních venkovských sídel/regionů. Zmíněný fenomén způsobuje především odliv mladých lidí do měst (Elveren 2018, Öztürk

a kol. 2018), ve kterých zakládají rodiny, a proto lze v těchto regionech spatřovat zvýšené počty dětí.

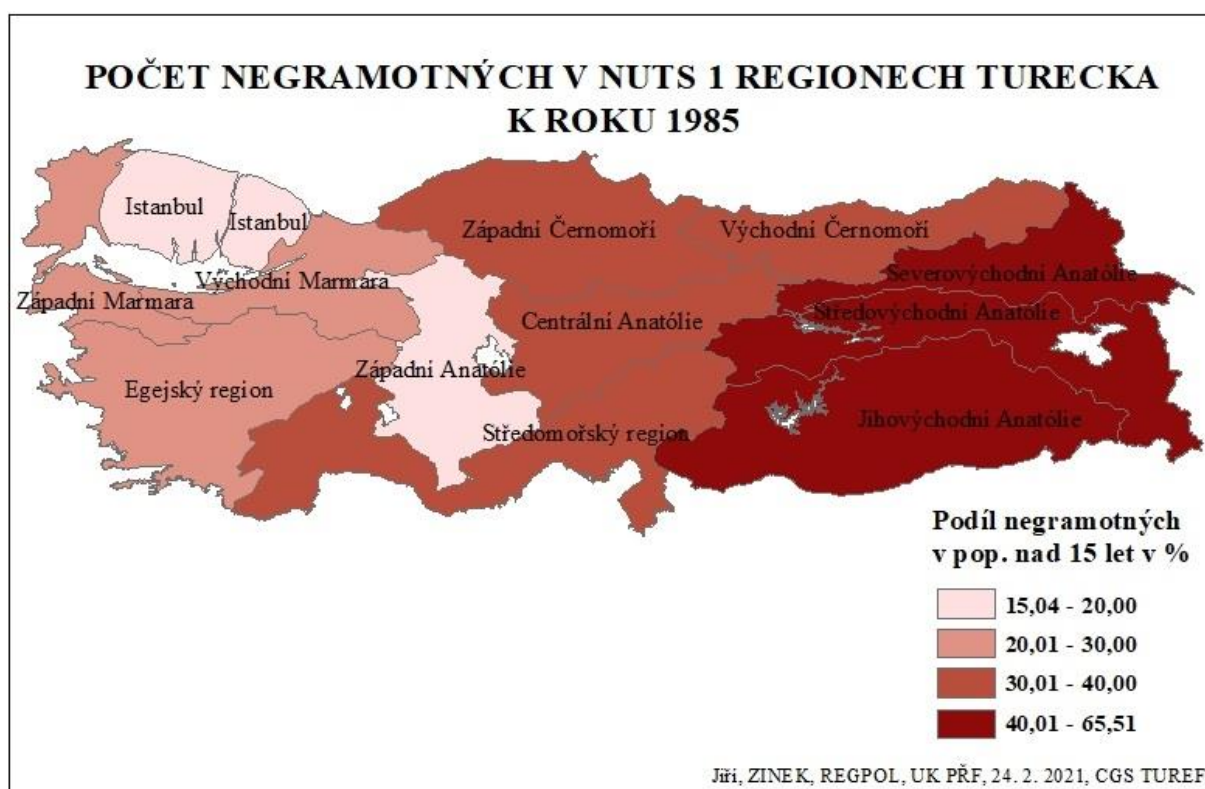
Značný přírůstek dětí je pozorován též u regionů Středomoří a SV Anatólie (viz přílohy č. 10 a 11). Důvody růstu počtu dětí jsou však v obou regionech rozdílné. Ve Středomořském regionu počet dětí rostl především díky migraci mladých lidí okolo roku 2008 (Turkstat 2020). V regionu Jihovýchodní Anatólie je nejdůležitějším faktorem etnicita a s ní spojená plodnost (Koc a kol. 2008), která zde dosahuje nejvyšších hodnot a dostačuje k značnému přírůstku počtu dětí. Naopak ztrátou dětské populace jsou postiženy regiony Západního a Východního Černomoří, nebo Severovýchodní a Středovýchodní Anatólie, tedy regiony se záporným migračním saldem.

V podkapitole bylo představeno šest demografických ukazatelů: velikost populace, přistěhovalí, vystěhovalí, migrační saldo, EA a počet dětí. Všechny zmíněné ukazatele jsou koncentrovány ve zvýšené míře ve čtyřech, popřípadě pěti regionech, a to v Istanbulu, Egejském a Středomořském regionu, Východní Marmara a Jihovýchodní Anatólii. Všechny tyto regiony se nachází na pobřeží v západní části země s výjimkou Jihovýchodní Anatólie.

5.2 Socioekonomický vývoj na úrovni NUTS 1

Druhá část kapitoly se zabývá socioekonomickými ukazateli vzdělání, HDP, produkcí HDP a zaměstnanými v jednotlivých sektorech hospodářství, investicemi a chudobou. V podkapitole se autor snaží zachytit mnohdy rozdílný vývoj regionálního obrazu země a koncentraci jednotlivých socioekonomických ukazatelů v prostoru a proč k ní dochází.

Obr. č. 6: Počet negramotných NUTS 1 v regionech Turecka k roku 1985

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Obr. č. 7: Počet negramotných NUTS 1 v regionech Turecka k roku 2018

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Negramotnost je kvůli vysokým počtům negramotné populace ještě stále aktuálním tureckým tématem (Elveren 2018). Nižší míry gramotnosti dosahují východní rurálně-konzervativní vystěhovalcké regiony. Jihovýchodní Anatólie je oblastí, která dosahuje vůbec nejvyššího počtu negramotných, a to s výrazným předstihem (viz obr. č. 6 a 7). Jak již bylo zmíněno výše, jde o region s početnou kurdskou menšinou (Kos a kol. 2008) a ještě stále zakořeněnými konzervativními postoji co se týče vzdělanosti, a právě v Jihovýchodní Anatólii se nachází nejvíce negramotných žen ze všech regionů Turecka (Turkstat 2020, Elveren 2018). Dalšími regiony s vysokými počty negramotných jsou Istanbul a Středomořský region. Migrace ovlivňuje prakticky všechny regiony Turecka a v největším městě Istanbulu je přistěhovalectví jednou z pravděpodobných příčin, proč zde lokalizujeme největší počty negramotných (Tekneci 2016). V Istanbulu žije okolo 3 milionů Kurdů, kteří jsou více, či méně vyloučeni z turecké společnosti a většinou žijí v tamním ghettu Demirkapi (nelze si toto ghetto představovat jako např. jihoamerické slumy, jde o urbánní prostor s konstantní zástavbou), a právě v tomto prostoru je vzdělání vážným problémem (Wind 2014).

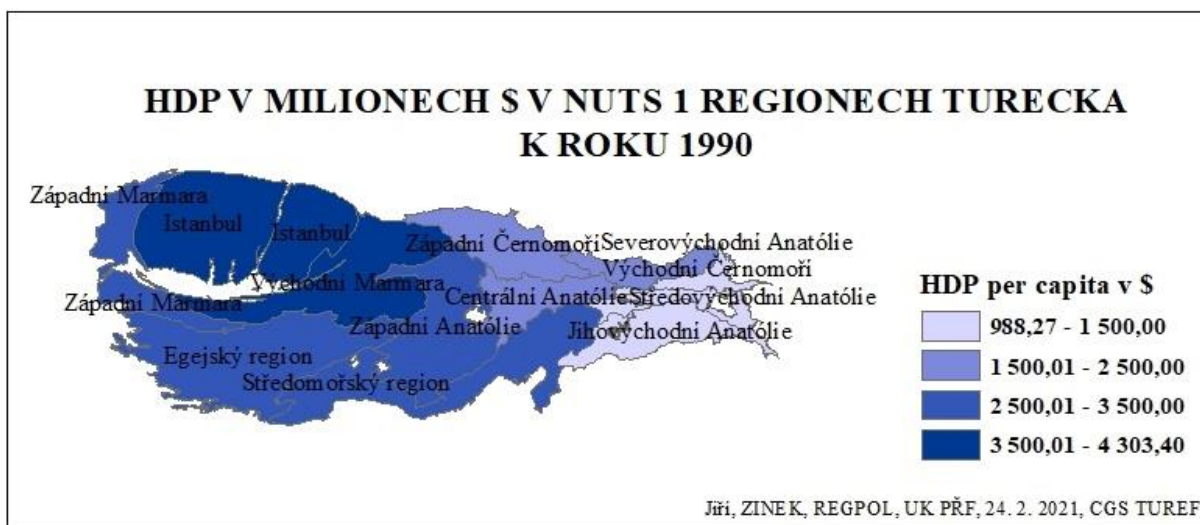
Na celkovém podílu Turecka v těchto třech regionech žije celých 44 % všech negramotných. Ovšem při přepočtu negramotných na 100 obyvatel je zřejmá vyšší míra negramotnosti v regionech na východě země, často atakující 8% podíl obyvatelstva nad 15 let. Obecně mezi NUTS 1 dochází ke stírání disparit. Progres lze vidět v celkovém procentuálním srovnání mezi lety 1985 a 2018, kdy počty negramotných klesly o těžko uvěřitelných 77 %, tedy z 9,7 milionů na 2,2 milióny (Turkstat 2020).

VŠ populace je ukazatelem, ovlivňujícím demografické ukazatele jako plodnost, velikost rodiny (Yücesahin, KC 2015), ale také ekonomické ukazatele jako úroveň příjmů, regionálního rozvoje, produkce kapitálu, či chudoby (Celebioglu 2010). Turecku nemůžeme upřít působivou transformaci vzdělanosti obyvatelstva. V roce 1985 žilo v Turecku pouze 75 % gramotných a pouze 3 % VŠ populace nad 20 let, především na středozápadě (severozápadě) země (Turkstat 2020). Ke konci roku 2018 podíl VŠ populace dynamicky vzrostl až na 17 %, tedy na 10 milionů. Ve všech regionech od roku 1985 do současnosti došlo k rapidnímu nárůstu počtu graduovaných.

Největší počty VŠ vzdělaných jsou již v začátku sledovaného období pozorovány v regionech Istanbul, Západní Anatólie, Egejského a Středomořského regionu, a jejich pozice se nezměnila ani za více než 30 let (viz přílohy č. 12 a 13). Ovšem nově se k této skupině řadí industriální region Východní Marmara. I přes dynamickou transformaci vzdělanosti přetrvávají mezi tureckými NUTS 1 regiony značné rozdíly, a to především v podílu VŠ v populaci nad 20

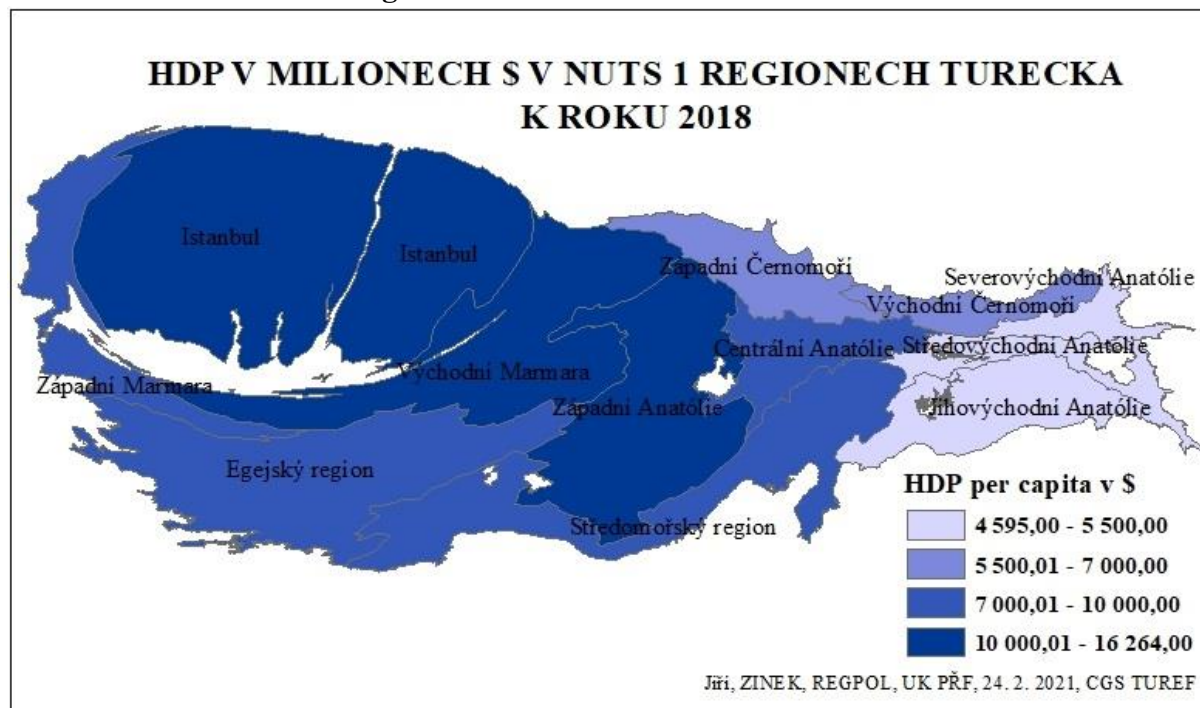
let. Z příloh č. 12 a 13 je zároveň transparentně vyšší VŠ vzdělanost středozápadu země v porovnání s východem.

Obr. č. 8: HDP v NUTS 1 regionech Turecka k roku 1990

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Obr. č. 9: HDP v NUTS 1 regionech Turecka k roku 2018

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní ArcGIS

Jedním z nejčastěji používaných makroekonomických ukazatelů je bezesporu HDP. Obrázky č. 8 a 9 dokumentují ekonomickou produktivitu jednotlivých regionů NUTS 1 Turecka (opět se zde vyskytl problém s proporcemi jednotlivých map, HDP se zvýšilo více než 4,5 x, a proto dochází k mírnému zkreslení velikosti druhé mapy č. 9). Zatímco HDP v západních regionech rostlo o desítky tisíc dolarů ve stálých cenách, východní a střední regiony dosáhly na

mnohem nižší celkový nárůst HDP. Jednoznačně lze tvrdit, že kapitál se postupem let výrazně koncentruje na vyspělejších západě. Ve středu Turecka dynamičtěji ekonomicky rostly Středomořský region, který profituje z cestovního ruchu a intenzivního zemědělství (Özaslan a kol. 2006), a Západní Anatólie s hlavním městem Ankarou. Na východě doznal rapidního ekonomického růstu pouze kurdský region Jihovýchodní Anatólie, kde je spatřován intenzivní regionální rozvoj a lze ho označit za kurdské centrum služeb, školství a průmyslu (Özaslan a kol. 2006).

Výrazné disparity jsou spatřovány i nadále v produkci HDP per capita, která dosahuje nejvyšších hodnot v jádrovém regionu Istanbul a průmyslovém hegemonu Východní Marmara stejně jako v roce 1990. Nově se však mezi regiony s nejvyšší hodnotou HDP per capita řadí region Západní Anatólie s hlavním městem Ankarou. Na druhém protipólu zůstává situace stálá, a sice jihovýchodní regiony disponují nejnižší produkcí kapitálu na obyvatele.

Turecko prodělalo dynamickou transformaci hospodářství v posledních 60 letech (Yucekaya 2018, Özaslan a kol. 2006), což dokládá proměna HDP jednotlivých sektorů, tím spíše, že jde o pozdně industrializovanou zemi (Yucekaya 2018), kde ještě v roce 1985 celých 60 % obyvatel zaměstnával primární sektor (Turkstat 2020).

Z přiložených map (příloha č. 14 a 15) je patrné, že až na region Istanbul HDP primárního sektoru ve všech regionech rostl. Ovšem vývoj jednotlivých regionů NUTS 1 je silně diferencován. Produkce HDP zemědělstvím ve středních a východních regionech rostla rychleji než na západě Turecka. Tento trend si lze vysvětlit především stále intenzivnějším zaváděním mechanizace a intenzifikace zemědělství na východě (Kahraman a kol. 2002 v Kirdar 2008). Nejvyšší produkce HDP primárního sektoru dosahují tradiční zemědělské oblasti Egejského, Středomořského regionu a Jihovýchodní Anatólie (Özaslan 2006), kde je zároveň nejpríznivější klima a expozice (srážky, teplota, nadmořská výška).

Zatímco v roce 2004 tvořilo zemědělství v téměř polovině regionů NUTS 1 alespoň 20 % celkového regionálního HDP, v roce 2018 nalezneme pouze jeden jediný region (Severovýchodní Anatólie), kde by produkce zemědělství tuto hranici překonávala. To svědčí o ústupu od zemědělských aktivit směrem k průmyslu a službám. Turecko se z agrárního státu stalo během pár desetiletí industriálně-terciárním hegemonem, minimálně v regionu (Siegl 2013) a tato proměna ještě není zcela ukončena.

S HDP produkovaným jednotlivými sektory úzce souvisí počty zaměstnaných v jednotlivých odvětvích národního hospodářství (Özaslan 2007). Zároveň ale nelze říci, že vysoký počet zaměstnaných v některém ze sektorů je zárukou zvýšené produkce HDP. To dokládá případ regionu Západní Černomoří, ve kterém nalezneme druhý nejvyšší počet

zaměstnaných v zemědělství, ovšem hodnota produkovaného HDP je až šestá nejvyšší. To svědčí o rozdílné produktivitě, která může být způsobena mechanizací, intenzifikací zemědělství, ale také kvalitou půdy, skladbou pěstovaných surovin, možností rybolovu, intenzitou živočišné výroby (Özaslan 2007) a podnebím. Regiony s největšími počty zaměstnaných v zemědělství se téměř nezměnily a i nadále to jsou Egejský a Středomořský region, region zmíněného Západního Černomoří a Jihovýchodní Anatólie.

I přes nejvyšší počty obyvatelstva se nachází nejméně zaměstnaných v zemědělství v regionu Istanbul. To je dáno především velikostí regionálního území, které již prakticky nezbyvá pro zemědělské účely. Zároveň sektor zemědělství oslabuje a od roku 1985 ztratil více než polovinu zaměstnanců (Turkstat 2020), což si lze vysvětlit především ekonomickou transformací hospodářství (Siegl 2013).

Přílohy č. 16 a 17 dokumentují vývoj produkce HDP v sekundárním sektoru a jeho nárůst během 15 let, během nichž celorepublikový průměr růstu činil téměř 140 % (Turkstat 2020). Z map (příloha č. 16 a 17) je patrné, že největšího absolutního přírůstku produkce doznal jádrový region Istanbul. Z hlediska procentuálního nárůstu ovšem region největšího města rostl nejpomaleji a je patrné, že výrobní proces se přesouvá čím dál více do sektoru služeb (Yildirim 2018) (viz příloha č. 18 a 19). Naopak pozdně industrializované regiony Severovýchodní Anatólie a Východní Černomoří (Özaslan a kol. 2006) procentuálně rostly nejvíce, i přesto že celková změna podílu HDP průmyslu tvoří prakticky nejnižší hodnoty. Dynamický procentuální růst těchto regionů si lze vysvětlit poměrně jednoduše. Východní tradiční regiony byly industrializovány vlastně až jako poslední (Celebioglu 2010) a proto je zde vysoký potenciál rychlejšího růstu. S tím souvisí i nižší cena práce oproti západním územím a také v poslední době čím dál silnější rozvoj infrastruktury (Yildiz 2012, Turkstat 2020).

Rozvojem industriální produkce se zabývá i Yucekaya (2018), který hodnotí 500 největších průmyslových společností v jednotlivých městech a makroregionech Turecka. Z jeho článku vyplývá, že nejrychleji rostoucími počty velkých firem disponují města Kocaeli (V. Marmara) a Gaziantep (JV Anatólie). Z regionálního hlediska nejrychleji rostou počty největších firem právě v Jihovýchodní Anatólii a Středomořském regionu, a to na úkor ztrát tradičních industriálních jader (Východní Marmara, Istanbul). Jednoznačně dochází ke zprůmyslňování východních území (Yucekaya 2018), avšak kapitál průmyslové produkce a velké firmy se i nadále vysoce koncentrují na západě země.

Stejně jako regiony s nejvyšší produkcí HDP zůstávají neměnní i největší regionální zaměstnavatelé v sektoru průmyslu, kterými jsou Istanbul a Východní Marmara. Ovšem nastala i jedna výrazná změna, a sice enormně vzrostl počet zaměstnaných v průmyslu v Egejském

regionu. Egejský region s počty zaměstnaných v průmyslu v roce 2018 usiluje o druhou pozici Východní Marmary. Nutno dodat, že regionální disparity v kontextu zaměstnanosti v průmyslu zůstávají i nadále vysoké. V pěti nejvíce průmyslových regionech (Istanbul, Východní Marmara, Západní Anatólie, Egejský a Středomořský region) žije více než 75 % všech zaměstnaných v průmyslu.

O zvýšené důležitosti sekundárního sektoru jasně hovoří i rostoucí podíly průmyslové produkce jednotlivých regionů na jejich celkovém hospodářství. Ve všech regionech NUTS 1 v Turecku vzrostl podíl průmyslu na celkovém regionálním hospodářství, pouze s výjimkou regionu největšího města Istanbulu.

Jako prakticky u všech ukazatelů, dominuje region největšího města Istanbulu i v rámci HDP sektoru služeb a dosahuje násobných výsledků, než jiné regiony. Nutno dodat, že produkce HDP terciárního sektoru je koncentrována především v západní polovině Turecka, avšak většina západních regionů nedosahuje tak vysokých podílů HDP sektoru služeb na celkovém regionálním hospodářství jako východní regiony. Tento jev může být důsledkem rozdílných regionálních úrovní industrializace, a tedy nižším podílem příspěvku sekundéru na celkovém regionálním HDP.

Ale zpět k Istanbulu. Zmíněné turecké jádro sektoru služeb má zjevný náskok před Východní Marmarou, Západní Anatólií, Egejským a Středomořským regionem, které dosáhly obdobného růstu HDP sektoru služeb mezi lety 2004 a 2018, pozorovatelného v přílohách č. 18 a 19. Těchto pět regionů NUTS 1 tvoří téměř 80% podíl na celkové produkci HDP terciárního sektoru Turecka. To jest dokladem ukázkové koncentrace mezi regiony NUTS 1 na západním pobřeží Turecka, jejíž tendence jsou mírně narůstající v pozorovaném období.

Situace je obdobná i v rámci zaměstnanosti ve službách. Největší počty zaměstnaných v terciéru evidujeme v regionu Istanbul, následovaném Západní Anatólií (Ankara), Egejským (Izmir) a Středomořským regionem (Antalya). Z hlediska rostoucího počtu zaměstnaných ve službách je jasné, že roste i jejich podíl na celkové zaměstnanosti (Yildirim 2018). Ovšem autor by čekal daleko rychlejší přechod k sektoru služeb, který by více dubloval výsledky sektorového HDP.

Yilmaz (2018) upozorňuje, že jedním z důležitých rozvojových instrumentů jsou veřejné investice, které podmiňují jak ekonomický růst, tak i například vzdělanost či rozvoj infrastruktury. Suverénně největší balíček investic od roku 2000 vždy putuje do regionu Istanbul v závěsu s regionem hlavního města Ankary, kde taktéž vzrůstá významnost na celkovém podílu veřejných investic (viz přílohy č. 22 a 23). Východní region Jihovýchodní Anatólie se umístil až na dělené třetí příčce společně s Egejským a Středomořským regionem.

Tyto výsledky jsou poměrně překvapivé, neboť vláda vydává pětileté rozvojové dokumenty, ve kterých jsou regiony NUTS 1 děleny do šesti oblastí podle rozvoje, a právě do těch nejméně rozvinutých, by měl putovat největší obnos investic. Přitom nejméně rozvinuté regiony jsou lokalizovány všechny na východě země (Yilmaz 2018), kam však, až na region Jihovýchodní Anatólie, neputoval výraznější obnos investic.

Při přepočtu objemu investic na obyvatele však zjišťujeme, že se situace pomalu a pozvolna mění. Zatímco v roce 2000 dosahovaly západní a středozápadní regiony vyšších hodnot investic na osobu, v roce 2018 je realita jiná. Nejvíce peněz v přepočtu na obyvatele sice dostala Západní Anatólie, ale v těsném závěsu se umístily východní regiony Severovýchodní a Jihovýchodní Anatólie a Východní Černomoří.

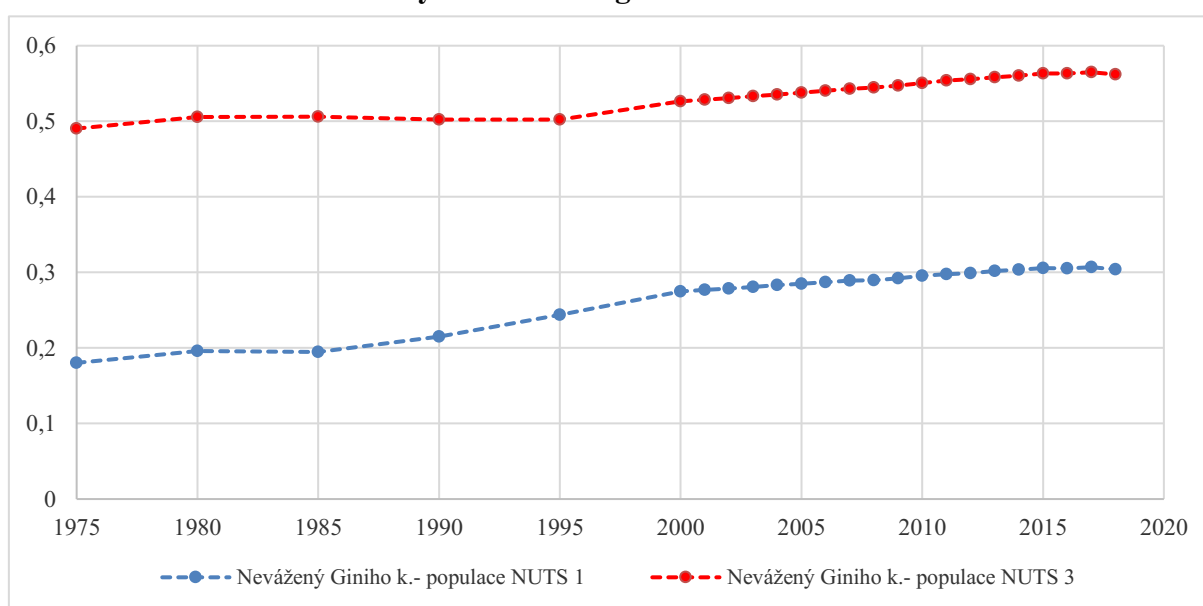
Chudoba je fenoménem, který úzce souvisí s téměř všemi jednotlivými ukazateli, které byly představeny výše. Nejvíce ohrožených chudobou žije v Istanbulu, Egejském a Středomořském regionu a v Jihovýchodní Anatólii (viz přílohy č. 20 a 21). Podle Bugry (2007) počty chudých nejvíce ovlivňují aspekty pohlaví, vzdělanosti, věku a velikosti rodiny. V kontextu Turecka se to ovšem úplně nepotvrzuje, neboť na východě země je znatelně větší počet negramotných než na západě, ovšem počty chudých v přepočtu na obyvatele jsou v regionech NUTS 1 Turecka víceméně stejné. Za tím s největší pravděpodobností stojí rozdílné finanční požadavky na život a velmi složité uplatnění vysokoškolských studentů, kteří jsou mnohdy nezaměstnaní, nebo nachází uplatnění na pozicích bez potřeby vysokoškolských diplomů (Elveren 2018).

Je zřejmé, že vyspělejší regiony NUTS 1 se nachází v západní polovině země. V tomto prostoru se koncentrují socioekonomické ukazatele od vysokoškolsky vzdělané populace, po produkci kapitálu, přes investice, až po zaměstnané v průmyslu a službách. Rozdílné výsledky však mnohdy nacházíme při přepočtu jednotlivých ukazatelů na obyvatele, kterými se zabývá následující kapitola. Z pozorovaných výsledků lze tvrdit, že nedochází ke snižování koncentrace jednotlivých jevů a regionální disparity tak i nadále přetrvávají a Turecko lze považovat za polarizované.

6 Vývoj regionální diferenciace země

Tato kapitola si klade za cíl sledovat vývoj regionální diferenciace Turecka skrze jednotlivé demografické a socioekonomické ukazatele. Kapitola by měla odhalit, zdali dochází k neustálému prohlubování rozdílností mezi regiony, nebo naopak zda jsou rozdíly stírány, popřípadě v jakých souvislostech disparity rostou a v jakých klesají. Regionální diferenciace Turecka je zároveň sledována na dvou řádovostních úrovních, a sice na úrovni NUTS 1 a NUTS 3.

Graf č. 1: Giniho koeficient obyvatelstva v regionech NUTS 1 a NUTS 3

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easysstat

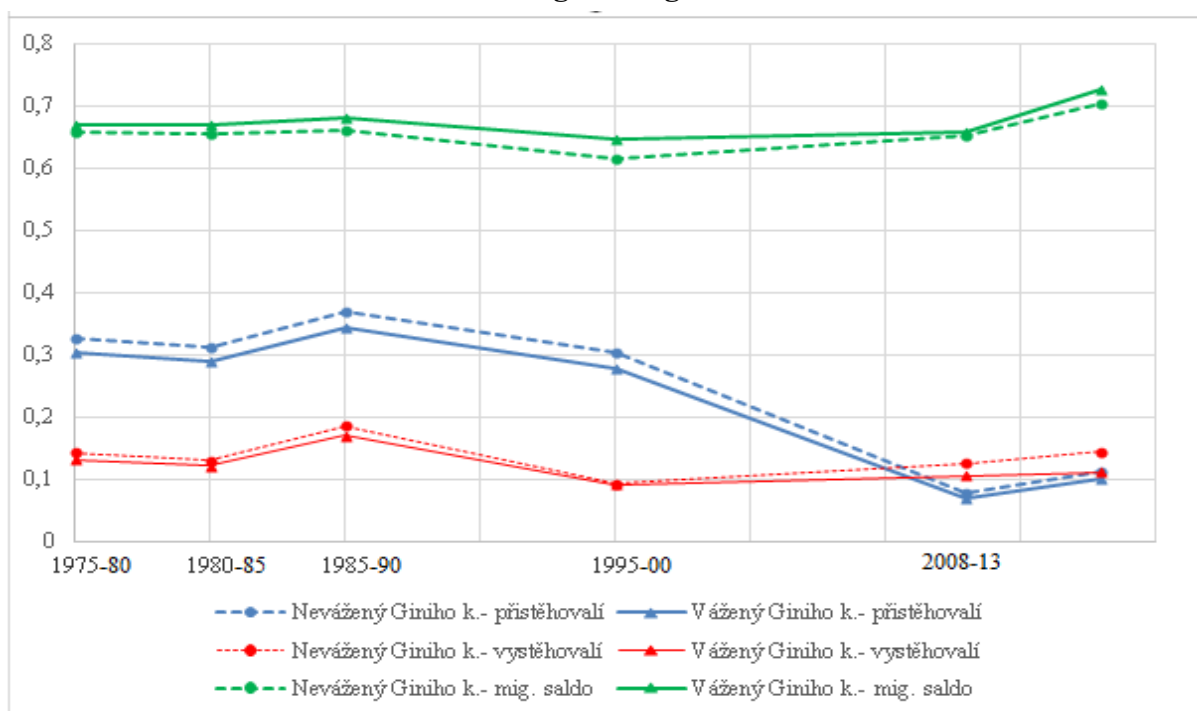
Z grafu č. 1 je patrné, že disparity v rozmístění obyvatelstva mezi regiony NUTS 1 i NUTS 3 mají narůstající tendenci. Vývoj diferenciace se však v obou řádovostních úrovních značně liší. Dynamický nárůst diferenciace v NUTS 1 regionech je především důsledkem zvýšené intenzity přistěhovalectví do regionu Istanbul, který od roku 1985 do roku 2000 populačně vzrostl o více než pět miliónů obyvatel, což představuje 36 % celkového populačního přírůstku Turecka v daném období (Turkstat 2020). Nárůst disparit v NUTS 1 regionech se utlumil s příchodem milénia. V roce 1999 postihlo západní území ničivé zemětřesení (Suleimanov 2003) násobené ekonomickými krizemi v roce 1999 a v roce 2001 (Yildirim 2019). V tomto období skokově pokleslo migrační saldo především v Istanbulu a Východní Marmáře, které do roku 2018 v těchto regionech již nedosáhlo na vysoké hodnoty před rokem 2000. Regionální disparity NUTS 1 regionů narůstaly pomalým tempem až do roku 2008, kdy nastala stagnace procesu diferenciace. V letech 2008 a především 2009 je opět pozorován výrazný pokles migračního salda západních regionů (Turkstat 2020), související s celosvětovou

ekonomickou krizí (Kindap a Dogan 2019) způsobivší nárůst nezaměstnanosti v západním prostoru Turecka (Turkstat 2020).

Naopak v rámci NUTS 3 regionů začala diferenciací sílit až po roce 1995. Mezi lety 1995 a 2000 je zaznamenán nejrychlejší přírůstek obyvatelstva Istanbulu, ale také dalších provincií s velkými městy jako například Izmiru, Ankaru, Bursy, Antalye. Tento přírůstek pokračuje i nadále. Jak uvádí Öztürk a kol. (2018), již před příchodem milénia sílil trend migrace z rurálního prostoru do urbánního (podle statistických dat Turkstatu 2020 Turecko čítá 80 % urbanizované populace), jenž se stal příčinou rostoucích počtů obyvatel v regionech se silným jádrem a zesilující se regionální diferenciací.

Na obou řádovostních úrovních je od roku 2015 zřejmý pokles dynamiky procesu diferenciací, který může souviset se zpomalením růstu Turecké populace (Yücesahin a KC 2015), viditelné již od roku 2000, ale i s měnícím se migračním chováním a nastávající suburbanizací v regionech s velkými městy (Öztürk a kol. 2018).

Graf č. 2: **Giniho koeficient ukazatelů migrace regionů NUTS 1**

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easysstat

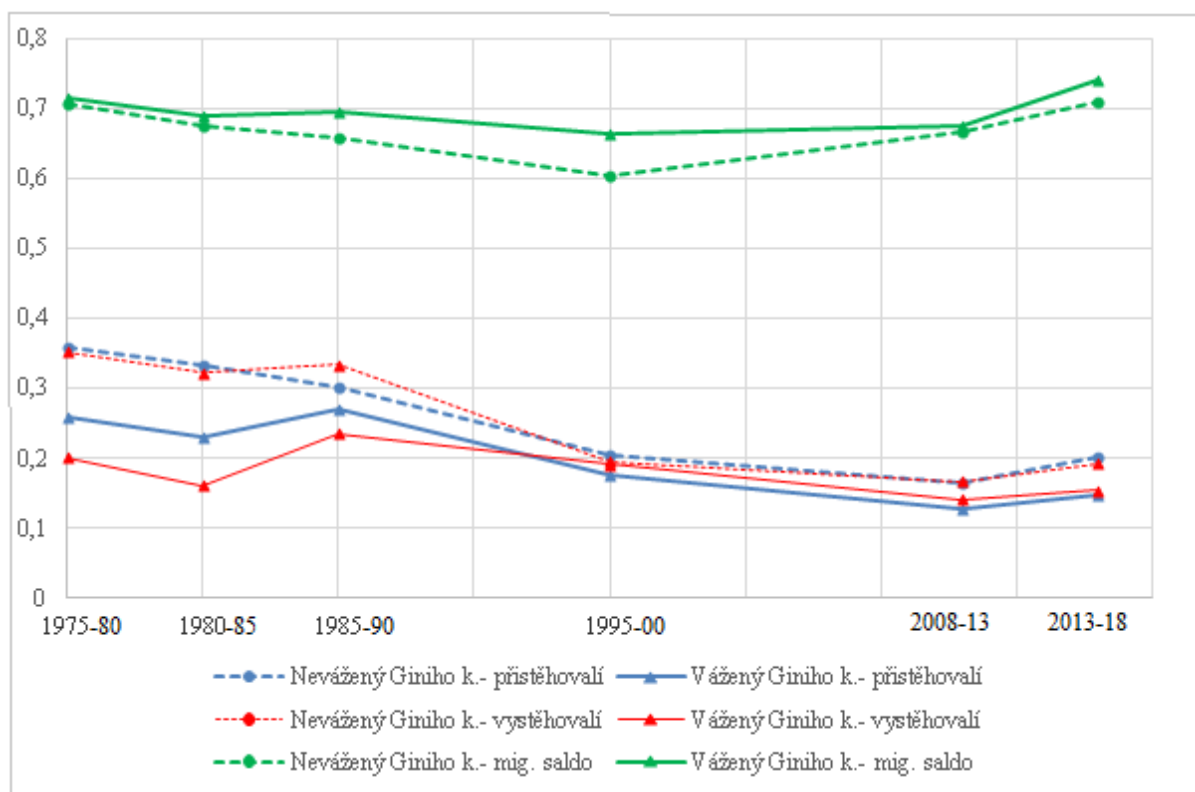
Giniho koeficient hrubé míry přistěhovalých i vystěhovalých dosahoval nejvyšších hodnot v období 1985-1990 (viz graf č. 2). Vysvětlení je prozaické, v tomto období došlo k výraznému nárůstu přistěhovalých v urbánních regionech se silnými ekonomickými jádry (Istanbul, Východní Marmara, Egejský region, Západní Anatólie) a naopak odlivu obyvatelstva z rurálního prostoru (Öztürk a kol. 2018) bez jednoznačného centra (Západní a Východní Černomoří, Severovýchodní Anatólie (Turkstat 2020). Tento proces umocnila liberalizace, jež

přináší obrovské investice především do západních území (rozvoj automobilového průmyslu), a tedy i vzniku velkého počtu pracovních míst na západě (Findley 2010). Po roce 1990 nastala výrazná nivelizace disparit. Snižující se diference ukazatele hrubé míry přistěhovalých, ale také hrubé míry vystěhovalých, do roku 2000 mohou být zčásti vysvětleny skokovým přírůstkem přistěhovalých ve východních regionech Severovýchodní Anatólie, Východního Černomoří a Jihovýchodní Anatólie v období 1995-2000. Takto rapidní nárůst přistěhovalých v dominantně emigračních regionech potvrzuje slova Kirisciho (2003), který upozorňuje na vysídlení statisíců Kurdů nejen ze západních regionů právě ve zmíněném období.

S rozvojem východních území (Yucekaya 2018, Yildirim 2012) narůstá i zdejší hrubá míra přistěhovalých, která například v regionu Východního Černomoří (pozorovatelný dynamický rozvoj podnícený především veřejnými investicemi) (Turkstat 2020, Özaslan a kol. 2010) dosahovala v období 2008-2013 vůbec nejvyšších hodnot. Naopak Giniho koeficient hrubé míry vystěhovalých ve stejném období rostl, což způsobil zvýšený trend vystěhovalectví v regionech Západního Černomoří a Centrální Anatólie. Od roku 2013 již regionální disparity obou migračních ukazatelů narůstaly z důvodu nižších hodnot hrubých měř v populačně silném Istanbulu a Jihovýchodní Anatólii.

Nejvyšší hodnoty Giniho koeficientu v rámci migrace byly detekovány v ukazateli hrubé míry migračního salda, které v tomto kontextu hodnotí variabilitu regionů. V ani jednom roce pozorování nepadá hodnota Giniho koeficientu pod hodnotu 0,6, což značí výraznou variabilitu mezi NUTS 1 regiony. K výraznému poklesu došlo od roku 1990 do roku 2000 pravděpodobně z výše zmíněných důvodů, týkajících se násilného vystěhování (Kirisci 2003). Od roku 2000 diference opět dynamicky narůstá, kdy západní regiony dosahují stále vyšších kladných hodnot hrubé míry migračního salda a střední a východní regiony naopak záporného (Turkstat 2020). Hodnoty Giniho koeficientů však v kontextu hrubé míry migračního salda musíme brát značně s rezervou, neboť tento ukazatel dosahuje i záporných hodnot, které zvyšují dosažené hodnoty variability.

Graf č. 3: Giniho koeficient ukazatelů migrace regionů NUTS 3

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easystat

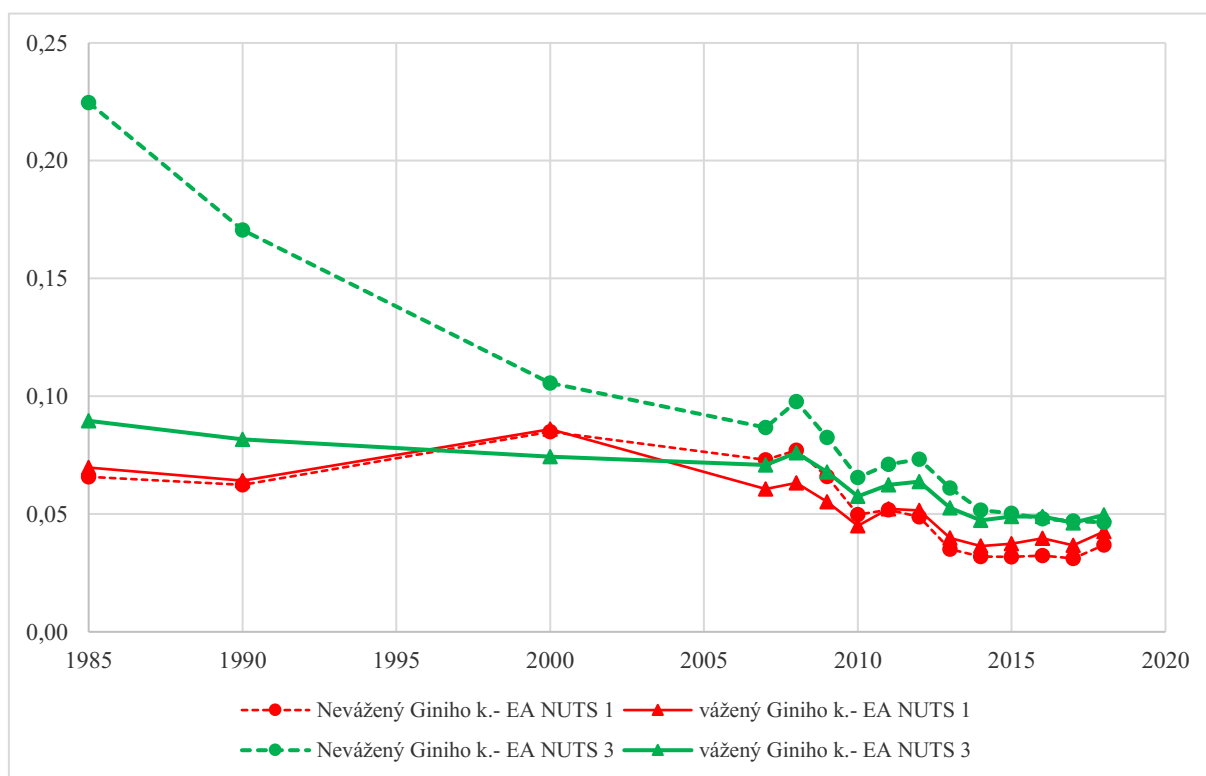
Od roku 1975 hodnoty Giniho koeficientu ukazatelů hrubé míry přistěhovalých i vystěhovalých klesaly. Souvislosti s poklesem diference nacházíme v prakticky nerostoucích počtech migrujících, a naopak zvyšujících se počtech obyvatelstva. V tomto období došlo i ke snížení průměrných měr vystěhovalectví a přistěhovalectví (Turkstat 2020). V období od roku 1985 do roku 1990 je z grafu č. 3 patrné rozdílné chování váženého a neváženého Giniho koeficientu hrubé míry přistěhovalých, způsobené snížením hrubé míry přistěhovalých v populačně největším Istanbulu, ale také např. Ankaře.

Diference ukazatele hrubé míry vystěhovalectví rostla obdobně jako vážený Giniho koeficient přistěhovalectví, kdy nejvyšších hodnot hrubé míry vystěhovalých dosahovaly centrální a východní regiony. Do příchodu nového tisíciletí nastal razantní pokles Giniho koeficientu obou výše zmíněných ukazatelů migrace. V tomto období došlo ke sblížení váženého a neváženého Giniho koeficientu hrubé míry vystěhovalých, související s děním popsaným výše (Kirisci 2003) a způsobující vyšší hladiny vystěhovalectví v západních regionech (Turkstat 2020). V začátcích nového tisíciletí je dokumentována další nivelizace rozdílů ukazatelů přistěhovalých a vystěhovalých pravděpodobně související s rozvojem východních regionů (Özaslan a kol. 2010). V rámci hodnot hrubé míry přistěhovalých vyčnívají doposud silně vystěhovalé provincie Západního Černomoří, ale také například Tunceli

(Stř.V Anatólie) či Artvin (SV Anatólie). Naopak vyšší míry vystěhovalých čítají západní provincie (Turkstat 2020), čímž dochází k onomu stírání rozdílů. Do roku 2018 diference opět mírně narůstá především z důvodu intenzivnějšího procesu migrace ve východních provinciích.

Giniho koeficient hrubé míry migračního salda do jisté míry kopíruje dění v NUTS 1 regionech. Hodnoty neváženého Giniho koeficientu klesaly do roku 1990, ovšem populačně vážený koeficient mírně vzrostl. Tento jev způsobil dynamický nárůst hodnot hrubé míry migračního salda v populačně silném regionu Istanbul. Pokles disparit je patrný až do roku 2000 (viz graf č. 3) a jeho důvody jsou popsány výše (Kirisci 2003). Mezi lety 2000-2013 je patrná rozdílná dynamika nárůstu hodnot váženého a neváženého Giniho koeficientu, způsobená výrazným poklesem hrubé míry migračního salda v regionu Istanbul (Turkstat). Do roku 2018 má diference narůstající tendence a zastavuje se na hodnotě 0,71 neváženého, popřípadě 0,74 váženého Giniho koeficientu.

Graf č. 4: **Giniho koeficient ukazatele EA regionů NUTS 1 a NUTS 3**

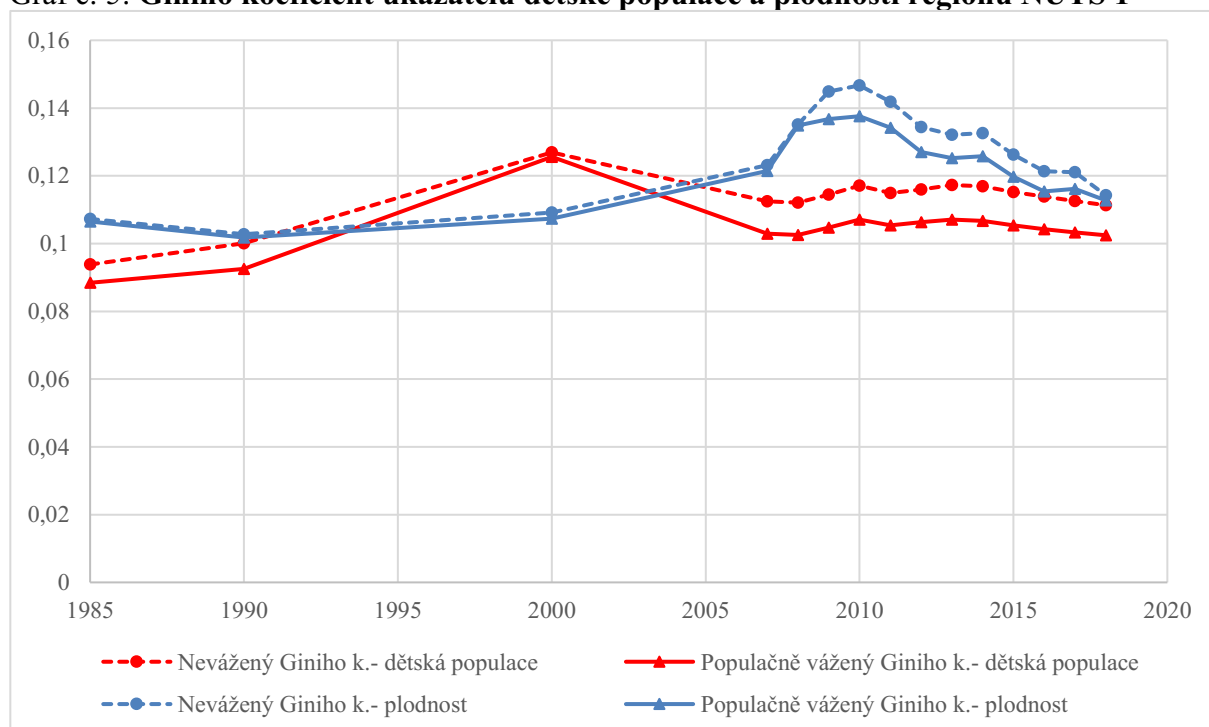
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easystat

Giniho koeficient podílu EA v populaci nad 15 let dosahuje velice nízkých hodnot, a to na obou pozorovaných řádovostních úrovních i přes jejich rozdílný vývoj. Z grafu č. 4 je patrné, že regionální disparity mezi NUTS 1 regiony rostly mezi roky 1990 a 2000. V tomto období byly podíly EA jasně vyšší v centrálním a východním Turecku, a to především z důvodu vyšších počtů dětí (ve východním Turecku v roce 1985 činil podíl dětí okolo 45 % na celkové

populaci (Turkstat 2020). Do roku 2000 včetně byly totiž započítávány mezi EA jedinci od 12. roku věku. Metodika se změnila až po roce 2000, od kdy jsou EA započítáváni od 15. roku života (Turkstat 2020). A právě z důvodu změny metodiky způsobující výrazný pokles EA v centrálních a východních regionech a z důvodu výrazně vyššího podílu Istanbulu (reprezentující regiony s nižším podílem EA) na celkové populaci nevážený Giniho koeficient NUTS 1 regionů dosáhl vyšších hodnot po roce 2000 než ten vážený ekonomicky aktivními.

Nová metodika sčítání se projevuje na úrovni NUTS 1 a NUTS 3 regionů obdobně a je patrná v poklesu diferenciaci mezi lety 2000 a 2007, kdy došlo k výraznému snížení podílu EA především ve zmíněných centrálních a východních oblastech. S nástupem ekonomické krize v roce 2008 (Kindap a Dogan 2019) se disparity opět zvýšily ruku v ruce se zvýšením EA ve východních regionech (Turkstat 2020). Zajímavý je každoroční regionální nárůst podílu EA nad 15 let od roku 2007 (Turkstat 2020), přičemž ve východních regionech je růst ještě markantnější. To je způsobeno pravděpodobně přírůstkem obyvatelstva (Yücesahin a KC 2015) a jde tak o hlavní aspekt nivelizace rozdílů. Mírný nárůst disparit je pozorován ještě v letech 2011 a 2012, v nichž východ Turecka postihlo silné zemětřesení, ovšem do roku 2018 se již disparity udržují prakticky v rovnovážném stavu a nedochází k velkým změnám.

Graf č. 5: Giniho koeficient ukazatelů dětské populace a plodnosti regionů NUTS 1

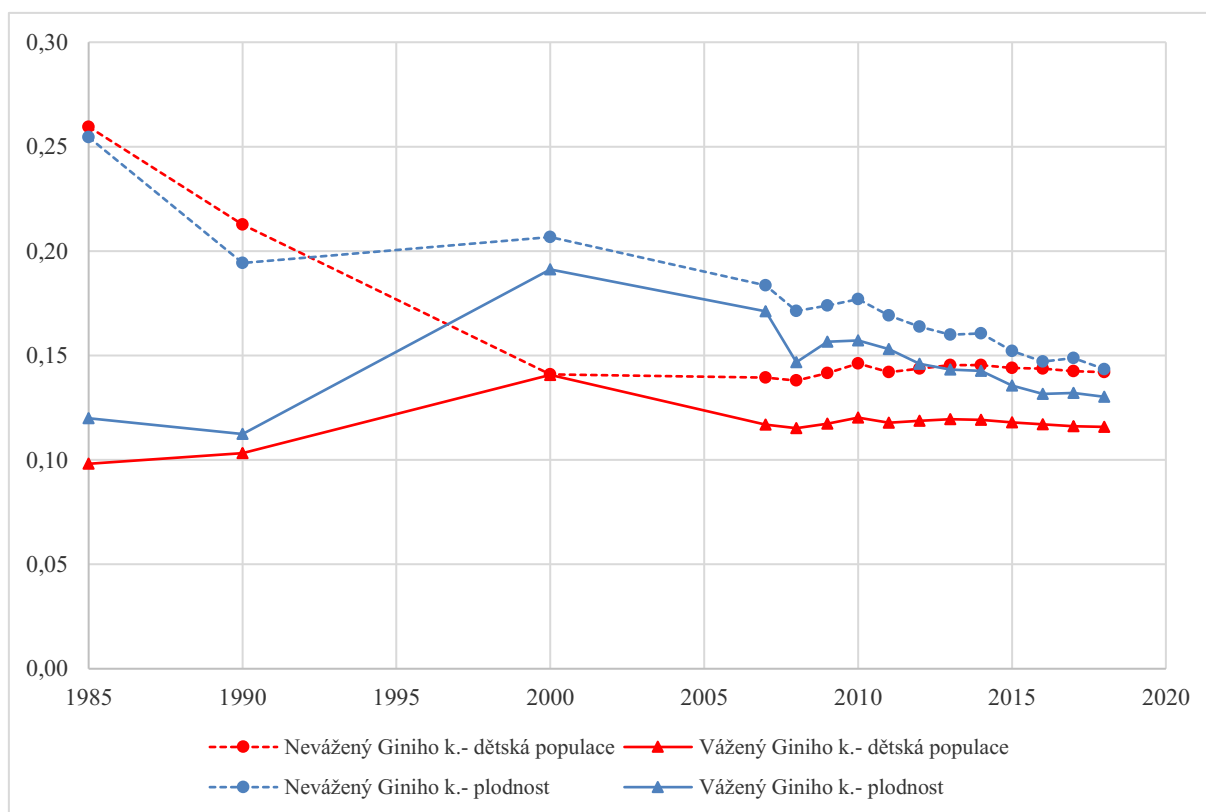
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easystat

I přes vyšší podíl dětské populace na východě země se hodnota Giniho koeficientu pohybuje velmi nízko a značí minimální regionální disparity. V Turecku je pozorovatelný dynamický pokles podílu dětské složky od počátečního roku sledování ve všech regionech

NUTS 1 (v roce 1985 činila dětská populace 37 % z celkové populace, v roce 2018 je to již jen okolo 23 %) (Turkstat 2020), přičemž dynamika poklesu v západních regionech byla rychlejší do roku 2000, zatímco v centrálních a východních regionech došlo k razantnímu úbytku podílu dětí až s příchodem milénia (Turkstat 2020). Demografický přechod nejdříve probíhal v západních vyspělejších částech Turecka a až následně se přesunul na východ země. Výše popsaná realita se promítá v grafu č. 5, dokumentujícím nárůst diferenciaci do roku 2000 a její následný pokles, trvající do roku 2008. I přesto, že se po roce 2008 Giniho koeficient měnil, pohybují se tyto změny v řádech setin, tedy zanedbatelných hodnotách. Diferenciaci podílu dětské populace tak lze považovat v tuto chvíli za konsolidovanou.

Ukazatel plodnosti je v rámci tureckých regionů velmi proměnlivý. Proměnlivost je způsobeno především etnickým složením regionů a kulturními odlišnostmi zejména kurdské menšiny, žijící převážně na východě Turecka, přičemž oblasti s převažujícím etnikem (nejen) Kurdů dosahují vyšší míry ukazatele plodnosti, a to poměrně zásadním způsobem (Koc a kol. 2008). Od roku 1990 do roku 2010 došlo k postupnému nárůstu diferenciaci mezi regiony. Diferenciace odhaluje rozdílnou dynamiku poklesu ukazatele plodnosti, který klesá již od 60. let 20. století. Plodnost i nadále dosahuje zřetelně vyšších hodnot na kurdsém východě než v tureckých regionech (Koc a kol. 2008). Situace se mění od roku 2011, kdy disparity začínají ustupovat, a to především z důvodu velice nízkých hodnot plodnosti v západních a centrálních regionech, které již nemají moc prostoru ke snížení, a z důvodu pomalého poklesu plodnosti i ve východních (Turkstat 2020) (nejen) kurdských regionech.

Graf č. 6: Giniho koeficient ukazatelů dětské populace a plodnosti regionů NUTS 3

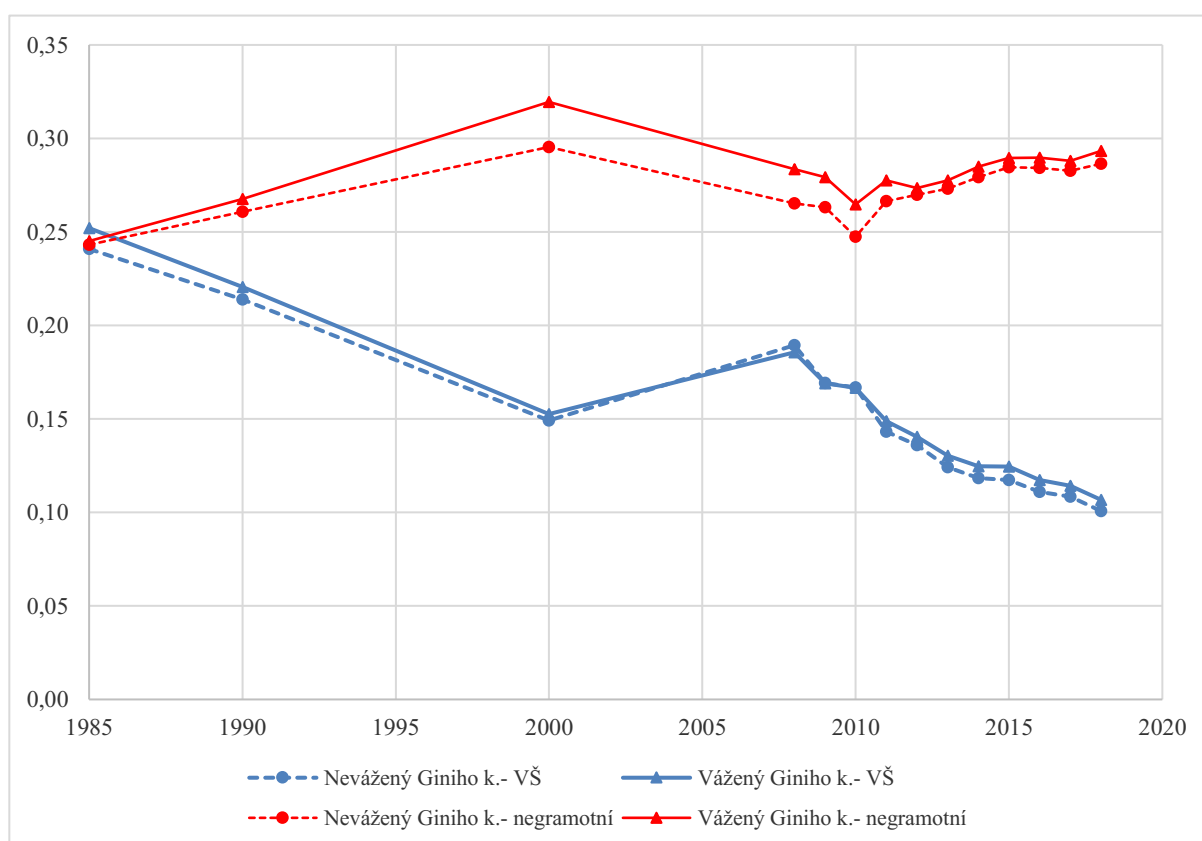
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easysstat

Graf č. 6 se zabývá obdobnými ukazateli jako graf předchozí v rámci NUTS 3 regionů. Z grafu je patrné, že nevážený Giniho koeficient podílu dětské populace klesá do roku 2000, zatímco populačně vážený koeficient stejného ukazatele roste. To je dáno znatelnými disparitami mezi západními lidnatými regiony (Istanbul, Izmir, Bursa, Ankara), dosahujícími nízkých hodnot podílu dětí, a méně lidnatými regiony s vysokým podílem dětské populace především v centrálním a východním Turecku. Důvody rozdílného poklesu podílu dětské populace mezi západními a ostatními regiony lze hledat v odlišném etnickém složení regionů (Koc a kol. 2008), ale také v rozdílných mírách urbanizace (západ je nejurbanizovanějším prostorem Turecka) (Turkstat 2020), vzdělání a stylu života (Yücesahin a KC 2015). Od roku 2008 již sledujeme obdobný vývoj váženého i neváženého Giniho koeficientu podílu dětí na populaci, který osciluje jen v řádech setin. Za zmínku stojí ještě mírný pokles disparit v roce 2011, který mohl být způsoben silnějším vystěhovalectvím z východu postiženého ničivým zemětřesením v témže roce a o rok dříve.

S podílem dětské populace úzce souvisí ukazatel plodnosti. Z grafu č. 6 je zřejmé, že hodnoty váženého Giniho koeficientu plodnosti od roku 1985 do roku 1990 klesaly pomaleji než hodnoty neváženého koeficientu. Důvodem je podíl dětí, pohybující se v průměrných celorepublikových hodnotách v regionech s velkým počtem obyvatelstva (Istanbul, Ankara,

Bursa). Od roku 1990 do roku 2000 je patrný nárůst diferenciacie, způsobený především rozdílnou dynamikou poklesu plodnosti (viz důvody výše). Skokový pokles Giniho koeficientu je spatřen v roce 2008, kdy Turecko zasáhla celosvětová ekonomická krize, kterou následoval mírný nárůst diferenciacie v letech 2009 a 2010, a následně meziregionální disparity již jen klesaly.

Graf č. 7: **Giniho koeficient ukazatelů vzdělanosti regionů NUTS 1**

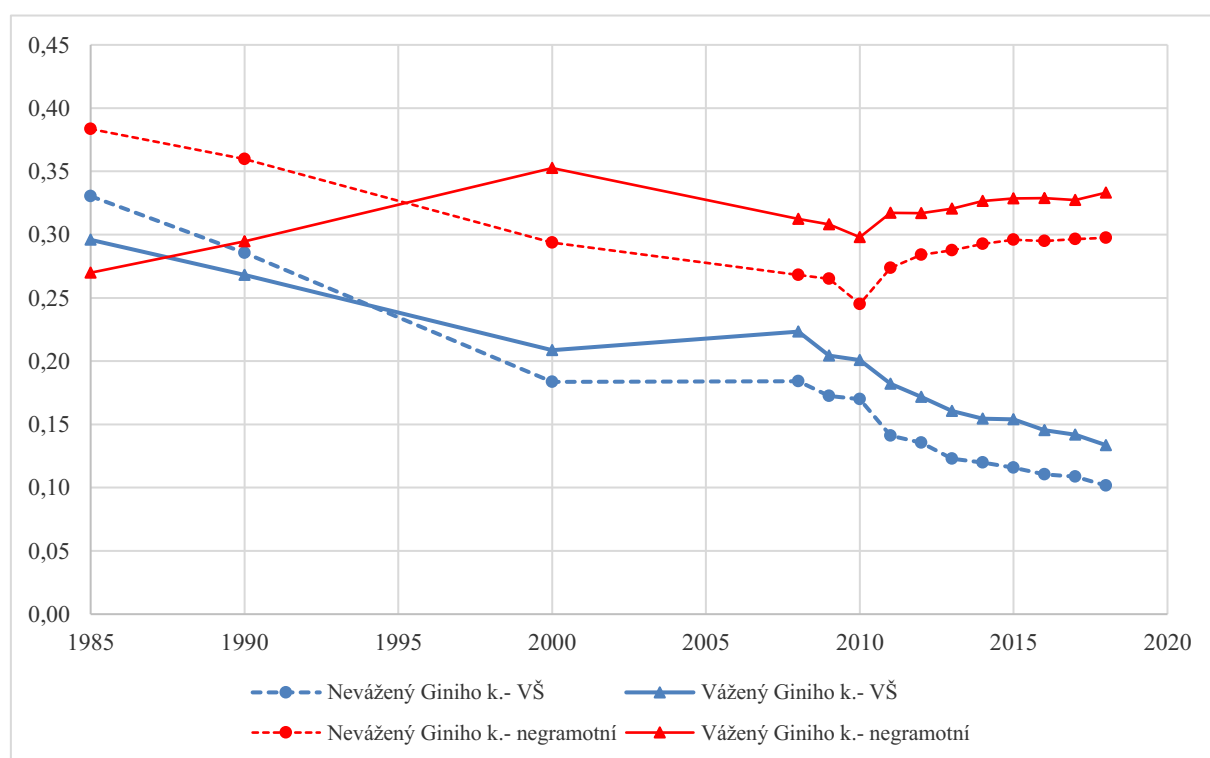

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easystat

Přes značně rozdílné počty VŠ a jejich koncentraci spíše v západních regionech NUTS 1 je z grafu č. 7 patrné, že se regionální disparity podílu VŠ v populaci nad 20 let poměrně dynamicky vytrácí, stejně dynamicky jako roste jejich podíl v populaci nad 20 let (Tekneci 2016). Jediný nárůst diferenciacie v celé časové řadě nastal mezi roky 2000 a 2008, kdy Giniho koeficient atakoval hodnotu 0,2. Podle Elverena (2018) v roce 2001, kdy Turecko zasáhla ekonomická krize a vysoká míra nezaměstnanosti, docházelo k masivní emigraci VŠ (brain-drain) z Turecka. Po roce 2001 emigrovalo 8 % VŠ, kteří ztratili práci (Elveren 2018). Emigrace VŠ se projevila nerovnoměrně, zatímco v západních regionech nedošlo k poklesu podílu VŠ populace nad 20 let, ve východních regionech často k poklesu docházelo. Od roku 2008 hodnoty Giniho koeficientu neustále klesají a aktuálně činí 0,1, což značí nízký stav diferenciacie.

Koeficient podílu negramotných v populaci nad 15 let naopak vytrvale, i přes krátkou pauzu, roste. Od roku 1985 do roku 2000 se diferenciacie ukazatele podílu negramotných výrazně zvýšila. To souvisí s rozdílnou regionální dynamikou poklesu tohoto sociálně-patologického jevu, ale také s vysídlením velkého množství především Kurdů (350 tisíc až 2,5 milionu, přičemž kurdská menšina dosahuje nižší míry gramotnosti) ze svých domovů v první polovině 90. let (Kirisci 2003). Od roku 2000 do roku 2010 disparity klesaly především z důvodu razantního poklesu negramotných ve východních regionech (v roce 2010 je viditelný výrazný pokles, který může souviset se zemětřesením v regionu Elazig, které způsobilo vlnu vystěholectví). Ovšem po roce 2010 se dynamika poklesu podílu negramotných zpomalila, přičemž ještě k výraznějšímu zpomalení došlo ve východních kurdských regionech (východní konzervativní regiony vždy dosahovaly nižších podílů gramotných žen (Elveren 2018), tento jistě sehrává svou roli i v tomto případě), a právě rozdílný regionální pokles podílu negramotných se odráží v narůstající diferenciaci.

Graf č. 8: **Giniho koeficient ukazatelů vzdělanosti regionů NUTS 3**

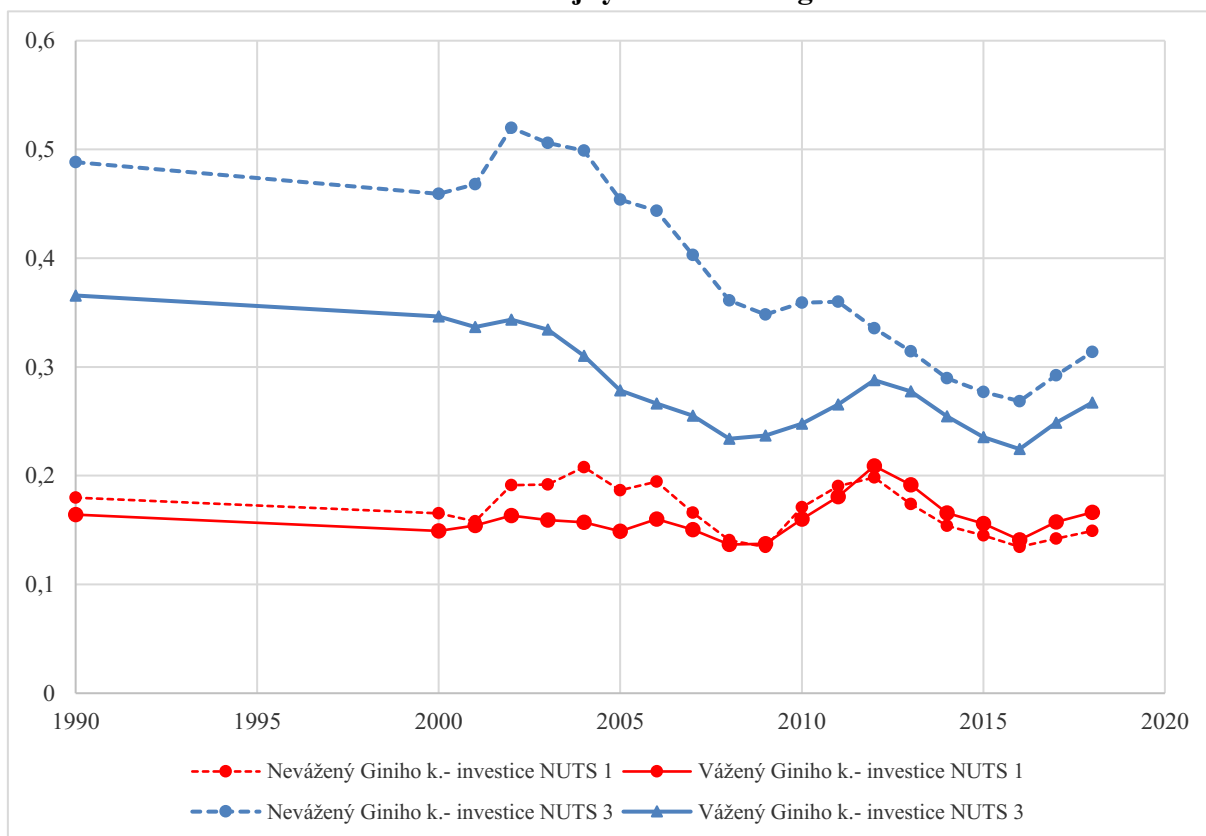
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easysstat

Z grafu č. 8 je patrný strmý pokles diferenciacie ukazatele VŠ v populaci nad 20 let mezi počátečním rokem sledování a rokem 2000. Rychlost nivelizace disparit byla vyšší v rámci neváženého Giniho koeficientu než v rámci váženého, a to z prostého důvodu vyššího podílu VŠ v provinciích se silným populačním jádrem (Istanbul, Izmir, Ankara), a naopak nižšími podíly VŠ v populačně malých provinciích. Mírný nárůst diferenciacie znamenal období mezi

rokem 2000 a 2008 ze stejných důvodů uvedených výše (viz graf č. 7). Od roku 2008 disparity kontinuálně ustupují, díky masivnímu rozvoji školství (Nohl, Wigley a Wigley, 2008) a otevírání stále více univerzit i na východě země (Tekneci 2016), spolu s povolením turecké vlády vyučovat některé obory v kurdštině (Kaya 2013, Kurban 2007).

Vážený a nevážený Giniho koeficient podílu negramotných v populaci nad 15 let se v počátečních letech pozorování vyvíjí rozdílně. Zatímco nevážený Giniho koeficient klesal, populačně vážený výrazně rostl. Tento jev je způsobený zvětšením rozdílu mezi populačně silnými provinciemi s nízkým podílem negramotných (Istanbul, Izmir, Anakara) a populačně malými provinciemi dosahujícími nejvyšších podílů negramotných. Od roku 2000 již dochází k obdobnému vývoji diferenciaci v obou variantách Giniho koeficientu a stejně tak k analogickému vývoji jako v NUTS 1 regionech, jehož důvody jsou vysvětleny pod grafem č. 7.

Graf č. 9: Giniho koeficient ukazatele veřejných investic regionů NUTS 1 a NUTS 3

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easystat

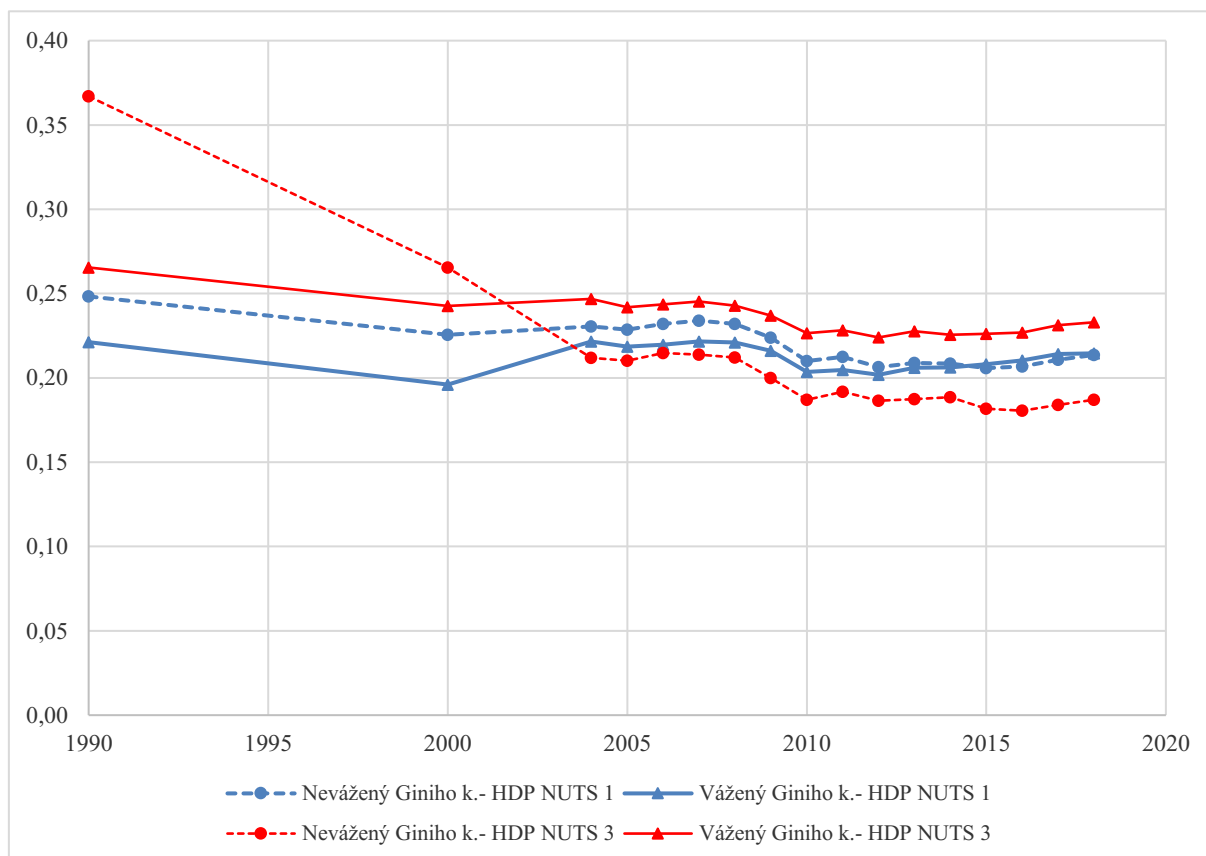
Graf č. 9 se zabývá nerovnoměrností rozložení veřejných investic na osobu v tureckých regionech NUTS 1 a NUTS 3. Diferenciaci na obou úrovních poklesla podobným tempem mezi lety 1990 a 2000, ovšem po příchodu milénia se střídaly období jejího rapidního poklesu a růstu. Do roku 2002 se výrazně zvyšovaly investice na osobu především v regionech centrálního a východního Turecka na úrovni NUTS 1 regionů (Turkstat 2020). Po nástupu vládní strany

AKP nastaly dva výrazné nárůsty neváženého Giniho koeficientu v roce 2004 a 2006, v nichž do oblasti Východního Černomoří putovaly násobně vyšší investice na osobu než v jiných regionech. Ovšem v roce 2006 se zvýšil i vážený Giniho koeficient, neboť došlo k navýšení investic i v populačně velkých regionech Západní Anatólie a Východní Marmara. Podle Özaslana a kol. (2010) právě do oblasti Černomoří putuje nejvíce vládních pobídek za účelem rozvoje této oblasti. Od roku 2006 do roku 2009 se investice na osobu mezi regiony do jisté míry vyrovnaly, pravděpodobně i za přispění ekonomické krize v roce 2008, způsobivší pokles diferenciaci.

Ovšem od roku 2009 je patrný výrazný nárůst investic ve východních regionech na úrovni NUTS 1 stejně jako Giniho koeficientu. K poklesu disparit došlo znovu až v roce 2013, tedy rok po volbách a vítězství vládní AKP. Podle Celbise a kol. (2014) spolu úzce souvisí zastoupení politiků AKP v jednotlivých regionech a výše veřejných investic. Mezi lety 2011 a 2012 došlo mimo jiné k protnutí váženého a neváženého Giniho koeficientu v důsledku vůbec nejvyšších investic na osobu v Istanbulu ze všech regionů (Turkstat). Od roku 2012/2013 diferenciaci mezi regiony NUTS 1 klesá až do roku 2016, kdy došlo k údajnému pokusu o puč (Lindner 2018). V letech 2017 a 2018 je patrný výrazný nárůst diferenciaci, způsobený dynamickým nárůstem investic v regionech se silným jádrem, tedy v Istanbulu a Západní Anatólii s hlavním městem Ankarou (Turkstat 2020).

V NUTS 3 regionech diferenciaci taktéž narůstala od roku 2001 (v případě neváženého Giniho koeficientu již od roku 2000). Ovšem narůstala jen do roku 2002, především z důvodu vyšších investičních pobídek do východních regionů. Právě rozdíly mezi východními provinciemi, dosahující nízkých počtů obyvatel, ale poměrně vysokých hodnot investic na osobu, a západními provinciemi s velkými počty obyvatel a nižšími hodnotami investic na osobu mohou za značné rozdíly mezi váženým a neváženým Giniho koeficientem. Od roku 2002 až do roku 2009 graf č. 9 dokumentuje snižování disparit mezi regiony na úrovni NUTS 3. Jde o období, kdy se západní regiony začaly vyrovnávat v ukazateli investic na hlavu regionům východním. Po roce 2009 diferenciaci opět narůstala v případě váženého Giniho koeficientu do roku 2012 a v případě neváženého do roku 2011. O rozdílech mezi koeficienty dobře vypovídá postavení populačně největšího regionu Istanbul, který v roce 2012 dosáhl na 4. místo nejvyšších investic na osobu z celkově 81 provincií. Po roce 2012 došlo k znatelnému navýšení investic na osobu v západních regionech, vedoucímu až k situaci, kdy v roce 2016 některé západní regiony předčily východní regiony v počtu investic na osobu, a to se projevilo v opětovně narůstající diferenciaci.

Graf č. 10: Giniho koeficient ukazatele HDP regionů NUTS 1 a NUTS 3

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easysstat

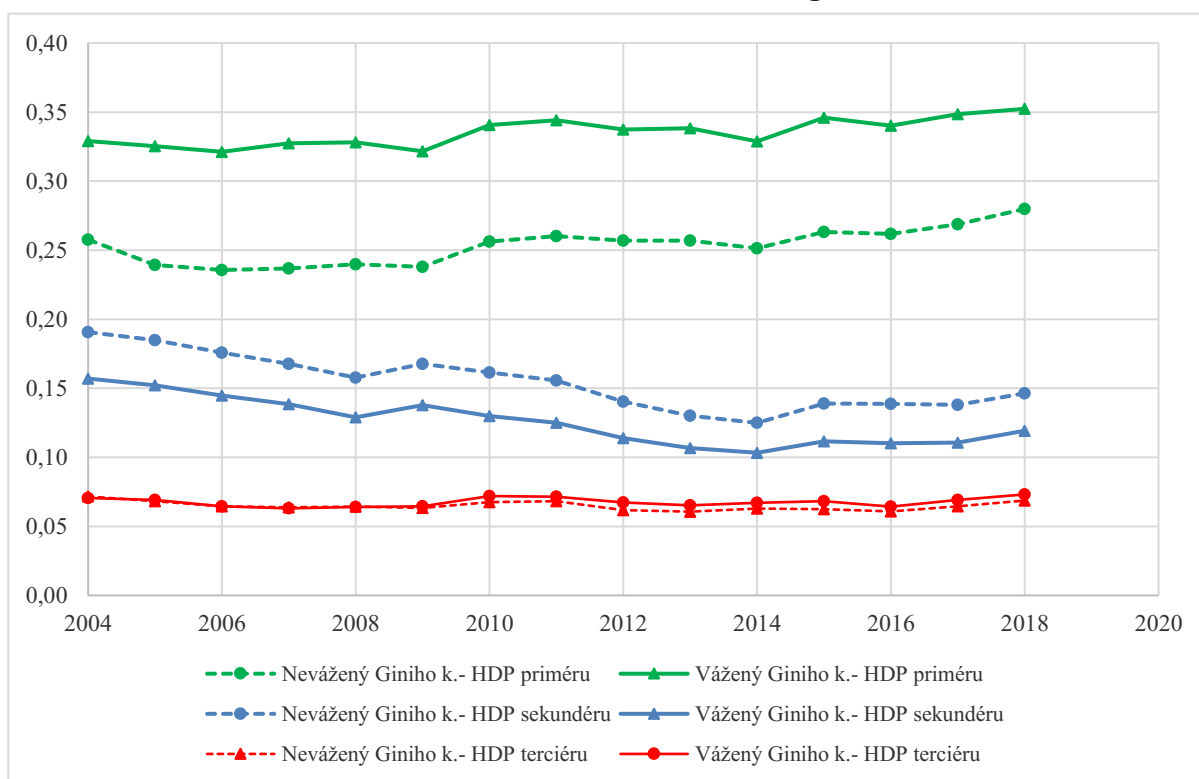
Graf č. 10 dokumentuje pokles diference ukazatele HDP per capita mezi lety 1990 a 2000 na obou regionálních úrovních, tedy NUTS 1 a NUTS 3. V tomto období dnešní ekonomický hegemon Istanbul dosahoval jen o málo vyšší produkce HDP per capita než region Východní Marmara na úrovni NUTS 1 a na úrovni NUTS 3 ho dokonce překonávaly regiony Izmir a Kocaeli (Turkstat 2020), a právě z tohoto důvodu klesá nevážený Giniho koeficient NUTS 3 regionů nejrychleji. V NUTS 1 regionech došlo mezi lety 2000 a 2004 k nárůstu diference, přičemž vážený Giniho koeficient rostl dynamičtěji, příčinou je dynamický progres regionu Istanbul, který dosáhl nejvyšších investic per capita, a to s velkým náskokem.

Zatímco na úrovni NUTS 1 oba Giniho koeficienty mezi lety 2000 a 2004 rostly, na úrovni NUTS 3 se zvýšil pouze ten vážený a nevážený výrazně klesl. Tato situace nastala, protože ekonomický progres dosáhl vyššího růstu především v západních populačně silnějších provinciích na rozdíl od těch centrálních a východních. Jinými slovy v Turecku v roce 2004 bylo 20 populačně silných regionů s vyšším HDP per capita a 61 s menším počtem obyvatel a nízkou hladinou HDP per capita.

Od roku 2004 se Giniho ukazatel HDP per capita v NUTS 1 a NUTS 3 regionech vyvíjí téměř analogicky a to mírným růstem, nebo stagnací. To se změnilo s nástupem ekonomické

krize v roce 2008 (Dogan a Kidnap 2019), kdy nastal výrazný propad produkce HDP a regionální diferenciace. Po alespoň částečném nastartování ekonomiky v roce 2010 je viditelný opětovný nárůst disparit, který však trval jen rok. Míra diferenciace do roku 2014 spíše stagnovala stejně jako turecká produkce HDP. Na úrovni NUTS 1 však došlo k zajímavé situaci mezi roky 2014 a 2015, vážený Giniho koeficient dosáhl vyšších hodnot než ten nevážený, a to z důvodu dynamičtějšího poklesu produkce HDP per capita ve všech regionech Turecka až na region Istanbul (Turkstat 2020). Obdobné vysvětlení se hodí i pro vývoj po zmíněném roce 2014. Na obou úrovních NUTS 1 a NUTS 3 je zřejmá vyšší dynamika růstu váženého Giniho koeficientu, přičemž nevážené koeficienty pomalu rostou až od roku 2016.

Graf č. 11: **Giniho koeficient ukazatele sektorového HDP regionů NUTS 1**

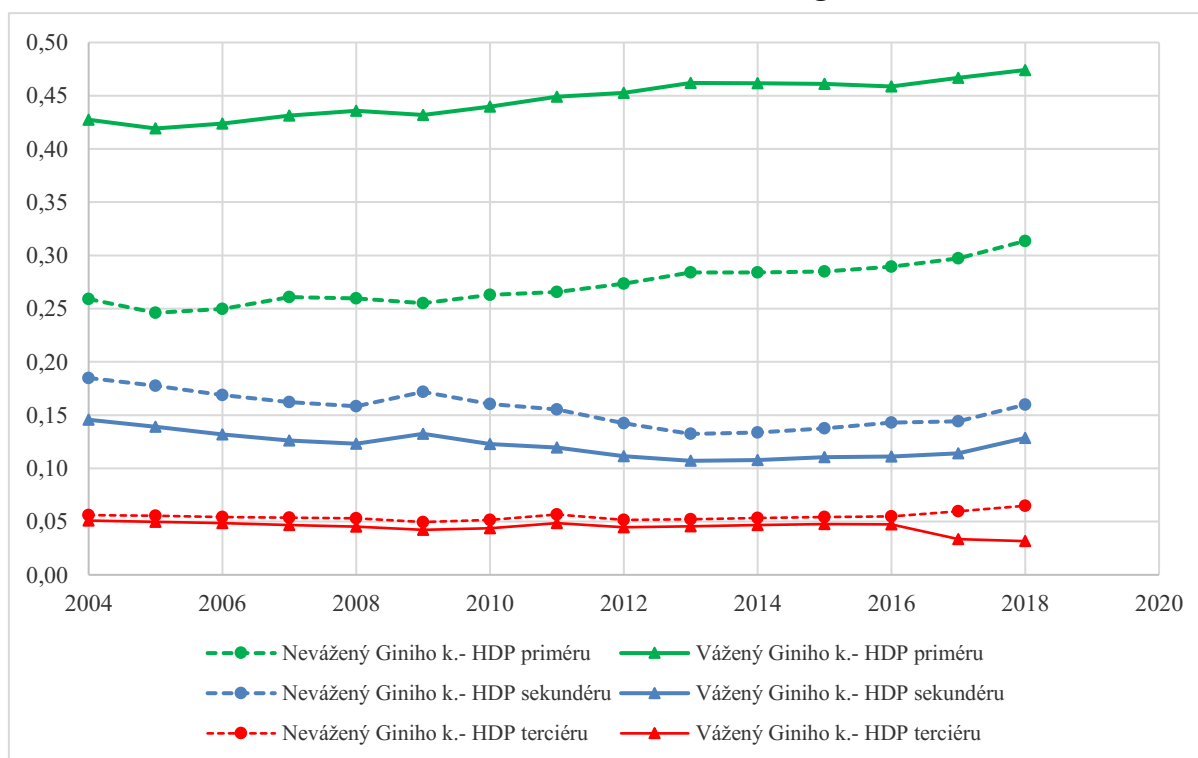
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easystat

Jak dokládá graf č. 11, největší regionální disparity se objevují v rámci podílu HDP na celkovém regionálním hospodářství, tvořeném primárním sektorem. Z grafu č. 11 je patrné, že hodnota neváženého Giniho koeficientu dosahuje výrazně nižších hodnot než populačně vážený Giniho koeficient. Tyto disproporce jsou vysvětleny zemědělskou produktivitou Istanbulu. Region Istanbul čítá 15 miliónů obyvatel, ale produkuje daleko nejnižší HDP zemědělstvím (Turkstat 2020). Giniho koeficienty nicméně pomalu kontinuálně rostou a značí nárůst regionální diferenciace. Pokles je zaznamenán jen v letech 2009 po celosvětové ekonomické krizi (Dogan a Kidnap 2019) a v roce 2014, kdy Turecko zasáhly teroristické útoky (Lindner 2018).

I přes výraznější industrializaci západních regionů (Yucekaya 2018) se hodnoty Giniho koeficientu podílu HDP průmyslu na celkovém regionálním HDP pohybují poměrně nízko. Klesající hodnoty Giniho koeficientu dokládají, že v posledních letech dochází k masivní industrializaci východu země a důležitost průmyslu mezi hospodářskými sektory roste (Yucekaya 2018). V některých západních regionech, především s velkými městy (Istanbul, Izmir, Ankara), však dochází k opačné situaci, tedy ústupu od průmyslu směrem ke službám (Celebioglu 2010). Mírný nárůst disparit v roce 2009 je spojován s celosvětovou ekonomickou krizí (Dogan a Kidnap 2019) a poklesem produkce tohoto sektoru. Nárůst disparit od roku 2015 však souvisí spíše s vnitrostátním děním. V tomto období došlo v Turecku k několika teroristickým útokům, prakticky okamžitě po těchto událostech začala růst inflace spojená s odchodem velkých investorů (Lindner 2018) a nastupovat ekonomická recese, k stabilizaci ekonomiky také ani trochu nepřispěl údajný pokus o puč v roce 2016.

Vůbec nejnižších hodnot Giniho koeficientu dosahují podíly HDP služeb na celkovém hospodářství jednotlivých regionů. Amplituda hodnoty Giniho koeficientu osciluje mezi hodnotami 0,06 a 0,07 (viz graf č. 7) a svědčí o velmi nízké diferenciaci podílu produkce HDP služeb na celkovém regionálním hospodářství. Terciární sektor je tak vůbec regionálně nejvyrovnanějším sektorem národního hospodářství i přes to, že v posledních sledovaných letech jeho hodnoty mírně rostou.

Graf č. 12: Giniho koeficient ukazatele sektorového HDP regionů NUTS 3

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní Easysstat

Z grafu č. 12 je zřejmé, že ukazatel podílu HDP zemědělství na celkovém regionálním hospodářství dosahuje ještě vyšších disparit než na úrovni NUTS 1, ale důvody disproporcí hodnot váženého a neváženého Giniho koeficientu zůstávají stejné (viz výše). V celém sledovaném období diferenciací ukazatele podílu produkce HDP zemědělstvím roste. To je dáno postupným upouštěním od zemědělských činností a regionálních transformací na jiný sektor hospodářství (Duran, Erdem 2017). Tento proces však postupuje v každém regionu jinak dynamicky, a to způsobuje nárůst regionálních disparit.

Obdobný vývoj je pozorovatelný taktéž mezi NUTS 1 a NUTS 3 regiony v rámci ukazatele podílu průmyslu na celkovém regionálním hospodářství. Mírný nárůst diferenciací nastal v roce 2009 a v roce 2014 z důvodů vysvětlených výše.

Vůbec nejnižších hodnot Giniho koeficientu dosáhl ukazatel podílu HDP terciéru na regionálním hospodářství. Jeho hodnoty se pohybují jen okolo 0,05, což značí velmi nízký stav diferenciací mezi regiony. Giniho koeficient se celé sledované období prakticky nemění až na výchylku v roce 2016, kdy vážený Giniho koeficient klesá pod hodnotu 0,05. V roce 2017 totiž došlo ke snížení celorepublikového podílu služeb na celkovém HDP o 0,4 ve prospěch průmyslu, přičemž tento pokles nejvíce zasáhl populačně silné provincie (Turkstat 2020).

7 Geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů

I přes stále snazší překonávání přírodních bariér, nesmíme opomenout, že Turecko je rozlehlou zemí s velice členitým reliéfem (Piranjo 2018), v němž podle Pirického (2006) byla sídelní struktura dynamičtěji rozvíjena především v západních oblastech s nižší nadmořskou výškou podél pobřeží. Geografické aspekty nadmořské výšky, lokalizace na pobřeží či vnitrozemí a vzdálenosti od Istanbulu byly v této kapitole analyzovány vícenásobnými lineárními regresemi na úrovni NUTS 3 regionů za účelem odhalení jejich vlivu na demografické a socioekonomické ukazatele za roky 1985 a 2018.

Tab. č. 6: Regresní modely demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni NUTS 3 regionů – efekt geografických aspektů v roce 1985

Závislá proměnná (N=81)	Nadmořská výška	Vzdálenost k Istanbulu	Pobřeží, vnitrozemí	Adjusted R2
	Standardizovaný koeficient Beta			
Regionální podíl obyvatelstva na celkové populaci	-0,221	-0,084	-0,061	0,061
Hrubá míra přistěhovalých	0,004	-0,501	-0,235	0,352
Hrubá míra vystěhovalých	0,348	0,128	-0,920	0,094
Hrubá míra migračního salda	-0,231	-0,452	-0,079	0,401
Podíl dětí	-0,009	0,768	0,232	0,743
Podíl EA v populaci nad 15 let	0,171	-0,291	-0,275	0,074
Podíl VŠ v populaci nad 20 let	0,015	-0,459	-0,231	0,291
Podíl negramotných v populaci nad 15 let	-0,071	0,765	0,236	0,673
Plodnost (počet dětí na ženu)	0,127	0,742	0,117	0,752
HDP per capita	-0,317	-0,59	-0,042	0,672
Investice na osobu	-0,055	-0,080	-0,050	0,024
Podíl HDP priméru na celkovém regionálním hospodářství	0,347	0,042	0,026	0,113
Podíl HDP sekundéru na celkovém regionálním hospodářství	-0,510	-0,492	0,384	0,453
Podíl HDP terciéru na celkovém regionálním hospodářství	0,478	0,466	-0,374	0,395
Podíl zaměstnaných v zemědělství na celkové regionální zaměstnanosti	-0,278	0,065	0,016	0,011
Podíl zaměstnaných v průmyslu na celkové regionální zaměstnanosti	-0,290	-0,374	-0,076	0,370
Podíl zaměstnaných ve službách na celkové regionální zaměstnanosti	-0,209	-0,219	-0,130	0,182

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní SPSS

Zvýšený koeficient determinace, udávající procentuální vysvětlenou variabilitu závislé (vysvětlované) proměnné, byl zjištěn ve skupině sedmi regresních modelů: plodnosti, podílu dětí, podílu negramotných, HDP per capita, podílu HDP sekundéru, hrubé míry migračního salda a podílu HDP terciéru. Vůbec nejvyšší procenta vysvětlené variability závislé proměnné (okolo 70 %) dosahují modely podílu dětí, podílu negramotných a plodnosti, přičemž z modelů vyplývá, že s rostoucí vzdáleností od Istanbulu rostou hodnoty těchto tří ukazatelů. Naopak modely pro HDP per capita, podílu HDP sekundéru a hrubé míry migračního salda přinášejí opačné výsledky, tedy že s rostoucí vzdáleností od Istanbulu jejich hodnoty klesají. Modely ukazatelů HDP per capita a HDP sekundéru ovšem nejsou ovlivňovány jen vzdáleností k Istanbulu, ale také nadmořskou výškou. Z těchto modelů vyplývá, že s rostoucí nadmořskou výškou tyto dva ukazatele rovněž klesají.

Zajímavé výsledky nabízí regresní model podílu HDP produkovaného službami na celkovém regionálním hospodářství, vysvětlující 40 % variability proměnné, ve kterém Beta koeficienty nadmořské výšky a vzdálenosti od Istanbulu dosahují nejvyšších hodnot. Tyto výsledné hodnoty predikují, že čím více je region NUTS 3 vzdálen od Istanbulu a leží ve vyšší nadmořské výšce, tím vyšší bude i podíl produkce HDP službami na celkové regionální produkci. Nižší hladiny koeficientu determinace jen okolo 0,35 dosahují modely hrubé míry přistěhovalých, podílu VŠ a podílu zaměstnaných v průmyslu. Tyto tři ukazatele jsou nejvíce ovlivňovány prediktorem vzdálenosti od Istanbulu. Z analýz vyplývá, že regiony vzdálenější od Istanbulu dosahují nižších podílů přistěhovalých, VŠ a zaměstnaných v průmyslu. Vzhledem k nízkým hodnotám koeficientu determinace nebyly zbylé modely komentovány, neboť vysvětlují jen minimum rozptylu závisle proměnných námi zvolenými nezávisle proměnnými, a jejich vliv je zanedbatelný.

V roce 1985 ovlivňovaly demografické a socioekonomické ukazatele pouze geografické aspekty nadmořské výšky a vzdálenosti od Istanbulu, přičemž vzdálenost od Istanbulu se ukázala být vůbec nejdůležitějším prediktorem. Mnohonásobné regresní analýzy také prokázaly, že lokalizace na pobřeží či ve vnitrozemí zásadně neovlivňuje demografické a socioekonomické ukazatele, což je pravděpodobně největším překvapením, plynoucím z této kapitoly. Podrobení socioekonomických a demografických ukazatelů mnohonásobným regresním analýzám odhalilo a potvrdilo, že regiony lokalizované na západě Turecka, tedy v blízkosti Istanbulu, dosahují zvýšených hodnot ukazatelů (např. VŠ, HDP per capita) značících vyšší stupeň regionálního rozvoje.

Tab. č. 7: Regresní modely demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni NUTS 3 regionů – efekt geografických aspektů v roce 2018

Závislá proměnná (N=81)	Nadmořská výška	Vzdálenost k Istanbulu	Pobřeží, vnitrozemí	Adjusted R2
	Standardizovaný koeficient Beta			
Regionální podíl obyv. na celkové populaci	-0,319	-0,076	-0,028	0,117
Hrubá míra přistěhovalých	0,356	-0,176	-0,243	0,012
Hrubá míra vystěhovalých	0,527	0,152	-0,196	0,215
Hrubá míra migračního salda	-0,305	-0,476	-0,022	0,477
Podíl dětí	-0,231	0,652	0,313	0,422
Podíl EA v populaci nad 15 let	-0,014	-0,521	-0,241	0,421
Podíl VŠ v populaci nad 20 let	-0,97	-0,347	-0,112	0,197
Podíl negramotných v populaci nad 15 let	0,055	0,764	0,15	0,628
Plodnost (počet dětí na ženu)	-0,285	0,703	0,286	0,453
HDP per capita	-0,01	-0,701	-0,106	0,601
Investice na osobu	0,338	-0,023	-0,354	0,017
Podíl HDP priméru na celk. regionálním hospodářství	0,491	0,158	-0,034	0,296
Podíl HDP sekundéru na celk. regionálním hospodářství	-0,447	-0,556	0,328	0,499
Podíl HDP terciéru na celk. regionálním hospodářství	0,448	0,538	-0,335	0,472
Podíl zaměstnaných v zemědělství na celkové regionální zaměstnanosti	-0,364	0,14	-0,08	0,105
Podíl zaměstnaných v průmyslu na celkové regionální zaměstnanosti	-0,289	-0,324	-0,027	0,283
Podíl zaměstnaných ve službách na celkové regionální zaměstnanosti	-0,306	-0,199	-0,047	0,202

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Turkstat v rozhraní SPSS

Z důvodu zkoumání proměnlivosti vlivu geografických aspektů na demografické a socioekonomické ukazatele došlo k vytvoření regresních analýz i za rok 2018. V roce 2018 byl zjištěn signifikantní vliv geografických aspektů na stejný soubor ukazatelů jako v předchozím pozorování v roce 1985, ovšem tato skupina indikátorů je nově doplněna o podíl EA. V roce 1985 dosahovaly modely plodnosti, podílu dětí a HDP per capita nejvyšších koeficientů determinace. Regresní analýza HDP per capita i nadále vysvětluje 60 % rozptylu vysvětlované proměnné proměnnými nezávislými, ovšem vysvětlený rozptyl v modelech plodnosti a podílu dětí poklesl ke 40 %. Koeficient Beta u nich však zůstává i nadále stejný, a to vzdálenost od Istanbulu. To znamená, že čím jsou regiony vzdálenější od Istanbulu, tím dosahují vyššího podílu dětí a plodnosti, ale naopak nižšího HDP per capita. Vůbec nejvyšší adjusted R², tedy koeficient determinace, je nově dokumentován v modelu ukazatele podílu negramotných. I zde je ale vysvětlovaná proměnná nejvíce ovlivněna vzdáleností od Istanbulu. Z tohoto vztahu vyplývá, že ukazatel podílu negramotných roste s vyšší dosaženou vzdáleností od Istanbulu. Naopak s narůstající vzdáleností od Istanbulu klesá podíl EA a hrubá míra migračního salda. V modelu podílu EA v roce 2018 došlo oproti roku 1985 k výraznému zvýšení koeficientu determinace. To podle autora mohla způsobit změna metodiky ve sčítání po roce 2000 (Turkstat 2020), čímž došlo k výrazné (nejen) regionální transformaci tohoto ukazatele (viz kapitola 3). Vícenásobné regresní analýzy podílu HDP průmyslu a služeb nabídly dva zásadní prediktory, a sice vzdálenost od Istanbulu a nadmořskou výšku. Vzdálenost od Istanbulu a nadmořská výška však v obou modelech ovlivňuje ekonomické ukazatele rozdílně. Zatímco podíl HDP produkovaného průmyslem na celkovém regionálním hospodářství klesá se vzdáleností od Istanbulu a vyšší nadmořskou výškou, ekonomický produkt terciéru naopak roste.

Mezi modely s nižší vysvětlenou variabilitou okolo 20 % spadají regresní analýzy hrubé míry vystěhovalých, podílu VŠ, podílu HDP priméru, a podílu zaměstnaných v průmyslu a ve službách. Hrubou míru vystěhovalých a podíl HDP priméru nejvíce ovlivňuje regresní koeficient Beta nadmořské výšky, ze kterého vyplývá, že s nadmořskou výškou rostou hodnoty hrubé míry vystěhovalých a podíl HDP priméru. Nadmořská výška představuje nejsilnější prediktor i v modelu podílu zaměstnaných ve službách, na rozdíl od předchozích proměnných však s vyšší nadmořskou výškou podíl zaměstnaných ve službách klesá. S vyšší vzdáleností od Istanbulu naopak klesá podíl zaměstnaných v průmyslu, a podíl VŠ, které jsou posledními alespoň z části vysvětlenými modely. Výsledky vícenásobných regresních analýz, zbylých demografických a socioekonomických ukazatelů s geografickými aspekty, dosahují jen velmi nízkých koeficientů determinace a nejsou tak vhodné k interpretaci.

Tato kapitola představila vliv geografických aspektů na demografické a socioekonomické ukazatele, který se v čase mění jen velmi málo. Největší procento vysvětleného rozptylu závisle proměnných nezávisle proměnnými (geografickými aspekty) bylo dokumentováno v modelech podílu dětí, plodnosti, HDP per capita a podílu negramotných, ve kterých je nejdůležitějším prediktorem vzdálenost od Istanbulu. Právě geografický aspekt vzdálenosti od Istanbulu nejčastěji a v největší míře ovlivňoval jednotlivé ukazatele. Mezi důležité prediktory lze také zařadit nadmořskou výšku, ovšem lokalizace na pobřeží či vnitrozemí ovlivňuje indikátory jen marginálně. Vícenásobné regrese odhalily důležitý vliv geografického aspektu vzdálenosti od Istanbulu na hodnoty socioekonomických ukazatelů, značících vyšší dosažený regionální vývoj. Na západě Turecka, tedy v prostoru nižší vzdálenosti od jádrového regionu Istanbul, dosahují regiony vyšších hodnot např. HDP per capita, podílu HDP průmyslu, ale také podílu VŠ vzdělanosti, zatímco východní regiony, nejvzdálenější od Istanbulu, dosahují vyšší plodnosti, podílů negramotných a dětí, přičemž tyto ukazatele jsou typické ve zvýšené míře v méně rozvinutých regionech (Özaslan a kol. 2006).

8 Shrnutí výsledků empirické části

V první empirické kapitole byla sledována koncentrace demografických a socioekonomických ukazatelů na více řádovostních úrovních. Sledování započalo na úrovni makroregionů rozdělující Turecko na západní, centrální a východní oblast v letech 1975, 2000 a 2018. Není překvapením, že největší míra nerovnoměrnosti geografické distribuce je spatřována v rámci socioekonomických ukazatelů. Západní makroregion dosahuje stále vyšší koncentrace HDP, ale i HDP produkovaného terciárním sektorem, která již nyní přesahuje hranici 60 % (tab. č. 4). Značná koncentrace je spatřována také v HDP produkovaném průmyslem (66 %) a počtu zaměstnaných (60 %) v tomto hospodářském odvětví, i když v případě těchto dvou ukazatelů koncentrace mírně ustupuje (viz tabulka č. 4). Snižující se podíl zaměstnaných a HDP průmyslu na západě značí postupnou industrializaci centrálního a východního území Turecka, ale také zesílený proces terciarizace západního makroregionu (Yildirim 2017). Ekonomické aktivity jsou vázány na vyspělá jádra, dosahující vyšší míry urbanizace a, počtů obyvatel, které jsou, až na region hlavního města, lokalizovány právě na západě Turecka (Öztürk a kol. 2017). V prostoru západního Turecka je také dokumentována narůstající koncentrace obyvatelstva, i když po roce 2000 se tento trend výrazně zpomalil se změnami migračního chování (Öztürk a kol. 2017). S růstem populace, ale také s největším počtem velkých firem a ekonomických aktivit (Yucekaya 2018) se v západním makroregionu zvyšují i podíly EA a VŠ (tabulka č. 2, 4). Jedinými ukazateli, které jsou pozorovány ve zvýšené míře jinde než na západě Turecka, jsou zaměstnanost v zemědělství, HDP tohoto sektoru v centrálním Turecku, a také podíl negramotných ve východním makroregionu. Směr geografické distribuce se na této řádovostní úrovni v zásadě nemění a dochází tak k neustálému prohlubování disparit mezi vyspělejšími západním a zaostávajícím centrálním a východním makroregionem značící polarizaci země.

Geografická distribuce byla sledována i v oblastech pobřeží a vnitrozemí, přičemž tyto makroregiony do jisté míry dublují předchozí pozorování, přestože územní rozloha vnitrozemí je více než dvakrát větší než rozloha pobřeží. Obdobné dosažené výsledky jsou způsobeny značným územním překryvem pobřežní oblasti se západním makroregionem, přičemž celé tři čtvrtiny obyvatelstva západního makroregionu jsou lokalizovány v regionech tvořících pobřežní oblast (Turkstat 2020). V pobřežním hustě zalidněném makroregionu se nachází většina tureckých ekonomických jader (Istanbul, Izmir, Bursa, Izmit Adana, Antalya) (Yucekaya 2018), která ve svém zázemí koncentrují obyvatelstvo, EA, VŠ, HDP, ale také HDP produkovaný průmyslem a službami ještě ve větší míře, než v předchozím pozorování (tab. č. 3 a 5). Koncentrace demografických, ale také socioekonomických ukazatelů do značné

míry připomíná Friedmannův koncept *obecné teorie polarizovaného vývoje*, kdy jsou kapitál, technologie, lidské a výrobní zdroje koncentrovány v jádru (Friedmann 1972), v tomto případě v pobřežní oblasti. Lze tedy konstatovat, že mezi pobřežím a vnitrozemím se nachází ještě vyšší míra nerovnoměrností v rozložení demografických a socioekonomických ukazatelů, přičemž socioekonomické ukazatele (např. HDP, VŠ) značí vyšší rozvinutost území (Özaslan a kol. 2006) jsou koncentrovány na pobřeží, zatímco vnitrozemní region dosahuje vysoké koncentrace pouze negramotných, HDP primárního sektoru a zaměstnanosti v prvovýrobě, předpokládající nižší úroveň rozvoje. Tyto výsledky se shodují s pracemi například Celebioglu a kol. (2010), nebo Geziciho a Hewingse (2007), kteří ovšem analyzují polarizaci Turecka jen malým počtem socioekonomických ukazatelů (v případě Geziciho a Hewingse (2007) jen HDP per capita).

Druhá kapitola empirické části se věnuje geografické distribuci totožných demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni NUTS 1 regionů. Regionální proměna Turecka doznala výrazných změn, od roku 1975 do roku 2018 populace vzrostla více než dvakrát a během tohoto období došlo také k celkové transformaci vzdělanosti (Elveren 2018) a hospodářství ze zemědělské země na zemi se silným zastoupením průmyslu (Yucekaya 2018), v posledních letech pomalu podstupující proces terciarizace (Yildirim 2018). Na této úrovni lze rozdělit NUTS 1 regiony na tři skupiny, podle koncentrace sledovaných jevů. První typ NUTS 1 regionů tvoří pouze region Istanbul, který násobně převyšuje hodnotami sledovaných ukazatelů regiony ostatní. Druhý typ regionů obsahuje silné městské jádro, v Egejském regionu je to Izmir, ve Východní Marmara Bursa, v Západní Anatólii Ankara, ve Středomořském regionu Adana a Antalya. Případně lze zahrnout do tohoto typu regionů vzhledem ke stavu v koncovém roce sledování i Jihovýchodní Anatólii s Gaziantepem a Diyarbakirem. Druhá skupina regionů dosahuje nižší míry distribuce jednotlivých ukazatelů, avšak jejich podíly se pohybují okolo 10 %. Poslední typ nejhojněji zastoupených NUTS 1 regionů, shlukuje regiony, které na celkovém podílu demografických a socioekonomických ukazatelů dosahují pouze jednotek procent a zároveň jsou to regiony s jádrem až třetího stupně.

Prakticky ve všech sledovaných ukazatelích, a to v počátečním i koncovém roce, vyvstává region Istanbul, který svou dominanci ještě navyšuje. Největší nerovnoměrnosti jsou opět dokumentovány v geografické distribuci socioekonomických ukazatelů. Zatímco v počátečním roce sledování dosahoval region Istanbul čtvrtinu celkového HDP, v roce 2018 to byla již třetina, přičemž produkce HDP sektoru služeb dosahuje ještě vyšších podílů. Stejně tak dochází v tomto NUTS 1 regionu ke stále vyšší koncentraci počtů obyvatel, VŠ a EA, zaměstnaných v průmyslu a službách. Zbývající ukazatele (počet dětí, investice, negramotní)

se pohybují v obdobných hodnotách jako podíl obyvatelstva, takže nelze tvrdit, že by se v Istanbulu kumulovaly ve zvýšené míře. Koncentrace demografických a socioekonomických ukazatelů v Istanbulu narůstá na úkor oslabování zbylých dvou typů regionů. Dominance Istanbulu způsobuje mezi regiony druhého a třetího řádu jisté stírání nerovnoměrností, které je patrné například ve sbližujících se podílech obyvatelstva či HDP, ale i v jiných. Jedinými ukazateli, které jsou koncentrovány jinde než v Istanbulu, jsou zaměstnanost a produkce HDP primárního sektoru, či negramotní. Nejvíce pracovníků je zaměstnáno v priméru v Egejském a Středomořském regionu a v regionu Západního Černomoří, přičemž zvýšená koncentrace HDP primárního sektoru je dokumentováno jen v Egejském a Středomořském regionu. I přes výraznou transformaci vzdělanosti (Elveren 2018) se nejvíce negramotných stále nachází ve východním prostoru Turecka, konkrétně v Jihovýchodní Anatólii. Nižší úroveň gramotnosti ve východních NUTS 1 regionech souvisí s rozdílným etnickým složením (Koc a kol. 2008), ale také s konzervativním náhledem na vzdělanost žen (Elveren 2018).

Na základě této kapitoly lze tvrdit, že Istanbul se postupem času stává ještě dominantnějším jádrem na úrovni NUTS 1 regionů Turecka, přičemž rozdíly mezi ostatními regiony mají tendenci spíše ustupovat. Je tedy zřejmé, že zvýšené podíly ekonomické produkce a koncentrace sociálních a demografických ukazatelů v západním makroregionu a pobřežní oblasti jsou do značné míry ovlivněny právě hegemonickým postavením Istanbulu. NUTS 1 region Istanbul tvoří polovinu HDP západního makroregionu a pobřeží a zároveň se zde koncentruje téměř polovina VŠ západního makroregionu a více než třetina VŠ oblasti pobřeží (Turkstat 2020).

Třetí empirická kapitola podrobuje zkoumání opět obdobné demografické a socioekonomické ukazatele na dvou regionálních úrovních NUTS 1 a NUTS 3 metodou váženého a neváženého Giniho koeficientu od prvního sledovaného roku, tedy od roku 1975 po všechny ostatní, ke kterým byla dostupná data do roku 2018. Cílem této práce je popsat, jak diferenciaci tureckých regionů vypadá, ale také jak se vyvíjí. V územně větších NUTS 1 regionech dosahovaly hodnoty Giniho koeficientů podle předpokladů nižších hodnot než v menších a početněji zastoupených regionech NUTS 3. Vůbec nejsilnější diferenciaci byla zaznamenána v hrubé míře migračního salda na obou regionálních úrovních, ale tyto hodnoty musíme brát s odstupem, neboť hrubá míra migračního salda dosahuje i záporných hodnot, které se pak projevují zvýšenými koeficienty Giniho modelu nerovnoměrnosti. Nejvyšší hodnoty Giniho koeficientu byly dokumentovány v rámci rozmístění obyvatelstva, produkce HDP primárním sektorem, podílu negramotných na populaci starší 15 let, HDP per capita a investic na osobu. Nutno dodat, že v rámci ukazatelů HDP primárního sektoru a podílu

negramotných míra diferenciacie od prvého roku sledování do roku 2018 vzrostla, a to na obou řádovostních úrovních. Distribuce obyvatelstva je v Turecku také velice nerovnoměrná, o čemž vypovídají dosažené Giniho koeficienty, ale také fakt, že v západním makroregionu Turecka žije téměř polovina obyvatelstva a ve čtyřech nejlidnatějších provinciích nalezneme 35 % celkové turecké populace (Turkstat 2020). Překvapivé výsledky přineslo pozorování regionální diferenciacie HDP per capita. I přesto, že se ekonomický produkt i nadále koncentruje na západě země a v regionech se silným jádrem, meziregionální míra diferenciacie na obou řádovostních úrovních mírně ustupuje (graf č. 10). Zvýšených hodnot Giniho koeficientu dosahují ještě podíly VŠ, dětí, HDP produkovaný sektorem služeb na celkovém regionálním hospodářství a plodnosti a hrubé míry přistěhovalých a vystěhovalých, ovšem v NUTS 1 regionech tyto hodnoty nepřesahují 0,15 a v NUTS 3 regionech 0,2, jde tedy o hodnoty značící jen mírnou nerovnoměrnost. Vůbec nejnižší meziregionální nerovnoměrnosti jsou spatřovány v podílu EA na populaci starší 15 let a v podílu HDP produkovaného sektorem služeb na celkovém regionálním hospodářství. Hodnoty Giniho koeficientu těchto ukazatelů na obou regionálních úrovních nestoupají nad 0,06, což značí velice nízkou míru diferenciacie a téměř rovnovážný stav.

Od prvního pozorovaného období do roku 2018 na úrovni NUTS 1 diferenciacie vzrostla v šesti ukazatelích podílu populace, hrubé míry migračního salda, podílu dětí, plodnosti, podílu negramotných a podílu HDP produkovaného primérem. V rámci ukazatelů hrubé míry vystěhovalých, HDP per capita, investic na osobu a podílu HDP terciéru zůstává míra nerovnoměrnosti konzistentní a v ukazatelích hrubé míry přistěhovalých, podílu EA, VŠ a HDP sekundéru dokonce poklesla. Na úrovni NUTS 3 regionů dochází k nárůstu disparit mezi obdobnými demografickými a socioekonomickými ukazateli s tím rozdílem, že ukazatel podílu dětí v roce 2018 nejeví známky nárůstu disparit oproti roku 1985. Konzistentní míra diferenciacie je vnímána také v investicích na osobu a v podílu HDP produkovaného terciérem. Ovšem oproti NUTS 1 regionům se na úrovni NUTS 3 regionů rozrostla skupina demografických a socioekonomických ukazatelů, ve kterých diferenciacie ustoupila. V roce 2018 oproti roku 1975 již není pozorována tak vysoká míra regionálních nerovnoměrností v hrubé míře přistěhovalých a vystěhovalých, podílu EA, VŠ, HDP per capita a podílu HDP průmyslu.

Obecně lze tvrdit, že vyšší míry diferenciacie v roce 2018 oproti roku 1975 dosahují spíše demografické ukazatele, zatímco ve většině socioekonomických ukazatelů mimo podíl negramotných a podíl HDP produkovaný primérem diferenciacie ustoupila, nebo zůstává konzistentní. Zároveň je spatřována nivelizace meziregionálních nerovnoměrností ve více

demografických a socioekonomických ukazatelích na úrovni NUTS 3 než na úrovni NUTS 1 regionů. Ovšem musíme brát v potaz, že až na vývoj diferenciacie podílu populace, který roste kontinuálně a neobjevují se v něm výraznější propady či nárůsty (graf č. 1), se diferenciacie ostatních demografických a socioekonomických ukazatelů vyvíjí poměrně nerovnoměrně a v příložených grafech jsou patrné mnohdy značné výkyvy, které byly způsobeny událostmi, které postihly Turecko ve sledovaném období, mezi které lze zařadit ekonomické krize, či přírodní katastrofy, které obecně spíše snižovaly míru diferenciacie.

Hlavním cílem poslední empirické části bylo analyzovat geografické aspekty demografických a socioekonomických ukazatelů. Jinými slovy jak ovlivňují geografické aspekty nadmořské výšky, vzdálenosti od Istanbulu a lokalizace regionu na pobřeží či vnitrozemí jednotlivé ukazatele práce v roce 1985 a 2018. Provedené regresní analýzy odhalily, k překvapení autora, že geografický aspekt lokalizace na pobřeží či vnitrozemí není důležitým prediktorem žádného z demografických ani socioekonomických ukazatelů. Zbylé dvě nezávisle proměnné (geografické aspekty) však již dosáhly o poznání lepších výsledků a signifikantně ovlivňují některé z vybraných ukazatelů.

Regresní modely HDP per capita, plodnosti, hrubé míry migračního salda, podílu dětí, negramotných a HDP průmyslu a terciéru vysvětlovaly značnou část variability závisle proměnných od 40 % do 75 % v obou zkoumaných letech. V roce 2018 pak lze ještě zařadit model podílu EA, který vysvětluje taktéž okolo 40 % variability závisle proměnné. V modelech zbylých demografických a socioekonomických ukazatelů vysvětlená variabilita dosahovala nižších hodnot, které jsou blíže popsány v kapitole 7. Nejdůležitějším prediktorem se ukázal být geografický aspekt vzdálenosti od Istanbulu, který dominantně ovlivňoval nejvíce proměnných. V modelech HDP per capita, hrubé míry migračního salda, podílu HDP průmyslu a pro rok 2018 i podílu EA dosahoval standardizovaný regresní koeficient Beta vzdálenosti od Istanbulu záporných hodnot, což značí negativní vztah mezi vysvětlovanou a vysvětlující proměnnou. To znamená, že se zvyšující se vzdáleností od Istanbulu klesají hodnoty výše zmíněných ukazatelů. Model ukazatele podílu průmyslu odhalil, že podíl HDP průmyslu je ovlivňován i nadmořskou výškou, přičemž s rostoucí nadmořskou výškou klesají hodnoty tohoto ukazatele.

Naopak pozitivní vztah mezi vysvětlovanou a vysvětlující proměnnou byl detekován v modelech podílu dětí a negramotných, plodnosti a podílu HDP vytvářeným terciárním sektorem. Z toho plyne, že s rostoucí vzdáleností od Istanbulu se zvyšují hodnoty ukazatelů podílu dětí, negramotných, plodnosti a podílu HDP produkovaného terciérem. Ovšem poslední zmíněný ukazatel je silně pozitivně ovlivňován i nadmořskou výškou. Toto zjištění je poměrně

překvapivé, neboť jak bylo napsáno výše, produkce sektoru služeb je vysoce koncentrována v západním, popřípadě pobřežním makroregionu Turecka. Vysvětlení je však jednoduché. Ve východních regionech nedosahuje industrializace takové úrovně jako v západním prostoru Turecka a podíl HDP průmyslu na celkovém regionálním hospodářství je v těchto regionech o poznání nižší (Yucekaya 2018) a tak zbývá větší prostor pro sektor služeb. Na základě regresních modelů lze konstatovat, že turecké regiony jsou ovlivňovány primárně geografickým aspektem vzdálenosti od Istanbulu, tedy vzdálenosti od západu země, a sekundárně nadmořskou výškou.

9 Závěr

Geografická koncentrace demografických a socioekonomických ukazatelů na úrovni makroregionů a NUTS 1 regionů neprodělala výrazných změn. I nadále platí, že obyvatelstvo a distribuce kapitálu jsou koncentrovány v západním makroregionu Turecka a tento proces se i nadále umocňuje. Ještě markantnější je nerovnoměrná distribuce v oblastech pobřeží a vnitrozemí. Pobřežní oblast dosahuje dvojnásobně vyšší produkce HDP než vnitrozemí a zároveň se zde kumulují stále vyšší podíly ukazatelů EA a VŠ předpokládající vyšší vyspělost této oblasti. Ve východním makroregionu a vnitrozemní oblasti jsou koncentrovány pouze ukazatele značící nižší stupeň dosaženého rozvoje, tedy ukazatele negramotných, produkce HDP a zaměstnanosti v primárním sektoru. Na úrovni tří makroregionů a dvou oblastí je turecké území značně polarizované a vyššího rozvoje dosahuje západní, popřípadě pobřežní prostor. Pozorování na úrovni NUTS 1 regionů odhalilo tři typy regionů podle koncentrace demografických a socioekonomických ukazatelů. Nejvyspělejším NUTS 1 regionem je Istanbul, který ve svém zázemí koncentruje ekonomickou produkci, ale také lidské zdroje a v rámci Turecka nemá výraznější konkurenci. Druhým typem NUTS 1 regionů podle dosažené koncentrace zmíněných ukazatelů jsou regiony se silným městským jádrem, tedy Egejský a Středomořský region, Západní Anatólie a Východní Marmara. Tyto čtyři NUTS 1 regiony dosahují taktéž zvýšené koncentrace ukazatelů a řadí se mezi vyspělejší. Poslední skupinou jsou NUTS 1 regiony, jež zaostávají za výše zmíněnými regiony a dosahují koncentrace pouze ukazatelů počtu negramotných, počtu dětí, záporného migračního salda a počtu vystěhovalých. Na úrovni NUTS 1 byl dokumentován východozápadní gradient, který rozděluje Turecko na vyspělejší západní a zaostávající východní část, potvrzující předpoklad polarizace země.

Sigma konvergence analyzovaná metodou Giniho koeficientu za všechny dostupné roky s datovou základnou zdokumentovala stav a vývoj demografické a socioekonomické regionální diferenciace na úrovních NUTS 1 a NUTS 3 regionů. Byl zde potvrzen předpoklad, že regiony vyšší řádovostní úrovně vykazují nižší míru nerovnoměrností než regiony nižší řádovostní úrovně. Vůbec nejsilnější míra regionální diferenciace je pozorována v ukazatelích podílu obyvatelstva, podílu negramotných, podílu HDP produkovaného primárním sektorem, HDP per capita a investic na osobu, a to na obou řádovostních úrovních. Z hlediska těchto pěti demografických a socioekonomických ukazatelů Turecko vykazuje značnou polarizaci. Nižších regionálních disparit dosahovaly ukazatele podílu VŠ, dětí, plodnosti, podílu HDP produkovaného průmyslem na celkovém regionálním hospodářství a hrubé míry ukazatelů

migrace. Ovšem tyto indikátory dosahují jen nízkých hodnot Giniho koeficientů, značící nízké míry nerovnoměrností. Regionální diference se od roku 1975 do roku 2018 na obou sledovaných úrovních umocňovala překvapivě spíše v demografických ukazatelích (podíl populace, plodnost, podíl dětí) než v socioekonomických (nárůst jen v podílu negramotných a HDP produkovaného primérem). Mezuregionální disparity socioekonomických ukazatelů oproti roku 1975 spíše ustupovaly. Na úrovni NUTS 3 regionů také došlo k poklesu míry diference ve větší skupině demografických a socioekonomických ukazatelů než na vyšší řádovostní úrovni NUTS 1. Zároveň však musí být zdůrazněno, že, až na kontinuální vývoj regionální diference ukazatele podílu populace, prodělaly ostatní demografické a socioekonomické ukazatele vývoj s řadou výkyvů, značících ústup, anebo naopak nárůst nerovnoměrností. Tyto amplitudy jsou způsobeny událostmi, ovlivňujícími jednotlivé ukazatele. Nejvíce demografických a socioekonomických ukazatelů bylo prokazatelně ovlivněno celosvětovou ekonomickou krizí v roce 2008 (Kindap a kol. 2019), která způsobila pokles regionálních disparit především v rámci ekonomických ukazatelů (viz graf 9 a 10). Migrační ukazatele byly ovlivněny v 90. letech nuceným vystěhováním části etnika Kurdů ze západních regionů (Kirisci 2003), na vývoji regionální diference se také pravděpodobně projevil sérií zemětřesení ve východním Turecku, ale také ničivé zemětřesení na začátku milénia, kdy postihlo západ Turecka (Elveren 2018, Suleimanov 2003). Lze tedy tvrdit, že s ekonomickými krizemi, ale i přírodními katastrofami dochází spíše ke snižování regionálních nerovnoměrností, projevujících se v rozdílných ukazatelích.

Práce je také zaměřena na zkoumání vlivu geografických aspektů na vybrané ukazatele. Metoda vícenásobné regresní analýzy odhalila, že některé demografické a socioekonomické ukazatele jsou silně ovlivňovány geografickým aspektem vzdálenosti od Istanbulu a nadmořskou výškou, zatímco vliv lokalizace regionu na pobřeží, nebo vnitrozemí se ukázal být jen marginální. Regresní modely pro HDP per capita, podíl HDP průmyslu, hrubé míry migračního salda a podíl EA detekovaly negativní vztah mezi vysvětlovanou a vysvětlujícími proměnnými, znamenajícími snížení hodnoty těchto ukazatelů s vyšší vzdáleností od Istanbulu (podíl HDP průmyslu je také ovlivňován nadmořskou výškou). Pozitivní vztahy mezi proměnnými byly zjištěny v modelech plodnosti, podílu dětí, negramotných a HDP služeb. To značí, že s vyšší vzdáleností od Istanbulu hodnoty těchto ukazatelů rostou. Na západě země se koncentruje ekonomický produkt a lidský kapitál (EA, VŠ) podmíněný především geografickým aspektem vzdálenosti od Istanbulu, méně pak nižší nadmořskou výškou, zatímco s vyšší vzdáleností od Istanbulu a nadmořskou výškou rostou hodnoty ukazatelů, které předpokládají nižší stupeň rozvoje, tedy ukazatele plodnosti, podílu negramotných a dětí.

Trochu překvapivě s nadmořskou výškou a vzdáleností od Istanbulu roste i podíl HDP produkovaný terciérem (vysvětlení viz kapitola 7).

Výzkumná otázka 1:

Vysoká míra regionálních nerovnoměrností byla detekována především v ukazatelích podílu obyvatelstva, produkce HDP primárního sektoru, negramotných, HDP per capita a investic na osobu. Na obou řádovostních úrovních tyto ukazatele vykazují zvýšenou míru diferenciaci, přičemž na nižší řádovostní úrovni jsou regionální disparity ještě větší. Z hlediska těchto indikátorů lze Turecko považovat za polarizované.

Výzkumná otázka 2:

Stav a vývoj regionální diferenciaci jsou závislé na tom, jakými ukazateli jsou analyzovány. Obecně lze tvrdit, že od prvního roku pozorování až do roku 2018 došlo jen k malým změnám nerovnoměrností na obou řádovostních úrovních. Zvýšení meziregionálních disparit je patrné především v rámci demografických ukazatelů, zatímco socioekonomické ukazatele stagnují, nebo mírně klesají, samozřejmě se svými výjimkami (diferenciaci podílu negramotných narůstá).

Výzkumná otázka 3:

Vícenásobné regresní modely odhalily zásadní vliv geografického aspektu vzdálenosti od Istanbulu, ale také nadmořské výšky na značnou část ukazatelů této práce. S rostoucí vzdáleností od Istanbulu regiony dosahují nižších hodnot ukazatelů HDP per capita, investic na osobu, podílu HDP produkovaného průmyslem, podílu EA a hrubé míry migračního salda, zatímco hodnoty ukazatele plodnosti, podílu dětí, negramotných a podílu HDP terciéru rostou. Sektorovou produkci HDP pak ovlivňuje především nadmořská výška, kde platí tento vztah: s vyšší nadmořskou výškou klesá podíl HDP průmyslu, ale roste podíl HDP terciéru.

Hypotéza 1 byla do značné míry potvrzena. V západních regionech Turecka dochází k neustálé koncentraci obyvatelstva, ekonomického produktu, VŠ a dalších ukazatelů značících vyšší stupeň rozvinutosti, zatímco ve východních regionech se koncentruje jen dětská populace a negramotní. Zmíněná koncentrace se projevila zvýšenými hodnotami Giniho koeficientů v ukazatelích podílu obyvatelstva, HDP per capita, investic na osobu, hrubé míry migračního salda a podílu HDP na celkovém regionálním hospodářství. V kontextu těchto ukazatelů lze považovat Turecko za silně polarizované.

Hypotéza 2 se nepotvrdila. Vývoj regionální diferenciaci žádného z vybraných demografických či socioekonomických ukazatelů ani vzdáleně nepředstavuje Kuznetsovou křivku obráceného U. Také se neprokázalo, že by míra demografické a socioekonomické diferenciaci v posledních letech pouze klesala, ba naopak regionální nerovnoměrnosti

ekonomických ukazatelů v posledních letech spíše narůstají, stejně jako hodnoty ukazatelů podílu negramotných, populace a migrace.

Hypotéza 3 byla zčásti potvrzena. Dynamické stírání regionálních disparit v období ekonomické recese bylo opravdu pozorováno v rámci ukazatele HDP per capita, investic na osobu a podílu ekonomicky aktivních okolo roku 2008. Ve zbylých demografických a socioekonomických ukazatelích se však vliv ekonomické recese neprojevil.

Hypotéza 4 byla zčásti verifikována. Geografické aspekty vzdálenosti od Istanbulu a nadmořské výšky opravdu v některých případech silně determinují hodnoty demografických a socioekonomických ukazatelů. Vzdálenost od Istanbulu je dominantním prediktorem prakticky všech ukazatelů, se kterými byla prokázána souvislost s těmito geografickými aspekty. Naopak geografický aspekt lokalizace na pobřeží či vnitrozemí byl shledán naprosto nedůležitým aspektem vývoje ukazatelů použitých v diplomové práci.

Téma regionální diferenciaci je velice obsáhlé a není v možnostech diplomové práce, aby bylo celé obsaženo. Práce se zabývá omezeným složením demografických a socioekonomických ukazatelů, a to především z důvodu složité dohledatelnosti a neexistence dat. Proto zde nemohl být zakomponován ukazatel příjmů, přímých zahraničních investic, nezaměstnanosti, etnicity a dalších. Autor se tak musel spokojit s ukazateli, za které byly data k dispozici. Omezený prostor diplomové práce pak nedovolil zakomponování některých dalších statistických metod, které by mohly verifikovat dosažené výsledky. Práce se zabývá také jen omezeným počtem geografických aspektů, ovlivňujících vývoj demografických a socioekonomických ukazatelů, dávajících dostatečný prostor k dalšímu zkoumání. Navazující práce zkoumající regionální diferenciaci Turecka by také mohly blížeji analyzovat politické kroky strany AKP a jejich dopady na vývoj nerovnoměrnosti.

10 Zdroje

10.1 Literatura

- ACEMOGLU, D., ROBINSON, J., A. (1998): Why did the West Extent Franchise? Democracy, Inequality and Growth in Historical Perspective. Center for Economic Policy Research, (U.K.), Discussion Paper Series, 1197, 1-33.
- ARAT, Y. (2010): Religion, Politics and Gender Equality in Turkey. Implications of a Democratic Paradox. *Third world quarterly*, 31, 869-884.
- BARRO, R. J., SALA-I-MARTIN, X. (1995): *Economic Growth*. McGraw-Hill, New York.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): *Teorie regionálního rozvoje*. Karolinum, Praha.
- BUGRA, A. (2007): Poverty and citizenship: an overview of the social-policy environment in republican Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 39, 1, 33-52.
- CELBIS, M., CROMBRUGGHE, D., MUYSKEN, J. (2017): Public investment and regional politics: The case of Turkey. Maastricht Economic and social Research institute on Innovation and Technology, Working Papers, 2014-020.
- CELEBIOGLU, F. (2010): Regional Disparity and Clusters in Turkey: A Lisa (Local Indicators of Spatial Association) Analysis. *Dumlupinar University journal of sciences*, 3, 4, 31-41.
- CELEBIOGLU, F., DALLERBA, S. (2010): Spatial disparities across the regions of Turkey: an exploratory spatial data analysis. *The annals of regional science*, 45, 2, 379-400.
- ELVEREN, A., Y. (2018): *Brain drain and gender inequality in Turkey*. Palgrave pivot, Fitchburg university, Fitchburg.
- FINDLEY, C., V. (2010): *Turkey, Islam, nationalism and modernity*. Yale university press, New Haven.
- FRIEDMANN, J. (1972): A general theory of polarized development. In: N. H. Hansen (ed.): *Growth centres in regional economic development*. New York: free press, New York 82-107.

- GEZICI, F., HEWINGS, G. (2004): Regional Convergence and Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey. *Review of urban and regional development studies*, 16, 2, 113-132.
- GEZICI, F., HEWINGS, G. (2007): Spatial analysis of regional inequalities in Turkey. *European planning studies*, 15, 3, 384-403.
- GÖKAY, B. (2006): *Soviet eastern policy and Turkey*. Routledge, Abingdon.
- GÖMLEKSİZ M., SAHBAZ A., MERCAN B., (2017): Regional economic convergence in Turkey: Does the government really matter for? Multidisciplinary Digital Publishing Institute, *Economies*, 5, 3, s. 1-16.
- HOWARD D. G. (2001): *The history of Turkey*. Greenwood, London.
- KARIMOVA N., DEVERELL E. (2001): Minorities in Turkey. *The Swedish institute of international affairs*, 1-24.
- KAYA, A. (2013): Multiculturalism and minorities in Turkey. *Challenging multiculturalism, European model of diversity*. Edited by Raymond Taras, 297-316.
- KINDAP, A., DOGAN, T., (2019): Regional economic convergence and spatial spillovers in Turkey. *International econometric review*, 11, 1, s. 23.
- KIRDAR, M. G., SARACOGLU S. (2008): Migration and regional convergence: an empirical investigation for Turkey. *Papers in Regional science*, 87, 4, 545-566.
- KOC I., HANCIOGLU, A., CAVLIN A., (2008): Demographic Differentials and Demographic Integration of Turkish and Kurdish Populations in Turkey. *Population research and policy review*, 27, 4, 447-457.
- KURBAN, D. (2007): A quest for equality: minorities in Turkey. *Minority rights group international*, 1-48.
- KUZNETS, S. (1955) Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45, 1, 1-28.
- LAHUČKÁ, K. (2017): *Turecko dnes – proměny po nevydařeném puči v červenci 2016*. Institut pro politiku a společnost, Policy paper, Praha.

- MIZRAK, Z. (2001): The Central Anatolia region: An overview. Center for business and economic research, Ball state university, Muncie.
- NOHL, A., M., WIGLEY, A., A., WIGLEY S., (2008): Education in Turkey. European studies in education, 26, 1, Berlin, 1-304.
- ÖZASLAN, M., DINCER, B., ÖZGÜR, H. (2006): Regional disparities and territorial indicators in Turkey: Socio-economic development index. European regional science association, 8, 1, 1-34.
- ÖZTÜRK, M., TOPALOĞLU, B., HILTON, A., JONGERDEN, J. (2018): Rural-urban mobilities in Turkey: Socio-spatial perspectives on migration and return movements. Journal of Balkan and Near eastern policies, 20, 5, 513-530.
- PIRANJO, F., ÜNLÜ, T., DÖNMEZ, C., SAHIN, B. (2019): Mineral resources of Turkey. Springer, Cham.
- PIRICKÝ, G. (2006): Turecko. Libri, Praha.
- RABUŠIČ, L., SOUKUP, P., MAREŠ, P., (2019): Statistická analýza sociálněvědních dat (prostřednictvím SPSS). MUNI press, Brno.
- SAATCI, E., AKPINAR, E. (2007): Assessing poverty and related factors in Turkey. Croatian medical journal, 45, 5, 628-635.
- SAYILAN, F., YILDIZ, A. (2009): The historical and political context of adult literacy in Turkey. International journal of lifelong education, 28, 735-749.
- SIEGL, E. (2013): Islám versus modernizace? Náboženství, sekularismus, a rozvoj v Turecku – pohled Turguta Özala. Ústav mezinárodních vztahů, Praha.
- SUNGUR, O., ZARARCI Y., (2018): Ranking of provinces by entrepreneurship, innovativeness, and human capital indicators, using PROMETHEE – the case study of Turkey. Regional statistics, 8, 1, 187 – 201.
- SVAČINKOVÁ, R. (2009): Dějiny a současnost islámu v Turecké republice: sekularistické reformy Mustafy Kemala a postavení islámu v turecké společnosti. Diplomová práce, Ústav religionistiky FF MU, Brno.

TEKNECI, P., L. (2016): Evolution of turkish higher education system in the last decade. *Journal of higher education and science*, 6, 30, 277-288.

TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kolektiv (2008): *Ekonomická a sociální geografie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.

TURAN, Ü., I. (2020): Distribution of Public Investments in Turkey Between 1999-2017: Eastern and South-Eastern Anatolia's Relative Situation. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 22, 2, 504-518.

YILDIRIM, J., ÖCAL N., ÖZYILDIRIM S., (2009): Income inequality and economic convergence in Turkey: a spatial effect analysis. *International regional science review*, 32, 2, 221-254.

YILDIZ, B. (2012): Socio-economic development ranking of provinces in Turkey. *Journal of Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 0, 19, 147-167.

YILMAZ, G. (2018): Composition of public investment and economic growth: evidence from Turkish provinces, 1975-2001. *Institute of public finance*, 42, 2, 187-214.

YUCEKAYA, A. (2018): An analysis for industrial development in turkey. i: distribution of the largest companies. *Journal of Engineering Technology and Applied Sciences*, 3, 2, 83-105.

YÜCESAHIN, M., M., KC, S. (2015): Demographic and human capital heterogeneity in selected provinces in Turkey: a scenario analysis using multi-dimensional population projection model. *Economics and sociology*, 8, 3, 215-244.

ZÜLKÜF, A. (2010): Neo-liberal transformation of turkish agricultural. *Journal of Agrarian Change*, 10, 1, 149-187.

10.2 Další zdroje

ARCGIS (2014): Gastner-Newmann cartogram, <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=4b8c9ce99a5749e298bb96366692f35d> (cit. 22. 3. 2021).

BERZIN, C., J. (2010): Turkey's automotive industry: Driven to grow, <http://preserve.lehigh.edu/perspectives-v28> (cit. 16. 3. 2020).

- BUSINESSINFO (2020): Turecko: Zahraniční obchod a investice, <https://www.businessinfo.cz/navody/turecko-souhrnna-teritorialni-informace> (cit. 24. 2. 2020).
- ČSÚ (2020): Hlavní makroekonomické ukazatele, https://www.czso.cz/csu/czso/hmu_cr (cit. 25. 6. 2020).
- EUROSTAT (2020): NUTS, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/gisco/geodata/reference-data/administrative-units-statistical-units/nuts> (cit. 22. 1. 2021).
- HOLUB, O., IMLAUF, M. (2009): Kurdové v Turecku, http://www.hks.re/wiki/kurdove_v_turecku (cit. 18. 2. 2021).
- KIRISCI, K. (2003): Turkey: a transformation from emigration to immigration, <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration> (cit. 6. 8. 2020).
- LINDNER, T. (2018): Turecko čelí finanční krizi, <https://www.respekt.cz/denni-menu/turecko-celi-financni-krizi-erdogan-obvinuje-ze-spiknuti-cizi-mocnosti> (cit. 4. 2. 2021)
- LOMAS M., (2018): Turkey's mining industry looks to the future with hope for an easier ride, <https://www.gbreports.com/article/turkeys-mining-industry-looks-to-the-future-with-hope-for-an-easier-ride> (cit. 20. 2. 2020).
- NOVOTNÝ, J., NOSEK, V., JELÍNEK, K. (2014): EasyStat. PřF UK, Praha, <http://web.natur.cuni.cz/~pepino/EasyStat.zip> (cit. 26. 10. 2020).
- SÖNMEZ, M. (2013): Istanbul and surroundings lure almost three quarters of migration, <https://www.hurriyetdailynews.com/istanbul-and-surroundings-lure-almost-three-quarters-of-migration-50601> (cit. 6. 8. 2020).
- SULEIMANOV, E. (2003): Ekonomický vývoj v Turecku, <https://www.amo.cz/ekonomicky-vyvoj-v-turecku/> (cit. 18. 12. 2020).
- TRADING ECONOMICS (2020): Turkey, <https://tradingeconomics.com/turkey/roads-total-network-km-wb-data.html> (cit. 23. 2. 2020).
- TRAINS OF TURKEY (2018): History, <http://www.trainsofturkey.com/pmwiki.php/History/History> (cit. 18. 2. 2020).

TURKSTAT (2020): Statistics by theme,
<http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> (cit. 18. 4. 2020).

UNESCO (1957): International yearbook of education,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182266?posInSet=2&queryId=62b91f9d-0663-469b-bdfb-edb9cfc6aa0b> (cit. 23. 2. 2020).

WIND, B. (2014): Kurdish Struggles in Istanbul's Ghetto, <http://theprotocity.com/kurdish-struggles-istanbuls-ghetto/> (cit. 18. 12. 2020).